

MUNKÁCS
MULTJA ÉS JELENE
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉBEN

IRTA

TABÓDY J.

ÖSTERREICHISCHE
NATIONALBIBLIOTHEK

255.928 - B

FID.

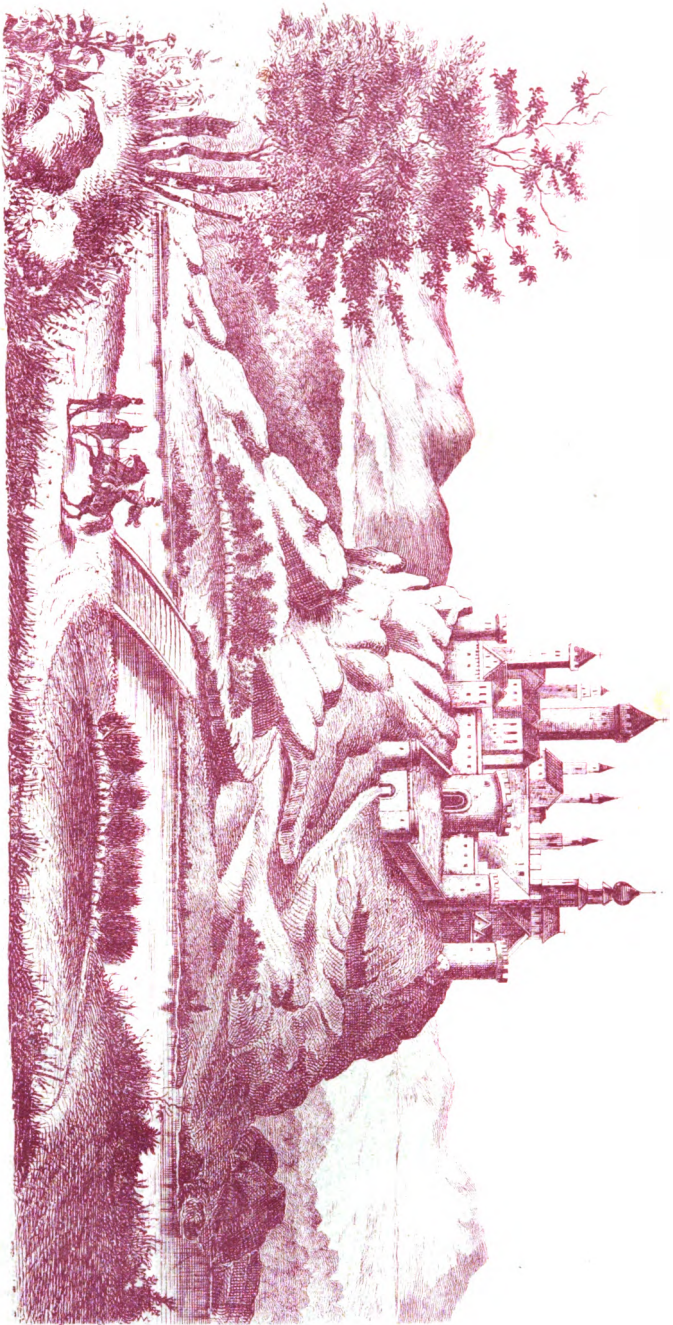
38654.

59- 098

38,654.~

D

MUNKÁCS
(melyen 1613)

Tanoda

Sz. Miklós Kastély.

cs. kath. lakoszlak

MUNKÁCS

MULTJA ÉS JELENE

Magyarország történetében

irta

TABÓDY JÓZSEF.

Róm. cathol. egyház

Görög cathol. egyház

1860

Cs. k. megyefőnöki háza

Gr. Schönborn Kastély

Helvét egyház

cs. k. szolgah. hivatal

Csillag szálloda

FRIG

RUDOLF
császári királyi

FŐHERCZEG

MAGYAR KIRÁLYI KORONA ÖRÖKÖS

Ő FENSÉCÉNEK

mely hódolattal

ajánlja

a szerző.

Kutforrások :

Anonymus. *Belae Regis Notarius.*

Munkácsi város-levéltár.

Schönborn-uradalmi levéltár.

M. kir. curia levéltár.

Balajthy : Munkács leírása 1836.

Fényes Elek „Magyar és Erdélyország statistikája.“

Histoires des Rev. d'Hongrie.

Horváth M. *Magyarok története.*

Szalay László : *Magyarország története.*

Engels *Geschichte des ungr. Reiches.*

Gf. Joh Mailáth : *Geschichte v. Magyarens.*

Schnellers *Staatengeschichte* 5 B.

Brockhaus *allg. d. real-encyclopoedie.*

Szirmay : *Notitia topographia Zempl.*

Notitia Foundationis Koriatovics.

Magyarország és Erdély képekben Vahot.

Első Rész.

Munkács multja.

Bevezetés

Azon nagyszerű népvándorlásnak, mely a negyedik század második felétől kezdve, Asia és Europa népeit általános forrongásba hozta; első lökést adának 374-ben a Hunnok és befejezék a velök rokon magyarok a 9-ik században. — A magyaroknak is, mint általában minden népeknek és története homályba és regékbe van burkolva, melyekből a valót nehéz kifürkészni. Az eredetök és első viszontagságaik felett elágazó vélemények közt az látszik valószínűnek: hogy e Hunno-scytha népfaj az éjszak Asiában túlsulyra vergődő mongol hatalomnak nyomása alól az általános nép mozgalom árjában szabadulni vágyván kerekedék fel, — (840 k. e.) elhagyva és megunva az ős lakot*), — miként, a Pharaók egyiptomi járma alól megszabadított Izrael fiai — jobb hazát keresendők.. Talán már ekkor, hagyomány útján szemei előtt lebegett párduczos őseinknek Hunn-eldődeiknek székhelye, Attila—tej és méztől áztatott — e chánja a magyar ez „Igéret földje.“

Az ős hazát elhagyó magyar nép két részre szakadt; a kisebb a Bessenyők és Üzök szomszédságában a kaukaszhegyek tövében a Terek és Kuma vizek közt, telepedék le; ezek adván valószínűleg a Terek vizéről nevezett — Terekok vagy Törökök; és a Kumáról nevezett Kumanok vagy Kunoknak, kik részben Kiewnél eleinkkel egyesültek, eredetüket.

A nagyobb rész éjszaknak vándorolván, előbb Irtis, utóbb a Volga folyam s Ural hegység vidéken Baskirban némely finn népek

*) a caspitenger vidékét.

szomszédságában telepedék meg, így történt, hogy kölcsönös érintkezés folytán több szavakat vettek fel nyelvökbe, miből aztán nyelvészeink finn származásuknak állítják eleinket. A 9-ik században e vidéket is elhagyván a nagyobb rész, Asiából Európába a Don, Dnieper és Dniester közti — Lebediába a Chasarok szomszédságába, — innen pedig, az ezóta 108 nemzetségből álló és 7 vezér alatt hét törzsre oszlott, magyar nép — a Dnieperen átnyomuló Besenyőktől kiszorítatva, a görög íróktól úgy nevezett „Atelkuz“ben, a mai Moldva és Ukrán egy részében telepedék meg. (884.)

Azonban őseinknek eddigi kalandozása a Lebediában választott Álmos, Űgeknek az első vezérnek fia, a magyar Mozsiesnek vezetése alatt csak az Arabia sivatagjain barangoló Izrael népének utjához, hasonlított; de elközelget nem sokára a váltás ideje; és lón borúra derű.

Atelközben tíz évig laktak a magyarok; és győztes fegyverek itt oly hirnevet szereztek, hogy 889-ben bölc Leo (VI.) görög császártól is frigyesekül hívtattak a birodalmát háborgató bolgárok ellen. A magyarok elfogadván a felhívást, a határon átmenvén, megverték ugyan Simon bolgár fejedelmet Árpád v. a. de 892-ben Arnulph német császár őket a zsenge német birodalmat enyészettel fenyegető Marahani birodalom hatalmas ura Swiatopolk ellen segédül híván; midőn csak a nép véncit, aszonyait és gyenge fiatalságát hagyták volna hon; a megaláztatását felejtteni nem tudó, bolgár Simon, az otthonn maradtakra ütött és azokat rész szerint levágta, részint elüzte és földjeiket elfoglalta.*) E gyászhirre a Morvából diadallal visszatért magyarok, megkisérték ugyan; de sikertelen hazájuk visszaszerzését.

Ekkor a nép vénei és táltosai a nép emlékében élő Attila országára a „Hadur“ által nekik állandó hazául kijelelt, „Pannoniára mellynek termékeny szép földét a slávok elleni háborúban megkedveltek, — fordíták a magyar nemzet egész figyelmét és vágyait.

Hatalmas fejedelmek uralták ekkor Pannoniát: a Vág és Garamig Swiatopolk parancs szava hangzott; a Dunántuli tartományt lakó németek és olaszok a német császárt uralták; a Duna- Tisza és Vág közt bolgár és tót népeken Zalán fejedelem hatalmaskodott; a Tizántúl a Szamostól a Marosig Maroth; a Maros, Tisza és és Duna közt Glad fejedelem kormányzá oláh és bolgár népeit;

*) Leuntin Árpád fia is itt esett el.

Erdély ura végre Gyula volt, a szép haza birtokának kivívása tehát méltó erőt s áldozatot igényelt.

A magyar belátván a kivitel fontosságát, melytől nemzeti létele függött; tanácsot tartván a teendőket elintézte, és az eddig egymástól független hét nemzetség kötött szerződés által a „Hadur“ nevében egy fejedelem Álmos alatt, kinek nemzetségéből ezentúl is valának fejedelmeket választandók: egy néppé olvadt, szám szerint mintegy 40,000nyi család és k. b. harmadfél százezer csatár, összesen egy millió lélek. — És megmutatá a magyar, hogy a legnagyobb hatalommal. „Isten, fejedelem és haza“ szent jelszavai mellett bátran szembeszáll és nemzeti életre valóságáról bizonyoságot tesz.

Álmos tehát megindítá ország hódító seregét, tömlőkön átszván a Dnieper vizén, csakhamar legyőzték a kiewi orosz herceget Oleget, ki a kunoktól segítettve az előnyomulóknak ellent állt, és Kiew bevétele után, — nem csak több orosz csatlakozott a magyar sereggel, hanem a kunoknak hét törzse, Edu, Edumér, *) Etu, Bungér, Ousad Bojta és Retel vezérekkel, Álmosnak és utódinak hűséget esküdvén, a magyar néppel egy érdek és jogokban egyesült. E diadal után Álmos a tőle minden áron szabadulni ohajtott slávoktól nagy ajándékokkal megtiszteltetvén, és fejedelmeiktől kalauzokkal és útmutatókkal ellátva Wladimir és Halieson, a kárpátokon átkelt s a mai magyarhonba a Bereg vármegyében levő vereczkei nyílt úton — belépett 895 évben; és a mai Munkács és Unghvár között a természet bájaiban e gazdag vidéken pihente ki 40 napig először az út fáradalmait a czélhoz ért magyar nép.

*) Kitől Aba Sámuel származott.

Első fejezet.

Igy kivezetvén eleinket, Asia vadonjaiból elősorolva kiállott viszontagságaikat, azon időpontig, midőn új európai társadalmi léte-
lük paradicsomának küszöbét átlépték: elértem feladatomban
„Munkács történetének“ kezdő fonálát.

Béla király névtelen jegyzője, munkája 12-ik részében úgy mond
azért neveztetik a hely, hol Álmos seregét pihenésre megállítván,
először sátorfáját felütötte Munkácsnak; mivel ide nagy fáradsággal és
munkával jutottak. Azonban a néprege s hagyomány nem csak a név
analogiájával; de a magyarnak, mint keleti népnek jellemével is na-
gyobb öszhangzásban látszván lenni; azért mint Munkács eredetét
valószínűbben megfejtő, a maradékra szájról szájra jutott hagyó-
mány szavaival akarok élni, mely ma is a nép száján így hangzik.*)

A lodomeriai és galicziai fejedelmektől adatott utmutatók ka-
lauzolásuk után a Vereckei szoroson bejövén párduczos őseink és
atyáink, éjjelnek idején történt, a rengeteg erdők fedte hegyek kö-
zül az itt kezdődő térre lett megérkezésük, és itt táborot ütven Álmos
vezér, azon hegyre vonatta fel sátorát, melyen most a Basilita
atyák kolostora áll: a Hadúr főpapja pedig azon hegyen telepedett
meg, hol most a vár fénylik. — Hajnal hasadtakor, a magyarra
Pannonia láthatárán először mosolygó nap felkeltével az előtte el-
nyúló síkságot szemlélvén, szemébe ötlött, hogy a sziklahegyről
vastag füst emelkedik az ég azur kékje felé.

Álmos ezt valami ellenséges őrcsapat jeltüzének gondolván,
rögtön száguldó kém csapatokat küldött ki, a dolog miben létének
kitudására, kik visszaérkezvén, hírül adák néki, hogy a főpap a vándorokat minden akadályokon át szerencsésen ide vezérelt „Ma-
gyarok nagy Istenének“ nyujt hála-áldozatot, ősi szokás szerint kövér

*) Lásd Balajty.

fehér mén-lovat levágván („occiso equo albopinguissimo, magnum áldomás fecit,“ miként Béla k. n. jegyzője szerint a tarczali hegyen is cselekedett,) mely áldomásra maga is megjelent fő embereivel, és megtetszvéen neki azon hely, kérte a főpapot, cserélné fel véle azon hegygyel, melyen az ő sátora van felállítva; sokáig vonakodott az ősz áldozár még végre sok unszolásra, egy fehér paripát kapván toldásul; meglett a csere. Álmos az ekép birtokába esett hegyre vonatván fel sátorát, azonnal hozzá kezdett a vár alapja megvetéséhez és az egész sereg 40 napig itt mulatása alatt meglehetősen előment az építésben. *) Alkalmassint ezen építők valának a város első alapítói és gyarmatosai is.

Eltelvén pedig a pihenésre elszánt 40 nap az egész sereg Ungvár felé utnak indult, hátra hagyván az építőket és az azok mellé szükségelt segéd munkásokat. Ekkor történt, hogy a magyar Mózsés: Álmostól agg kora megtagadván a fejedelemséget, mely a honszerzés nagy munkájának befejezésére ifju erős vállakat igényelt, tovább viselhetni, azt fiára a hős Árpádra ruházta, ki ősi szokásként pajszokon felemeltetve, közakarattal vezérnek választatott. Ungvár bevétele után, győzelemben haladó Magyarok Szerencsre érve, az itt ujjolag sátort vonatott Árpádhoz a munkácsi vár építésén dolgozók másokkal felváltódva ide megérkezvén, és tőlök az építés alatti állapotokról kérdeztetvén; mivel a követ, fát, s egyebet csak a vállakon nagy munkával kénytelenítettek a sziklahegyormára felhordani, így feleltek: Isten ments meg ellenségünket is az olyan helytől, felette munkás helyval ez“ és e hagyomány szerint vette a vár és város is Munkás v. Munkács nevét.

Munkács története őseinknek; Pannoniába történt bejövetele óta több századokon át egész 1064-ig halgat, és így bizonyossággal

*) Megjegyzendőnek tartom: hogy a magyaroknak itt kezdeményezett építés czélja, véleményem szerint, épen nem stratégiai, tehát nem is volt szándékuk it várerődítvényt alkotni, hisz ekkor még fogalmuk sem volt a várépítésről, lóra termett nemzeti jellegöknél fogva is sik-harczós levén a magyar; sőt inkább az első építésben eredeti nemzeti poesist taláva, a magyarnak, mint keleti, mind asiai népnek, az Igéret földért harczó Israel történetéveli analogiajával vélem megfejtethetőnek, valamint t. i. Israel fiai szerencsés győzelmeik emlékere, Israel tizenkét törzsét jelképező körakást Gosen földjén emeltek: ekként honszerző apáink a Hadur főpapjának a diadalmas kezdetért hozott áldozati szent hely emlékének örökítésére — raktak maradandó kőoszlopot, mire a Kuma partján épített s nevüket viselő Madshár romjai is mutatnak.

nem lehet tudni, kik bírták eddig Munkácsot az ehhez tartozó földterülettel; de ha tekintetbe vesszük, a monarchiai kormány formának már az Árpád alatt Pusztaszeren (Csongrádban) tartott gyűlésen az országba lett behoztatát, és még inkább a Sz. István alatti hűbérrendszerre fektetett kifejtését; történeti észlelés nyomán azon véleményt kell elfogadnunk, hogy Munkács elejétől fogva a fejedelmek s utóbb a királyoknak tulajdona volt, miként már az első birtok osztálykor (Jus primae divisionis), Hung, Byhor, Szathmár, Gömör, Nógrád Galgócz, Trencsén, a slávok, bolgárok és németektől elfoglalt, valamint a később őseink által emelt várakat pl. Borsod, Szabolcs önmagoknak (ius regium) tarták fel fejedelmeink, és nem törzs és nemzetiségek, hanem érdem szerint adományozák, a hozzá tartozó földbirtokkal, nem csak magyar; hanem vitéz kun vezéreknek is, sőt idegen lovagoknak is,*) kiktől utóbb a főispánjaink vették eredetüket; állításom mellett szól azon tény is, miszerint Salamon király 1064-ben Munkácsot Iaszló herczegnek adományozta, mit az említett királyi joga nélkül nem tehetett volna.

Ugyan is, Árpád, Zoltán, Takson, Geiza fejedelmek és Sz. István, Péter, Aba Sámuel, I. Endre, I. Béla és Salamon királyok alatti korszakban, vagyis (895—1064—ig)közti idő alatt ezen tény az első, miről évköink emlékeznek t. i. 1063-ben I. Béla halálával, ennek legidősb fia a szelid Geiza herczeg, az őt illető koronát Salamonnak önkényt átengedvén: azt kívánta Salamontól, hogy neki és fivéreinek Lászlónak és Lampertnak adjon kárpotlásul rangjokhoz mért birtokrészt; azonban a gonosz lelkű Vid sugallatát követő gyenge király megvetve a nemes keblű ajánlatot, fegyver hatalommal jött be IV. Henrik német császár kíséretében magyarországra, magának a bitórlott koronát biztosítandó. Geiza gyöngye levén ellenállni, testvéreivel Lengyelhonba menekültek; hol habár Salamon nagy pénzösszeggel igyekezett a segély megtagadására birni a lengyel királyt, — Boleslawtól tárt karokkal fogadtattak, ki Salamon ajánlatát azon szavakkal utasítván el: Hogy Lengyelhon büszkesége nem a sok arany bírásában; hanem inkább a sok arannyal bírók feletti uralmában áll, Geizát hatalmas segéd sereggel látta el, mellyel ő Salamont, Mosony várabai menekvésre kényszerítette és csak Dezsó győri püspök közbenjárásának sikerült, a hercegi rokonok közt a békés egyességet eszközölni, melynél fogva Salamon ezentúl is viselje a koronát,

*) Anon. cap. 44—46: Hospites plurimi facti sunt domestici.

Geyza, László és Lampert pedig a mai u. m. nyirt: Szabolcs, Szathmár, Bihar és közép Szolnok megyéket hercegi ranggal birják, és különösen a Bereg és Ugocea megyék Lászlónak jutottak, és így Munkács is, melyet idővel László, Lampert öcsének engedett át, kinek nevééről neveztetett a mostani Munkácstól 4 mértföldre eső Beregszász városa Lampert házának. *)

Ez óta egész 1083-ig ismét hallgat a chronica; ez évben történt, magyarhon nagy apostolának Sz.- Istvánnak, fiának a szeplőtlen Imre hercegnek és az első magyar vértanunak, Sz.-Gellért volt csanádi püspöknek, a hon védszentei közé soroztatása; ez alkalommal, a honárulói bűnéért Visegrád tornyában bűnhődő Salamon is — a papság közbejárására megengesztelt László király kegy szavára kiszabadult fogságából; de a honáruló javithatlan! Salamon alig hagyta el a bús magányt nyugtalan indulatától némethonba üzeték; és midőn itt Judith nejét magától idegenkedni tapasztalna a belzarokba bonyolult Henrik császártól pedig segílyt a korona visszanyerésére nem remélhetne, — hosszú bolyongás után Moldvába, Kutesk kún fejedelemhez szökött, és őt azon ígérettel, hogy ha országát visszaszerezni segitené, — Erdélyt neki adja és leányát nőül veszi, László ellen fegyvert ragadni ingerlé. Kutesk ez ígéretekől felizgatva, 1086-ban hadával az országra tört és ekkor rabolva és pusztitva egész Munkácsig haladt ennek lakosait részint leölte, részint a hegyek közé riasztotta, házaikat pedig felégette és kegyetlen vad dühének még több gyász nyomait hagyta volna maga után, ha az eleibe siető László által Ungvárnál meg nem veretve, Salamont átkozva az országból ki nem futott volna.

Kutesk kitzettetvén, a honból Munkács városa elszéledt polgárai is visszatértek menedék helyeikről és rombadólt lakjaikat lassanként ismét felépítették. — De történet iróink ismét az egész Árpádi-korszak alatt, tehát majd három századon át szóval sem emlékeznek Munkácsról, azon egy nevezetes eseményt kivévé, hogy II. Endre király a római pápának IX. Gergelnek adott ígérete szerint az orosz fejedelmeket a keresztény vallásra térítendő, — 1233-ban aug.-ban kereszties hadával itt szállott táborba**) és itt készült az említett évben, a róm. cath. papság jogainak fő alapját képező „C o r d a t u m“ (L. Engel J. I. p. 330.)

*) Ezen első osztály vala egyik csirája a később is gyakori egyenetlenségeknek az Árpád-házi hercegek közt.

**) A kis hegy, melyen ekkor a király sátora fel volt vonva, még ma is király-széknek hivatik.

Második fejezet.

Az Árpádok dicső vérének 1301-ben III. Endre ez utolsó ivadékabani kimultával, állam életének új korszaka virradt a magyarra; mely egyes házakból választatván dynastáit az európai status politica, változó érdekeibe, mindinkább bevonatva az örökös változatosságnak jellegét viselte magán, ugyan e változatosságnak színt mutatja Munkács története is az egész egyes korszakon át egymást váltó uraiban és eseményeiben.

III. Endre rögtöni kimulta a fejtelenség zavargásaival és a nemzetre visszaesett király választás jogának gyakorlatában támasztott viszályokkal tölték el az elárvult hont. A nemzetnek néhány túlhatalomra vergődött olygarchája, mint: trencsényi Csák Máté Apor László erdélyi vajda, a németujvári s güssingi grófok az Omode család, a Brebér grófok stb. a trónkövetelők közt megoszolva, ön hasznokat és hatalmokat tarták szemek előtt, a hon szent érdekét háttérbe szorítván. A szétágazó pártok közül kettő tűnt ki hatalom és tekintélyre nézve, mint fő szerep vivő; egyik, melynek fejei Gergely választott esztergomi érsek, Brebér Pál horváth bán a már megkoronázott Anjoui Robert Károlyt, a kihalt fejedelmi házzal nagyanyáról az árpádi Máriáról (V. István leányáról) rokont törekedett segítve a szent széktől is, a trónra emelni, — a másik a hazafiabb párt, Csák Máté és a kalocsai érsek vezérlete alatt, vonakodván, a pápa kegyenczet, féltékenyek lévén szabad választási jogukra, elismerni, az árpád házzal rokon fejedelmek közül Wenczelt, Cseh és Lengyelhon királyát, Kunigunda IV. Béla unokájának fiát, — ettől pedig rútul rászedetvén, még a sz. koronát is elvivén az országból, Otto bajor fejedelmet szinte IV. Béla unokáját hívták meg a királyságra; — de a hatalmasabb Anjou pártnak, kivált, midőn Otto 1308-ban szinte idehagyta a tőle idegenkedő hazát, végre sikerült, különösen Gentilis pápai követ rábeszélése által a pártzajlongásokba

beleunt nagyok főrészt az 1309-ik rákosi gyűlésen Robert Károly elismerésére birni; azonban habár Károly 1310-ben negyedszer is megkoronáztatott az Apor vajda rabló kezeiből visszanyert sz. koronával, a két hatalmas olygarcha, Trencsényi Csák Máté, ki Komáromtól a kárpátokig kényúrkodott egy részről; Omode nádor pedig másról, megvetették Gentilis bibornok a pártosokra kimondott egyház; átkát. — Csák ezután is ellene szegezte magát 1318-ban bekövetkezett holtáig; Omode elismerte ugyan Károlyt királynak, mindamelllett ellenként zaklatta a felvidéket, Gölniczbányát, Lublót és Munkácsot hatalma alá hajtotta, sőt Abauj és Zemplén megyéket és azokból így Kövesd várából a várnagyokat és bányatiszteket elkergette; de nem sokáig örülhetett Omode Munkácsnak s a többi erőszakkal kézre kerített birtokoknak; mert midőn Kassát is erővel hatalmába keríteni igyekezett, a kassaiak ellene emelt fegyverének áldozata lett; Omode elesvén, özvegye és a Csák pártjára állott fiai János, Miklós, Dávid és László, minden attyók által erőszakkal elfoglalt kir. jószágokat köztök Munkácsot is, kiadni kénytelenítették, mely új védők azon állításom erősítésére, hogy Munkács valamint ennek előtte, ugy most is kir. jószágok közé tartozván, magyarhon királyai voltak annak mindenkori urai.

Ekkép Munkács Robert Károly birtokába visszaesvén, ennek halálával 1342-ben I. (nagy) Lajosra szállt, ki a még 1284-ben IV. (Kun) László alatt, a nogaji tatárok ellen Audronicus byzauli császártól segítségül küldött és mint hontalanokat Máramaros, Bereg és Ugocsában letelepített oláhok ekkori fejedelmének Bogdánnak és fiának Dragosnak hadi érdemek fejében Munkácsot (1342) is oda adományozta; azonban 1359-ben Dragos, Bereg, és a Máramaros megyékből, oláhjaival felkerekedvén az u. n. fekete kumaniába a tatároktól elhagyott a Moldva, Sereth és Pruth közti, a természet bájaiban gazdag földterületre telepedett, itt az általa elnevezett „Moldva“ független államnak vetvén meg alapját*) -- Mi indította Dragost a százados lak odahagyására bizonytalan. Adataink Wenzel után a következőkre vonhatók.

Küküllői János Lajos király életrője következő tudósítást ad :**)

*) L. erről Krit. fejtegetések Máramaros történetéhez. stb. Wenzel G, kinek szavaival mint e viszonyokra nézve leghitelesebbél élek.

***) A néprege egy vadászati kalanddal hozta összevetésbe; ugyanis Dragos a kárpátok bércei közt vadászva, ugymond. a rege, egy üldözőbe vett vad bölöndök őt túl csalta a hegységen és az ekkor az ő és kísérői szemei

„Hujus (Lajos királyt érti) tempore Bogdan waywoda Olachorum de Maramarosio coadunatis sibi Olachis ejusdem Districtus, in terram Moldaviae coronae Regni Hungariae subjectam, seda multo tempore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam, clandestine recessit et quamvis per exercitum ipsius Regis saepius impugnatus exstitisset; tamen crescente numerositate Olachorum inhabitantium illam terram, in Regnum est dilatata. Wayvodae vero, qui per Olachos ipsius Regni eliguntur, se esse vasallos Regis Hungariae profitentur ad homagium praestandum obligantur cum censu persolvere consueto. (Turóczy krónikája, III rész. 49 fejt.)

Ezen a tárgyalt eseményre nézve egykorú tudósítás teljes hitelt érdemel; s valamint általa egy részről számos máramarosi (s bereghi?) oláhoknak ez időbeni Moldvába szökéséről értesítettünk: úgy más részről a Moldva történetére nézve főfontossága, ezen eseményre vonatkozó többi tudósításokat is annak elbeszélése szerint kell fejtegetnünk, és az ez által nyújtott szempontból méltatnunk. Ezen utóbbi tekintetben itt csak egynehány megjegyzésre szoritkozom, úgymond, folytatólag nagy buvárunk Wenzel.

Kétségkívül van, hogy minden ország történetére nézve a bel-földi és nemzeti kutfók rendszerint legbiztosabb utmutatásul szolgálnak, mihez képest Moldva történetének fontos szakáról is leginkább moldvai kutfókben kelle felvilágosítást keresnünk. Egyébiránt az itt szóban levő esemény tekintetében egykoru, vagy csak közelkoru moldvai kutfók tudósításaink nincsenek, s így annál inkább Küküllői János elbeszéléseihez ragaszkodnunk kell, minthogy Moldva akkor időben Magyarország irányában nem volt külföld; hanem a magyar korona egyik tartománya; és magok az újabb moldvai történetírók is lényegre nézve ezen elbeszélést követik.

Ennek ellenében hitelt nem érdemel Dlugos vagyis Longinus János, XV. századi lengyel írónak Moldva XIV. századi történetére vonatkozó elbeszélése, ki a Péter és István moldvai vajdák közt 1459-ben történt háborút 1359-be helyezvén, az ezek előtti eseményeket pedig ignorálván, és főkép az itteni vajdáknak csak lengyel-

előtt elterült folyam, és patakokban gazdag völgy elbájolta őt; a Moldva vize partján fekvő vadat csakhamar elejtették, és a lakoma élelete közben szülemlek meg a kedvelt vadászokban az eszme egész népökkel ezen szép, legelőben dús és lakatlan vidéken letelepedni, és honosaikat a kecsgetető leírás, azonnal fölserkenté Marmaros hegyes és sok munkát igénylő, vidékét [Innen magyarázható Marmaros elnevezése (már a már rosz-)] jobb hazával felcserélni.

országközi viszonyát tartván szemmel, nem csak vastag anachronismust követ el, hanem a fejedelemség oláh népségének kezdetét egyáltalában nem világosítja fel; sőt a legrégebb moldvai kronikások elbeszélésére is kedvetlen befolyással volt. Mert ámbár Ureki Gergely és Koslin Miron a régi moldvai népmondát mely szerint Moldva földje Máramarosból (s Beregugocsából?) volt népesítve, történeti előadásuk kezdetén nem említik, Dragos az állítólagos első vajda és annak utódai neveiket is közlik: még is a tulajdonképi történetet csak Péter István vajdákkal kezdik fejtegetni s ez annál inkább figyelembe veendő itt, minthogy a moldvai történet ma is gyakran még csak ezen szempontból tárgyalatik — — —

Az orosz évkönyvek tudósításaiival, melyek beszélnek, mikép Moldva földére a XIV. század közepe táján számos máramarosi oláhok telepedtek által, — őszhangzásban áll az ottani népnek ősi hagyománya is, mely eredeti hazáját mindig Máramarosba helyezte, s melyet nem csak a belföldi krónikákban, hanem Kantemir Demetertől kezdve minden újabb moldvai történetirő kétségen felül álló tényeknek tekintettek.

Ezen eseményre két fontos kérdés merül tehát föl:

1) Mely évben történt Moldvába az oláh kivándorlás (Máramaros s a szomszéd Bereghmegyéből?) és

2) Mi adott arra alkalmat?

*) Hogy a máramarosi oláhság nevezetes részének Moldvába kivándorlása Nagy Lajos idejében történt, Küküllői János tudósítása által van bebizonyítva, s így az orosz évkönyveknek e tekintetben László királyra vonatkozatát is e szerint kell megigazítanunk. De az évszámot is szorosabban határozhatjuk meg.

Sinkai György, Moldva legújabb történetirőja Dlugost követve, a Dragos által vezetett máramarosi kivándorlást 1359-be helyezi. Ugyánazon évet fogadja el Engel is; Konstantin kapitány havasalföldi historicus pedig 1358-ra teszi.

Egyébirant nem szabad felednünk, hogy nem Dragos hanem Bogdan, kit Dragos atyjának szoktak tekinteni, volt ezen kivándorlásnak tulajdonképi vezetője. Ezt nem csak Küküllői János, hanem

*) Wenzel minden kütfői alap nélkülinek állítja, Balajthy elbeszélésében az oláhok kivándorlásáról a 300 falu számot, miként a moldvai történészeknél, kik szerint Dragosnak, midőn Moldva földére lépett kísérete 300 oláh vadászból állott és Mészáros Károlynál a „Magyar-oroszok“ történetében hogy úgy mond, Bogdán kivándorlása után, Máramarosban mintegy 300 helység maradt üresen.

Lajos király Máramaros viszonyaira vonatkozó 1365-ki oklevelében, határozottan tanusítja, midőn „infidelitatem et notam Bogdan vajvodae, ejusque filiorum, qui terram Regis Moldavanem occupantes“ stb említi. Úgy látszik tehát, hogy elvonatkozva Dlugosnak, Engel által is kimutatott anachronismusától, a máramarosi kivándorlás korát 1359 előtt kell keresnünk. Lajos király t. i. 1360. már a restauratio terrae nostrae Moldavanae“-ról mint befejezett tényről szóll. S követve Engelnek egy másik azon eseményt illető, és az 1354—1359 közti évekre általán mutató korszámítását, hajlandó vagyok úgy mond Wenczel, az 1350—1354-ik éveket, vagy legfeljebb az 1354-ki évet tehát mindenesetre a XIV. század közepe táját e tekintetben elfogadni. Azaki G. moldvai történész, ki 1842. Jászvásárhelyt Moldva történetének igen jó chronologiai tábláját tette közzé, a kivándorlás vezérét szinte nem Dragos, hanem annak atyja Bogdan személyében találja, s az eseményt 1250-re teszi.

2) Azon okot mely Bogdánt a kivándorlásra birta, a még levő kútfői tudósítások észleléséből elég tisztán határozhatjuk meg. E tekintetben Küküllői János fennidézett helyén kívül, N. Lajosnak 1365-ki okmánya fontos, melyel Balk és Drág nevű máramarosi oláhokat és a híres Drágfy család alapítóit több máramarosi jószágokkal megadományozza, és mely közvetlenül a moldvai kivándorlásra vonatkozik. Kár, hogy ezen okmánynak teljes szövegét mind- eddig nem ismerjük. A mint látszik, a dolog lényegét tartalmazó kivonat, melyet Fejér György Jankovics Miklós Annalectáiból adott, értesít arról:

„Quod Balk filius Saaz Moldavus vayvoda Maramarosiensis adhuc in terra Moldavana Regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera amissis servitoribus suis pro Rege sustinendo terrasque proprias et iura ibidem relinquendo Regem in Hungariam secutus fuerit“ miért is a király „ipsi Balgh es per eum Drag Dragomer et Stephano, fratribus utericus possessionem Kunya vocatam, cum appertinentiis Jood, Bačskou, Keetvison, Moyze, Bors Ketzerste in Comitatu Máramaros existens quae per infidelitatem et notam Bogdan vajvodae, ejusque filiorum qui terram Regis Moldavanam occupantes, claudestine in contumeliam Regis moliuntur conservare.“

Ha ezen adatot Küküllői János tudósításával és az események általános menetével egybevetjük, azt látjuk, hogy a XV. század kö-

zepe táján Máramaros oláh lakosai közt nevezetes társadalmi mozgalom létezett, mely őket mint látszik, a csak akkor általuk feltalált termékenyebb és szerencsésb fekvésű moldvai földre kivándorolni annál könnyebben bírhatta, minthogy a pásztorélet, melyet valamint őseik még a Balkán hegyeken, úgyők akkor is követtek, ilyenmő vándorlásokkal és a lakhely gyakrabbi változtatásával szokott járnı.

S így Bogdán vajda vezérlete alatt, kinek ezen okmányban említett birtokai Máramaros déli bércei közt a Vito és Iza folyók mentében feküdtek, titkon és a király tudta és engedelmé nélkül nagyobb számmal távoztak el; minek folytán hűtlenség büntetése alá ésvén, magyarországi birtokuk (Máramaros Beregben (?) is) a koronára szállt. Egyébiránt kivándorlásuk mind több és több máramarosi (s szomszéd megyei) lakosokat maga után vonván, a király hogy ennek gátot vessen, utánok indult, Kázmér lengyel királlyal szövötközve s fegyveres erővel akarta őket visszajövetelre kényszeríteni, de azoknak csak egy részével érvén czélt, végre abban nyugodott meg, hogy a többieknek új lakhelyeiket, melyek mind a régi Kúnország (Regnum Cumaniae) egyik vidéke a magyar koronának voltak földé, nekik birtokul engedte át azon feltétel alatt, miszerint vajdáikat szabadon választhassák, kik mindazáltal „se esse vasallos Regis Hungariae profitentur; ad homagium pracstandum obligantur cum censu persolvere consucto.

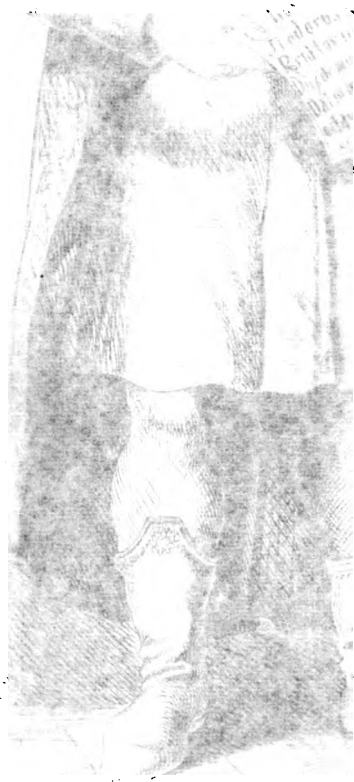
Az oláhok kivándorlása által, népetlenné vált Máramarost (Bereg és Ugocsa)? vidékein akként igyekezett Lajos király segíteni, hogy szövetségesét Koriatovits Tódor lithván fejedelmet, (Gedimin unokáját) Munkács hercegévé nevezte, köteletségévé tevén, az oláhoktól elhagyott területet Nowogorodeck népeivel lakosítani Ugyan is 1389 Koriat Gedimin fia, az atyai foglalások osztálya által Novogorodeck és Wolkowisk herezege, négy fiút hagyott hátra, kik az ő kora halálával hatalmas nagybátyaik: Kjeystut, Lubart és Olgerit által birtokrészük-től valószínűleg megfosztattak; mert a három Koriatovich, Sándor, György és Konstantin, Kazmér lengyel királyhoz menekültek, a negyedik pedig Koriatovich Tódor egy csapat Novogrodeck oroszszal átkelvén a kárpátokon a magyarok nemes keblő királyánál Lajosnál 1352-ben vendégszeretben részesült népével együtt, lakhelyül adatván nekik Zemplén megye Beskid-hogyvonala (Monslupi) maga Koriatovich pedig a hajdan Rettel magyar vezére volt Sátorhalmával ajándékoztattott meg, melynek alján állítolag ő építette a mai

Sátor-allya-ujhelyt.*) — Munkács hercege levén 40,000 Nowogrodi oroszszal népesítette be Munkácsot, s a 300? elhagyott falvakat, kiknek utódaik az n. u. rusznyákok még most is lakják az akkor nekik adott földeket; de kik a miveltség és polgárosodásban még most is csak a Koriatovics alatti fokon állanak, a magyar iránt általjában hálás vonzalmat tanusítanak;**) — Koriatovichnak nagy kincs és vagyon birtokában levén ő volt, ki kőfállal kériette az egész Munkácsi várost, mely alkalmasint az 1656-diki pusztító lengyelbetérés alkalmával nyom nélkül elenyészett; a várat ő emelte erősségi jelentőségre, a termék kőbe majd 20^onyire vágott széles sánczokkal körülvevén; ő tőle veszi eredetét a vár csucsán emelt nagy épület, mely most fegyenczek dolgozó műhelye és laktanyája, valamint a 38° 1" 6"nyi mélységű kút, mely két a kerékben lépő emberi erővel hajtatik, s mélységében jobbról balról titkos üregekkel van ellátva; úgy szinte a két fő bástya, valamint az alantabb helyeken épített véd-tornyok. — Ekként megerősítettvén a vár, csakhamar érezé a vidék ura hatalmának súlyát; mi kitűnik Koriatovich erőszakoskodásából Komlóssy Miklós ellen, kinek Komlósi lakára törvén őt foglyul Munkácsra vivén, őt ott egy évig tartotta és várait Komlóst és Kövesdet és vagyonát elfoglalta. — Munkács későbbi urai is nagy súlyt helyeztek birásában és folyton erősítették. — Koriatovich építette továbbá a várostól 2000 lépésre eső, éjszakra a Latorcza balpartján lévő Csernekhegyen a sz.-Miklós püspök tiszteletere épült klastromot, melynek kellemes fekvése, elragadó kilátása, a szivet s lelket emeli, s két felmelkedett tornya méltóságos tekintetet ad az 1766 évben Rácz Demeter gf. Károlyiak jószág felügyelője által jó izléssel romjaiból ujitott egésznek, mely alapítója óta orosz szerzeteseknek volt lakhelye, kik Bolovistye és Lauka falukon kívül ez időben több falvak gabona és bortized birtokában voltak.

E klastrom is sok viszontagságoknak volt kitéve az idők hosszú folyama alatt; sokszor elpusztított, így 1551. és 1560. megfosztatott javaitól és e szerzetes atyák sok méltatlanságoknak voltak kitéve; különösen viszályban voltak gyakran a róm. cath. pap-sággal a tized-kérdésben; így 1488-ban az Iványi lelkész emberei az Iványi szőlőhegyen a szerzeteseket elvervén őket szakállonkál fog-

*) Szirmay not. Topog. comit. Zemplén p. 251.

**) L. bővebben: II. Rész.

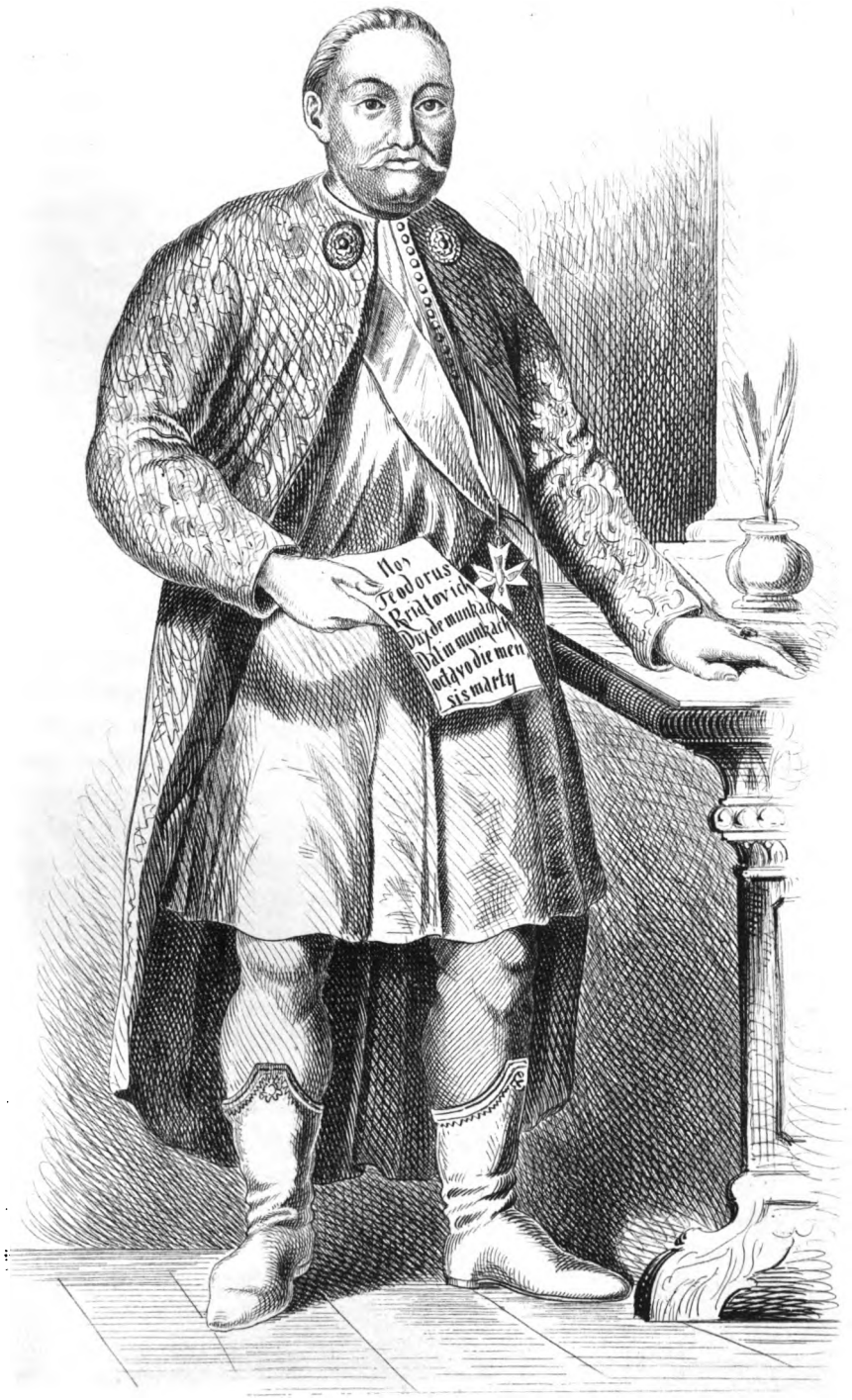

1. A szociális jogok megvalósításának érdekében a
 2. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 3. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 4. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 5. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 6. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 7. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 8. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 9. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 10. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és

11. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 12. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 13. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 14. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 15. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 16. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 17. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 18. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 19. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 20. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és

21. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 22. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 23. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 24. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 25. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 26. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 27. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 28. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 29. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 30. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és

31. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 32. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 33. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 34. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 35. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 36. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 37. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 38. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és
 39. a szociális jogok megvalósításának érdekében a
 40. államnak közelebb kell lépnie a polgárokhoz, és

KORIATOVICH TODOR

va lehurcolván, tőlök a bortizedet erőszakkal elvették. Nem kevésbé volt e kolostor Munkács vár parancsnokai önkényének kitéve, de királyaink mindanyiszor pártjokat fogták*). Különösen jobb létnek örvendettek a Basilita atyák 1649, april 24. Ungváron létre jövén a rom. és görög egyházak között az egyesség és 1692-ben I. Lipót alatt Kolonits bibornok parancsára, az 1640-ben I. Rákóczy György által elvett Bobovistye és Lauka falvak is Klobusiczky Ferencz I. Rákóczy Ferenczárvai jószágainak helytartója által visszaadattak. — Jelenleg a kolostor is egyik kirándulási helye a munkácsi vendégszerető barátoknál mulatni kimenő lakosoknak.

Koriatovich herczeg 1365-ig maradt Munkács birtokában, mely évben egy Podoliában tett hadjárat alkalmával elfogatván megöletett, s maga után, a hatalmas termetére ölnél magasabb és széles vállu férfiú, — örököst nem hagyván: Munkács ismét a királyra I. Lajosra szállott. (L. Kép.)

Kazmér lengyel király 1370-ben meghalálózván, szerződésileg Lajost illetvén Lengyelhon koronája, még ez évben anyjával Krakóba ment, ott magát megkoronáztatta, s anyját Erzsébetet, (Kazmér nővérét) bizta meg az ügyek kezelésével. Ez időben Munkácsot is neki adta, melynek Budán történt haláláig háborútlan birtokában maradt. — Lajos halálával, neje, az özvegy Erzsébet királyné birtokába esett Munkács. De 1387-ben Horváth János, a tóthországi bán őt Mária királynéval együtt Diakovár mellett megtámadván, s a királynóket védelmező Gara Miklós és Forgách Balázs levágtatván, előbb Gomnech, utóbb Novigrád várába zárattak; és bizonyára, a Károly király Budán történt megöletéseért, az engesztelő aldozatul neki küldött Gara és Forgách fejével még vérboszuját ki nem elégített Margit királynónek (Károly özvegyének) szolgáltatnak volna ki, ha Velencez erről értesülvén, hajó-hadával a tengert el nem zárja és így a lázadók szándékát meg nem hiúsítja.

A királyné azonban a róá Nápolyban váró vészt ki nem kerülte, mert Zsigmond német császár Mária jegyese ostrom alá fogván hadával Novigrádot, az ostrom alatt Palisna Erzsébetet börtönben leánya láttára megfojtatta s a vár falain kivettette; tetemeit aztán Jadra lakosai temették el.

Erzsébet ily gyalázatos kivégeztetése után a fejtlenséget

*) Így már I. Mátyás király de d. 1458 rend. és 1488-ban Raska Vazult budai várparancsnokot küldte ki jogorvoslatra.

megúnt s Budán összevgyült magyar rendek, kivált a velencei követ Barbo Pantaleon közbenjárására, Zsigmond királylyá megválasztván 1387 márt 20. Székesfehérvárott megkoronázták; és így most Zsigmondra szállt Munkács is.

Az 1395-iki szerencsétlen nikápolyi csata után, a félhold hatalma, mindinkább kezdett Európában emelkedni; Bajazid zultán a nikápolyi diadal után Szerémet és Tótországot elpusztította, a többi melléktartományok pedig, magokat pusztításaitól megóvandók, önkényt pártfogása alá bocsájtkoztak. Zsigmond némethonban az egyházi szakadásokkal s a Husitákkal elfoglalva, csak 1426 kezdé figyelmét ismét kissé komolyabban fordítani az aldunai tartományokra, hol a törökök alig járván le a fegyverszünet ideje ismét kalandozának, s Dán vajdát Havasalföldről elűzték. — Dán Zsigmondhoz folyamodott, s még a király udvarában vala Tatán, midón *L a z a r e v i c s I s t v á n* szerb. despota unokájával Brankovits Györggyel számos bojárok kíséretében szinte megjelent, a vén Lazarevics unokája sorsát, a mind beljebb nyomuló ozmanok ellen biztosítani akarván, a királylyal s a magyar rendekkel oly értelmi szerződést kötött, hogy egyrészlől Brankovics György magyar főnemessé és mint ilyen az ország tanács tagjává avattassék, Szerbiának s fiutódnak magyar fenhatóság alatt biztosittassék, s ennek megtartásában a török ellen magyar erővel segittessék; másrészlől a szerb despota Zsigmondnak bojáraival hűséget esküdván, némely Magyarhonra igen nyomos és attól elszakadt várakat Nándorfehérvárt, Macsót, Galambóczot, Bramicsevot stb. várakat visszaad s az anya országot minden háboruiban segitendi; s végre Brankovics háza kihalásával, a tartomány magyar rendelkezés alá essék; az említett várak azonban Lazarevicsnek élte fogytaig birtokába hagyattak.

Zsigmond e szerződés megkötése után, seregét a török ellen megindította, s Dánt csakhamar Havasalföldön székébe vissza helyezte, s a tél bealltaig a háborút szerencsésen viselte.

1427 jun. 19. történt Lazarevics István halála, Brankovics György a tatái egység szerint Belgrádot a többi említett végvárakkal Zsigmondnak átadta, Galambócz és Bramiscevo kivételével, melyek egy szerb bojár árulása következtében török kézre jutottak. — Zsigmond tehát megújítván a harcot Szerbiába tört s a kérdéses várakat átvevén, Nándorfehérvárt*) megerősítette, s ekkor Brankovics Györgynek az átadott várakért kárpótlásul 50,000 arany jöve-

*) Ennek parancsnoka lett ekkor Tallóczy Máté *K e w e* megye főispánja.

delmet behozó jószágokat és várakat ajándékozott, és Munkács és a Szolnokot, Zalánkemént, Kölpént, Becsét, Világosvárat, Tokajt, Tóthág, Regéczet, Szerdahelyt, Szathmárt, Böszörményt,*) Debreczent, Csötörtökhelyt, Túrt és Tiszavarsányt neki adományozta és ezenkívül Budán egy házat lakásul. — (L. Engel T. II. p. 321) Azonban Brankovics nem sokáig tanúsította magát méltónak a magyar nagylelkűségre, 1428-ban a Galambócz várának visszafoglalására jött Zsigmond hada, a Dunán túl szoríttatván, a szerbiába nyomuló Murad zultán már ekkor hűtlenségre, sőt évi adó fizetésének ígéretére bírta Györgyöt, sőt 1432-ben a Zsigmonddal kötött szerződéstől elállani, s leányát a szép Marát, Muradnak nőül adni kénytelenült 1439-ben az áruló ellen is hitszegő török három havi ostrom után Szendrőt is bevévén, Brankovicsot Szerbiából kikorgette. György ekkor magyarhoni jószágaiba vette magát, és itt tartózkodott mindaddig még I. Ulászló király alatt a dicsó Hunyadi János Amuraton tökéletes diadalt aratván, véle Brankovics Györgynek az 1444-ik nyarán Szegeden kötött béke erejénél fogva Szendrőt, egész Szerbiával vissza nem adta. És az, aljas lelkű Brankovics visszanyervén tartományát, e nagy jót még ugyan az évben rút árulással helyegző és viszonzá a a nemzet iránt, hol menhelyet talált, az országából száműzetvén, és a nagy Hunyadi iránt, ki őt újra felemelte. — Ő volt a várnai vereség, (bár a nemzet büne is,) és Ulászló sirjának okozója, a zultánt Hunyadi tervéről előre értesítvén; s ő volt ki az, 1447. évben a Rigó mezőn csata vesztett Hunyadi Belgrádra futtában, csalárd kalauz által Szendrőbe vezetettve, — török kézre akarta játszani; de a zultán, ki nálánál nagy lelkűbb volt, az ajánlatot el nem fogadta. — A csatavesztés hírére Szegeden összevgyűlt rendek fenyegetései és Marnavich bosnya úr fegyveres segedelme megszabadíták Hunyadi, ki mindamellet is csak azon feltétel alatt nyerte vissza szabadságát, hogy a csata előtt árulása miatt lefoglalt magyar jószágait vissza adja; (Munkács a hűtlen Györgytől, még 1440-ben I. Ulászló által elvetetvén, Dobó de Ruzska nemzetségnek, mely csak kis ideig bírva még ugyan 1440-ben Palóczy László**) kir. fő udvarmesternek adományoztatott) továbbá ifjabb fiának Mátyásnak a gyűlölt Cillei

*) Innen a Debreczen vidéki néhány helység, mint Böszörmény, Dorog, Kálló, Nánáson, maig található számos görög szertart. és rácz mellék nevű polgárok.

***) A Doboruszki és Palóczy nemzetség létele és e jószágok iránti birtok jogáról szólnak az Ungmegyében létező most Gróf Barkóczyak Palóczy és Gróf Buttler Sándor Doboruszki helysége.

Ulrik leányát kelle eljegyezni és László fiát tuszúl adni; a veszélyből szabadult hóst öröm ujjongva fogadott ország gyűlési rendek, a fogságában a tőle kicsikart szerződés kötelezettsége alól felmentették, s a gyűlés Brankovicsot, mint a törökkel öszvejátszó honárulót magyar birtokaitól megfosztani, s a magyar fenhatóság elismerésére szorittani határozta; habár a hősnek és háza fényének néhány irigye közvetíteni akarta az ügyet, s közte és Brankovics közt békét eszközölni. Hunyady fegyvert emelt a gyűlés rendeletét végrehajtandó, és csak fia vissza küldése által megengesztelve, az ország-tanácsból, — melyben Ujlak és Gara házának irigyei, Brankovicssal és Cilleivel titkon egyet értének, — békére intetvén, vonta vissza seregeit; a békében H. Mátyás és Cillei közt a házassági szerződés megerősített*), s a lefoglalt jószágok egyrésze visszaadatott Brankovicsnak, de M u n k á c s, Nagybánya, Debreczen, Szathmár stb. hadiköltségek fejében (1451) Hunyady János a kormányzó birtoka lón, mindamellet, hogy Palóczy Lászlónak 1440-ben holta napjáiglan volt adományozva; de Brankovics ettől csak feltételesen fosztatván meg az új egycsség értelmében, mint a reá visszaeső magyar javadalmak egy része szakittatott ki Hunyadinak az említett hadi költségek fejében.

Munkács, Erzsébet királyné, Brankovics György, és főleg Hunyady János pártfogása és oltalma alatt a jólét és polgárosodás oly fokát érte el, hogy Hunyady János 1445-ben**) méltónak ítélte a szabad városok sorába emelvén, s minden a szabad városokat illető jogok és előnyökben részesítésére; hogy meddig maradt e jog és kiváltságok élvezetében; ez iránt biztos adatra nem jöttem; de valószínű, hogy nem sokára a dicső Hunyady János, 1456 aug. 11. a Nándorfehérvári diadal után történt kimultával — elenyészett; mert Horogszegi Szilágyi Erzsébet, Hunyady özvegye és Munkács birtokában is örököse, és 1486. ily holtáig urnóje, ismét földesuri joggal bírta; mely viszony ezután is fenmaradt.

Hogy Munkácsot s annak vidékét 1446 táján valami nagy sorscsapás érthette, kitűnik Szilágyi Erzsébetnek a kerepeczi, lánfalvi, dávidfalvi, hátmegi, medenczei, árdánházi, drágabárházi és sándorfalvi lakosok adózásait meghatározó leveléből, ***) melynek szövegéből

*) De létre nem jött, a menyasszony nem sokára meghalván.

**) Vid. privilegium de anno 1445 s. D Bössörmény Feria 4. proxima post dominicam Misericordia Domini exhib C. 1. a munkács városi levéltár.

***) D. d. Feria 5. prozima ante festum omn. sanct.

az is kiviláglik, hogy ekkor voltak oláhok e vidéken, valószínűleg Bogdán kivándorlott népének maradványai, de hogy mikor hagyták el ezek is Bereghet, vagy vajon a túlnyomó oroszországba olvadtak-e át, nem tudni, az azonban tény, hogy az említett faluk lakói, most (Kerepeczet kivéve, hol sváb gyarmatosok laknak) oroszok.

Szilágyi Erzsébet halálával 1484-ben Munkács ismét a koronára, tehát az ekkor Magyarhon legnagyobb királyára, Corvin Mátyásra szállt, s ennek a nemzetre mély gyászt hozó 1490 tavaszhoz 6. történt halálával Corvin Jánosra, a nemzeti párt által utódul választott természetes fiára.

Harmadik fejezet.

Mátyás az igazságos halálával sirba szállt örökre (?) a magyar nemzetnek régi dicsősége, s hajdani fénye; s beállván a pártzajlongások és az olygarchiai féktelenség gyászos korszaka, az őseik emléke iránt halátlan nemzedéket sujtani szokott Nemesis átka a korcs magyart is nem sokára túl érte és a boszuló Isten ostora lebegett a nemzeti jelleméből kivetkezett és önmagával meghasonlott magyar nemzet felett az egész következt korszakon át, még újra öntudatra nem ébredt. Jól mondja költőnk: Nem! nem az ellenség, önfia vágta sebét!!

Még élt Mátyás, már voltak Garák és Ujlakiak: — s meghalván Mátyás, lőnek Zápolya István, Dóczy Orbán s Bátori István, kik csak önérdékeket bálványozva, oly király után sovárogtak, kinek üstökét, kényők kedvök szerint forgathatták, s megvetve a nagy Hunyad fiát Corvin Jánost, mint törvénytelen, — a Cseh (II. Ulászlónak mint törvényes királyuknak, csakhamar hódoltak, hogy felette törvénytelenül ők uralkodhassanak; így vetették nagyjaink a nemzetet az „Anarchiának“, e nemzeti halálféregnek konzúl, de a fejvesztett honáruló aristocrazia még tovább ment; 1514-ben a Dózsa pórlázadás elnyomása után tartott országgyűlésnek vérbetűkkel irt igéi — melyek a honvédelmi teher által leginkább nyomatott paraszt-osztályt, még a nemzetnevezetbeni részesülésből is kizárván, földes urának tulajdonkép örökös földhöz kötött szolgálattal vetette alá, — azon halálos nemzeti bűnnek bélyegét viselték magukon, mely az „Igazság urához“ boszuért kiáltott, — s a boszu mérget nemesi szabadságunk százados szenvedéseiben s most talán hantjánál siratjuk. ? — — —

Végre a sz. korona tekintélyét e nemzeti kapcsol, fejeik felett a gyenge II. Ulászló és II. Lajosban aláásván, és lételők támoszlopát az alattok álló pórosztályt földbe tiporván; olygarchaink önmagok-

kal hasonlottak meg, még felettök s általok a nemzet felett a boszús égnek szava enyészetet hirdetőleg „a Proféta“ ágyuiban meg nem dördült, Mohács a haza színe fedte vérmezején 1526.

Ez lón Magyarország sorsa, 1490 óta; és valamint az országban mindég két pártot a dynastia mellett küzdő és a trón igénylő, vagy a nemzeti s vallási szabadságaik védelmére emelkedő u. n. Maleontentek pártját egymással küzdve látjuk, akként ez idő óta Munkács is majd a „labban czok;“ majd ismét a „kuruczok“ birtokába kerülven, a mint egyik vagy másik párt felülemelkedett; történetében nagy változatosságot mutat, de egyszersmind fontosabb szerepet is kezd játszani, mintegy műhelyévé levén a magyarhoni mozgalmaknak, de nem ritkán színhelye is a belzavar szülte nyomornak, így hogy már 1491-ben az országban kóborló longyelektől s nem kevésbé az Albert herczeg pártját fogó némely nemesektől nem keveset szenvedett, s hogy polgárai tetemesen megkárosítottak, kiténik Corvin Jánosnak a Munkács városi levéltárban még most is létező védleveléből, melyben, mint Horvát, Dalmát s Slavonia bánja s Munkács ura rendeli, hogy az alispán és a munkácsi vár kapitánya a munkácsi megkárosított lakosoknak kárpótlást szolgáltatassanak.

A derék Corvin azonban csak 1494-ig maradt Munkács ura, mert ez évben alkalmasint ellene agyarkodó ellenei sugallatára, II. Ulászló tőle elvevén Munkácsot, a pécsi püspök és kincstárnok Csáktornyai Zsigmondnak, és öccsének Ernesztnek adományozta. De a Csáktornyaiak Corvin méltatlan utódi nem sokáig uralták Munkácsot, mivel az már 1498-ben Vingardi Geréb Péter országbíróé volt, ki 1499-ben Zápolya István helyett lón nádor, de 1504-ben már kimult. Ez évben halt meg 35 éves korában Corvin János, Frangepan Beatrix nejétől, a nem sokára atyját sirban követett Kristóf fiát és Erzsébet leányát hagyván hátra.

Mintegy átok látszván fektüdni a Corvintól jogtalanul elvett Munkács birtokosain: Vingardi is magtalan halt el, és így Munkács II. Ulászlóra szállott vissza.

II. Ulászló 1503-ik év őszhó 29-én Caudalei Anna francia herczegnővel házasságra lépven, a Munkácsi uradalmat a királynénak adományozta, de birtokában szinte csak rövid ideig maradhatott, már 1504-ben (II.) Lajos kora szülésében a földi életet az örökké valóval cserélvén fel.

Az 1514-ik évi országgyűlés Decr. 73. art: rendelvén: „Bonae et proventus ad coronam regiam pertinentia re

censentur“ a 8. §-ban pedig nyíltan kimondván: „nec non castra Munkács et Diósgyőr“ munkácsi vár is a hozzá tartozó uradalommal az el nem idegeníthető kir. jószágok és jövedelmek közé soroltatott, és az 1518. ország. 14 art. 1. és 2. §. szerint a királyi konyha fedezésére a budai kir. Provisornak adatott át, vagy is Munkács királyi konyhakert lett.

Mindazonáltal már 1521-ben ismét Mária királyné a szerencsétlen II. Lajos neje birtokába jött, t. i. még 1515-ben köttetvén I. Miksa császár és II. Ulászló közt a következő szerződés: 1) Anna hercegnő (Ulászló leánya) a császár valamelyik unokájának, Károly vagy Ferdinándnak egy év alatt eljegyeztessék, mi ha meg nem történék, maga Maximilián (ki már 56 éves volt) veendi nőül a 12 éves hercegnőt, különben neki 300 ezer aranyat fizetend. 2) Miksa unokája Maria hercegnő, a császártól egy év alatt meghatározandó időben Lajos hercegnek adassék. 3) Mind a két hercegi hölgy jegy ajándokául külön 200 ezer arany határoztatott meg, úgy azonban, hogy azt egyik fél se fizesse ki; hancm évenként mind a két hölgy az e végre kitűzött uradalmakból 25,000 aranyat kapjon. — Ulászló ekkor Máriának II. Lajos jegycsénck Munkácsot tűzte ki, valamint Máramarost a só kamarával, Körmöcz bányát, Husztot, és Ó-Budát; Csehországban pedig Hradetz, Krudin, Duvor és Jeromir városokat (a 4. czikben titkosan meghatároztatott a két ház örökődése Magyar és Csehországban.) — Mikor tehát 1521-ben (junius) II. Lajos király Anna királynót Linczből az országba hozta, az említett jószágok és várak neki átadattak, és kezei közt megtartotta akkor is, midőn a szerencsétlen mohácsi (1526) csata után II. Lajos király a Csele patakjában elveszvé, özvegyiségre jutott, és ekkor 1526-ban különösen kedvelt emberére Büdy Mihályra bizta Munkácsot, 1526-ban nov. 25-én Esztergomban létekor I. Ferdinánd király is megerősítette Mariát, minden a II. Lajossal eljegyzésekor neki ígért javakban.*)

Azonban az özvegy királyné nem maradhatott sokáig Munkács birtokában, mert a mohácsi vészt követett zavarokban a két ellenkirály, osztrák I. Ferdinánd és Zápolya János közt Magyarországgal Munkács is Eris almájává lón, s majd az egyik majd a másik fél kezeibe került.

*) Maria királyné Munkácsot 15 évre Arthándy Annának Büdy Mihály özvegyének és gyermekeinek adta haszonbérbe (in arendem,) kiktől I. Ferdinánd 1552. ismét vissza vette. (I. in archivo. C.R.Decr.Ferd. I. ad. 1552. 2-a mensis Januarii)

Ugyanis a mohácsi vész után, a török által elpusztított és király vesztett hon koronáját két fél vette igénybe; egyik az osztrák I. Ferdinand, támaszkodva a III. Frigyes német császár és (Corvin) Mátyás király közt 1461-ben és az I. Miksa és II. Ulászló közt 1515-ben kötött örököségi szerződésekre, másik a késedelmé által a mohácsi szerencsétlenségnek bárnem közvetlenül okozója*) s a most a nemzetes párt főnöke, a nagyravágyó Zápolya János, kit már a hason érzelmű atyja, a dicső Mátyás halálakor a trónra ohajtott emelni**), utóbb II. Ulászló leányával tervezett házasság által igyekezett e célját elérni; ide mutatnak továbbá az 1498. országgyűlés art. 25. azon határozata, hogy a koronát ezentúl csak világi urak őrizzék, valamint az art. 45 azon határozata, hogy ha a király örökös nélkül halna el, a király választó gyűlésbe idegen fejedelmek követei, kik a választók közt pártokat támaszthatnának, be ne bocsájtassanak; a nemzet fogja tudni érdekét s választani oly királyt, ki a trónon becsülettel megülhessen, mely törvények Zápolya István művei s ez utóbbi törvény különösen I. Miksa igényei ellen vala intézve, s most Zápolya János célja elérésére ez első lépést az özvegy Mária királynő keze által kívánta megtenni, de miután követei Gerendy Miklós és Horváth Gáspár által, kiket szinteg az országgyűlés sürgetésére küldött a királynéhoz, értesült Mariának tőlei idegenkedéséről (mit ellene Bátori István a nádor még inkább szított) és abbeli tervéről, hogy Ferdinand osztrák herceget szándékozik megválasztatni az 1528. nov. 25-én kitűzött országgyűlésen nyíltan fellépett és hiveit oct. 14-ére Tokajba öszvegyűjtven, Verbóczy István, Bátori nádor eskütt ellensége közremunkálása által, az oda gyűlt főemberektől királynak kikiáltatott, s Perényi Pétert a koronaórt, az általa erőszakkal elfoglalt, magvaszakadt — Pálóczy — jószágoknak Sáros-pataknak birtokában megerősítven, a korona is kezeibe került és így a pártján lévő egyházi és világi urak jelenlétében Sz. Fehérvárott 1526. nov. 10-én megkoronáztatott az esztergomi érsek jelen nem létében Podmaniczky István nyitrai püspök által.

Más részről pedig I-só Ferdinand a pozsonyi ország gyűlésen Zápolya királynak a nemesek nagy többsége által megválasztatván, Sz. Fehérvárott szinte megkoronáztatott 1527. nov. 9. Ekkép két

*) Mert lásd Szalay Magyar tört. R. k. Zápolya II. Lajos királyt, levelében mindenre kéri, hogy előbb ne ütközzék meg a törökkel: még meg nem érkezett.

**) Már ekkor karjain fiát Jánost felemelvén mondá: csak ekkorára nőttél volna már fiam most magyar királyá emelnélék.

pártra szakadva az ország, s a trónrai igényét mind két fél a kard élére állítá, s így a vad ozmán által a hon élet erén ejtett seb a polgár háború nyomoraival párosítva csakhamar csordultig megtölté a keserűség töröm poharát. Hogy mily szomorú sors érhetette Munkács lakóit is ez időben; midőn a török mint pogány ellenség nem dült, és nem kegyetlenkedett iszonyubban e hazán, mint a csak önzésüket törvényként szem előtt tartó honpolgárok egymás iránt: képzelhető. A mult évtizedben szép virágzásnak és anyagi jóllétnek indult város, a háború és pestis nyomorai által annyira elpusztult és lakosokban megfogyott, hogy Z. János király, mint Munkács ekkori ura, hogy a város hamvaiból kissé feléptülhessen, kir. levelével (sub. d. Budae, Feria 2-a festum exaltationis) három évi minden adózásaikat elengedé.

1529-ben Zápolya Somlyói *) Báthory Istvánnak adományozta Munkácsot, Szathmár és Némethiért, de hogy meddig birta, bizonytalan; mert később ismét Zápolya kezeiben látjuk, különben koriratainkban többször található a munkácsi vár a munkácsi uradalommal azonosítva.

A belháború több izbéli béke kísérletek daczára egész 1538-évig kölcsönös elkeseredéssel vivatott, ez évben végre Zápolya élte végének közeledtét is érezve 1538. reá állott a N. Váradon kötött békére, melynek feltételei szerint: I. Ferdinánd s testvére V. Károly császár, Jánost királyul elismerik. Z. János egész Erdély s a tiszántuli vidéket, tehát M u n k á c s o t is? Ferdinánd egész, Horvát- s Tótországot, Magyarhonból pedig, minden kezeinél lévő részt kapja. János halála után, a korona minden melléktartományaival Ferdinándra s utódára száll, a király választási jog csak az osztrák ház kihaltával szálland a nemzetre. Továbbá kimondatott: ha János király még fiat nemzene, ez nől egy hercegnőt kapjon és szepesi gr. czimmel atyja családi javait birja. S ekkép háborítlan birtokában maradt Zápolya Munkácsnak 1540. jul. 22. Szászsebesen történt haláláig.

Kevéssel halála előtt értesült azon örvendetes hírről, hogy neje (Zsigmond lengyel K. leánya) Izabella — kivel nem sokára a N. Váradai béke után kelt egybe, neki egy fiut szült Budán jul. hó 7-én.

*) Lásd in Curiae Reg. archiv. Extract. Litter ex archivo Camer. administratio- nis scopusiensis Dom. Munkács concern. d. a. 1440 et 1529. a. No. 26: Literae Joannis Regis Donationales super Dominio Munkács, Stephano Báthory de Somlyó in coneambium oppidorum Szathmár et Némethi pertinentiarumque ab eodem recept Anno 1529 Jure perennali collat.

E hír, valamint a titokban kötött béke miatt boszús portának haragjátóli félelme, vagy a végleheletében újra fellobbant nagyravágyása őt ismét oda vivék, hogy a végrendeletében fia gyámaul kitzűzött hú tanácsosait Utjesenichet n.váradai püspököt és Petrovics Pétert s több főurakat arra inté, hogy halála után ne vessék magokat Ferdinánd hatalma alá, hanem fia s özvegye ügyét a zultán segélye által igyekezzenek fentartani.

Zápolya János halála után Izabella özvegy királyné fia János Zsigmond nevében a porta pártfogása alatt át is vette az uralgást, míg ettől a portának a gyenge nő kormányt felhasználó csele által 1541-ben meg nem fosztatott. Ez évben t. illik Szulejman Budát megszállván, ezt a rászédett királynétól kezére játszotta s itt kitzűzven a fél holdat vele Magyarhonnak 145 évig tartó török járom alatti korszakát megkezdette; az országot szandzsákságokra osztotta, Erdély s Magyarországnak tiszántuli részeit János Király fiának ajándékozta, kormányzókká Izabella mellé Utjesenich Györgyöt és Petrovics Pétert nevezvén ki, — igérvén Zsigmondot 20-ik évében szinte királylyá emelni. — Igy elvesztette ugyan Izabella Budát s vele uralmát, de férje jószágait Munkácsal még megtartá, valamint Erdélyt is.

Azonban még magyarhontól török csel fosztá meg a bús özvegyet, Erdélytől s férje hagyományától I. Ferdinándtól megnyert Utjesenich árulása által esett el csakhamar. Ugyanis, Utjesenich gyanus magatartása által Konstantinápolyban már pár év óta elvesztette hitelét, ezenkívül nem csak Petrovicsal ujat húzott, hanem magát Izabellát is igen szűk korlátok közé szoritotta, miért ez őt még Stambulban is bevádolta. Ily körülmények közt előre látta Frater György, hogy főhatalmát, melyet eddig is csak egyes körmon font politicája által tudott fentartani, előbb utóbb el kell vesztenie. Kedvezőbb helyzet kecsgettette őt most Ferdinánd védelme alatt, kitől ezenkívül még remélhető, hogy őt a bibornoki méltóságra segítendi. Sikerült is neki részint szigora, részint rábeszélő tehetsége által magát Izabellát is Ferdinándhoz irt levélben Erdély átadása iránti hajlama nyilvánítására bírja. Ferdinánd tehát az alkudozásra gr. Salm. Miklóst, Bathory Endrét és Nádasdy Tamást nevezte ki biztosokul (1548.) Nyirbátoron következő pontok állapittattak meg: Ferdinánd János Zs. herczegnek atyai jószágain kívül Opelnt és Ratibort adja át. Utjesenich a beteges Várday Pál helyébe esztergomi érsek s bibornokká lesz, az átadandó Erdély kormányán meghagyatván. — Az alkudozások ugyan félbeszakasztattak a Frater György árulásáról

értesült boszús porta által, de a veszély részint az ügyes szerzetes által vezérlett had, részint a Stambulba küldött kiengesztelő követség és szivnyerő arany által el lón háritva s 1551. az alku fonala ismét felfogatván — az egyesség Nádasdy, Báthori és Herberstein követek és a végrehajtásra küldött Castaldo hadvezér jelenlétében megkötetett. Izabella a biztosoktól, nem különben mint Frater Györgytől zaklatva könyvek közt ugyan, de még is mindenben meg-egyezzett s aláírta a szerződést. E szerint kötelezte magát, hogy az erdélyi s tiszai megyéket Munkácssal, valamint a koronát átadja; az pedig biztosai által ígérte, hogy neki jegyajándéka fejében 100 ezer aranyat fizetend J. Zsigmondnak ősi javain felül Opeln, Ratibor, Sagan és Prebus aleziai herczegségekét örök birtokul, leányát pedig nőül adandja.

Izabella a korona és a kezén levő várak átadása után, sorsában megnyugodva elhagyta e nyugtalan hont, szülőföldén keresendő fel nyugalmát és sirját. Ut közben egy határszéli hegyről utóljára legeltetvén szemeit az elvesztett szép vidékeken, fájdalomában, de ön megtagadással e szavakat metszé a fába, melynek árnya alatt pihent: „Sic fata volunt Izabelle.“ — így akarja végzetem.

Ekkor tehát ismét I. Ferdinánd kezére kerülvén Munkács, ő ezt, a neki Temesvárt, Lippát, Lugost átadó és pártjára állt Suraklini Petrovich Péternek adta, a nevezett várak fejében.

Hogy Petrovics hűségére is csak úgy támaszkodhatott Ferdinánd, mint az elharapódzott jellemtelenség e korszakában egy háromszor is pártot cserélt Perényire stb. egyebekre, csak hamar kitűnt. 1553-ban Dobó István az egri hős (1552) és Kendy Antal levén erdélyi vajdák, Petrovics a titkosan Izabellához szító Kendy segedel-mével kísérletet tón az Erdélyben nagy rokonszenvet költött özvegy királynét ismét visszahelyezni a tartomány birtokába. Munkácson Ártándy Kelemennel tanácskozván, 5000-ed magával N.-váradot szándékozott bevenni s Debreczenig elő is haladt, de itt a budai és temesvári basák a további működésre segélyöket megtagadván, ismét Munkácsra tért vissza, még végre 1556-ban Szulejman parancsára az erdélyi rendek nagy része Kendy vajdával Izabellához szegődvén s az ellenzék Dobó vajdát legyőzvén, őt ismét fiával együtt a tartományba visza vitték, ki a kolozsvári gyűlésen 5 évre t. i. János Zs. herczeg nagykorúságaig egyeduralkodónak ismertetett el. — Izabella Lemberg-ből jövet, Munkácson, mint Petrovics jószágánállapodott meg.

Petrovics P. alatt fészkelé be magát Munkácson Luther, utóbb Calvin hite, mely innen terjedt szét az országban.

Már a mohácsi vész előtt títotte föl sátorát hazánkban is, a 17. sz.-ban az egész Európát vallási forradalommal elárasztott hitujítás, és a két testvérhonban Magyarország és Erdélyben majd nem egy időben Némethonnal (1618) lónek is elterjesztve, a kereskedők által behozott tankönyvei a reformationnak, és az új hit szónokai mindenütt felléptek; Siklósy Mihály Ujhelyben volt az első és nem maradtak követők nélkül. Grynäus Simon és Winsemius Vitus két tudós Budán is kezdé az evangeliumot hirdetni, még a hazából ki nem űzetek, sőt daczára az 1824 országgyűlésen hozott s II Lajos által megerősített törvénynek, melyek a reformatio követését és tanainak terjesztését elégetés és jószágkobjzás alatt tiltják, annyira növekedék Luther követőinek a száma és vakmerősége, hogy Károlyfehérvárt még a szerzetesek is kénytelenitettek három nap alatt hitöket megtagadni. Ujhelyen, Sáros-Patakon, Debreczenben és Munkácson először lónek állandó hitszónokok, s nem csak pártolásra találtak üldözött hitsorsosik főnemességünknel is, és tárt kapukat nyitott a a menekvőknek, Drágfy Gáspár Ujhely s Erdőd váraiban, Sáros-Patakon Perény Péter és Munkácson Petrovics nyilvánosan hirdetéek az evangeliumot; Perényi építeté s fia Gábor befejezte a pataki református imolát és a most is fenálló főoskolát. S bár Zápolya is a kath. papságot részére nyerendó, trónraléptekor szigoru tilalom alá vette az új tant, mégis mindkét párti fényes neveket látunk a protestantismus hivei sorában: Balassa, Batthyányi, Bocskay, Dobó, Drugeth, Forgács, Kendy, Serédi, Thurzó, egészben vagy részben protestansok voltak. Luther hiterjesztőinek legnevezetesebbike volt a honban Dévay Mátyás, ki buzgalma miatt a magyar Luther nevet nyerte. Már 1545-ben annyira el volt Magyarhonban a reformatio terjedve, hogy két egyházi gyülekezet (Synodus) is megtartatott. Medgyesen a Szászok az ágostai hitvallást fogadták el (a szepesi városok még 1529-ben nyujtották be 20 fejezetbe foglalt hitvallomásait, valamint Kassa, Eperjes, Szeben és Bártfa), egyh. szertartásaik meghatározottak, s az előbb a cath. lelkészeket illető tizedjogot az új hitszónokok tulajdonították el, egyszersmind határozottá lón egy fő superintendentens alatt egyesülni. Az erdödi gyülekezet Drágfy Gáspár alatt állott össze. 29 predicator 12 cikket szerkesztett. De ezek tartalmáról adataink elvesztek. -- Eddig az új hit hirdetőinek tanai-
ban egység uralkodott, és ha kétes pont adta elő magát Luther Márton elé terjeszték. Így az Eperjesiek, valjon a sz. mise egészen eltöröltessék-e? mely kérdésre Luther igennel válaszolt, hasonlókép

elébe terjesztették a Károlyfehérváriak hitvallásukat, melyet Luther dicsérettel halmozott; — de csakhamar megtörtént náluk is a reformatio követői közt a szakadás Luther és Calvin hívei közt.

Munkács vala most első Petrovics Péter uralma alatt, hol a calvinismus fejét emelte; Kálmánchy Sánta Márton, munkácsi predicator pendité meg legelőször is sikerrel Luthernak az úr vacsora körüli tanja hibásságát, a „magyar ecclesiák“ zsinatán Beregszászban, hol 16 predicator (köztük Dévay Mátyás, Melius Péter, Szegedi Lajos, Petek Lőrincz, Crispus Bálint) gyűlt egybe, s Zwingli és Calvin tanait vélte elfogadhatónak, és így történt Beregszászon élénk vita folytán Blandrata ajánlatára (ki utóbb az unitarius hitterjesztője volt, Erdélyben János Zsigmondot is megnyervén tanainak) Calvinismusnak a Lutherismustóli szakadása és hitvallásuknak a „magyar hitnek“ megállapítása. Kálmánchy előbb Debreczenben lelkészkedett, s az egykori gyulafehérvári kanonok, már akkor ágostai vallásu községének a zürichi és genfi hitujitást merte hirdetni, nagy hévvel támadván meg a képeket, s azoknak kihordását sürgetvén. Bereghból Erdélybe is hamar átment Calvin tana, terjesztésére a munkácsi predicator Pereghy Lőrincz, Fodor Bálint, Szegedy Lajos predicatorokkal szövetkezvén, de nyilvános szakadásra csak a csengeri zsinaton 1558-ban vitték a dolgot.

A calvinismus terjedése, mely — Beregszász tőzsgyökeres magyar városban történvén a szakadás — „magyarhitnek“ neveztetett, ellentétben a németek és slavok közt miként fenobb is láttuk nálunk is leginkább elterjedt, és megszilárdult lutheranismussal, mely „német hitnek neveztetett“ (míg a catholikusok maguknak az „igaz hit“ elnevezést tarták fen): csodaszerű volt. Kálmánchi nagy munkát vitt végbe, általa a hitujítás egészen új alakot ölt, s Luthert a hazában az egész protestansság majd két-harmada megtagadta, s nem ok nélkül; mert igaz, hogy számos hazafi a magyar hitnek keresztelt helvét vallást már a névért is elfogadta, így az egervári őrizet, és a vidéki nemesség szegyenle hitre is a slavok és németeknek, kik Luther hívei maradtak, sorában állani, inkább a nemzetire tértek. De tanainak a Lutherénál nagyobb alaposságánál szigorúbb következetességénél és cikornyázatlan egyszerűségénél fogva is inkább látszott megfelelni a magyar komoly lelkületnek, s azért inkább hatott a kedélyre, mire a calvinistákra czélzó nem ritkán gúnynévül használni szokott „vastag nyaku“ kifejezés is utalni látszik, mely a magyar jellem szilárdságát és a „calvinistáknak“ tanok és jogaikhozi rendit-

hetlen ragaszkodását egyaránt fejezvé ki. Első calvinista országnagyjaink közül Petrovics Péter vala, miként Perényi Péter első lutheránus. Helyesen mondhatta rólok Szegedy: „in Supra duos Petros extra Petram Christi aedificatae sunt in Hungaria duae contra Romanam pugnantes Ecclesiae. Beregh megye lakói s nemessége, (köztök Uray és Bayak elődei a megyében most is diszló s a honnak annyi buzgó polgárt és honleányt adott, köztiszteletben álló fényes családoknak), s a szomszéd Tisza és Drávamelléki magyarok és székelyek az ágostai vallástételről majd valamennyien a helvétre mentek át, az ágostait csak az erdélyi szászok, magyarhoni németek s slavok tartották fel mi ugyan sok közrendet zavaró kifakadás, zavar és háborgásra adott alkalmat, mint ezt Miksa császár és király Soprony városhoz 1567. kibocsátott levelében említi.

Az urat és hitet cserélt Petrovics Péter 1557-ben oct. 13. meghalálózván Ferdinándot illetve volna Munkács birtoka, de Izabella azt fia számára elfoglalta; I. Ferdinánd küldött ugyan sereget vissza nyeresére, de melyet, — az ostrom alatt Perényi Mihály életének is véget vetvén egy várbóli ágyu golyó, — a vár védelmére jött Bebek Ferencz és Balassa Menyhért, elúzvén, — Munkács Izabella kezeiben maradt 1559-ben sept. 15. történt haláláig. — Izabella kimultával János Zsigmond lett Munkács ura. —

I. Ferdinánd most béke alku útján igyekezett Erdélyt a tiszai vidékkel s Munkácssal kézre keríteni, de Zsigmond herceg nem vala reá vehető, valamint Ferdinánd vonakodott ígérete szerint leányát neki nőül adni.

Ekkor egy Bécsben tartott titkos tanácskozmányban, melyben csak Oláh, Nádasdy, Draskovics és Forgách Ferencz vónék részt: János herceg Moldva részéről titkos megtámadás a határoztatott el, e végből Heraclides Jakab ügyes kalandor 8000 ft segédpénzzel sereg felszereléssel bizatott meg. E tekintetben nyereség volt Ferdinándra Balassa Menyhértnék a Zápolya hatalmas párt hívének részerei állása, kit következő feltételek alatt sikerült megnyerni: neki adományoztatik: 1) a Fuggerektől 32,000 fton beváltott Detrekeő 2) az Izabellától hűsége jutalmául nyert Nagy-bányát, Szathmárt, és Tasnádot és három megye tizedjogát megtartja mindaddig még 3) neki vagy Ferdinándnak sikerülend Munkács várát elfoglalni, mely megtörténvén ezt birja az előbbiek sub dto. 2) kiadása mellett és 4) királyi költségen 300 lovas és 200 gyalog legyen ren-

delkezésére. — (Balassa, még mielőtt Ferdinánd pártjára állott volna Csáky Mihály erdélyi cancellártól 10,000 ftot csikart ki hadszerelésre.)

Heraclides Moldvába nyomulása megrendíté a törököt és Balassa elesése, a székelyeket: 1562-ben harozra került a dolog, mely változó szerencsével, de eredmény nélkül, a még ez évben létre jött „statusquo“ fegyverszünet kötéséig folyt. — Az alkudozások ujra megkezdődtek János Zs. Csáki Blandrata Nisotczky és Szalanczi tanácsára Batori Istvánt két ízben Bécsbe küldte. Kinyilatkoztatván, hogy „Magyar“ választott királyi cziméről, Szulejman holtával le akar mondani. — János Zs. Magyar és Erdély herczegségek czimét kívánta, Ferdinánd csak ez utóbbit ismerte el. Zsigmond a tiszai vidéknek, Munkácsnak, Tokajnak, Szerencsnek, Husztnak és Marmarosnak formaszertü átengedését kívánta és ezen felül Opeln és Ratibort. Ferdinánd csak Erdélyt engedte át, de ez is magtalan halála esetében a m. koronára volt szállandó. — Ez volt lényeges tartalma a Báthorinak 1563. jul. 18. átadott bécsi határozatnak a birtok kérdést illetőleg; a mi pedig Zsigmond házassági követelését Johanna hgnó iránt illette, erre Ferdinánd válaszul adá, hogy leánya nem akarván férjeseadni, neki rokonai egyikét adandja nőül; de midőn Blandrata, Zsigmond új követe Ferdinándot Erdély átadásával is kecsegtette, a Johannávali házasság, azon feltét alatt, hogy János hg. catholica hitet kövessen és tiszai vidékről kárpótlás fejében lemondjon, — ismét szőnyegre került, — csak Munkács, Huszt és Marmaros forogtak még kérdésben, de Ferdinánd ezek átadásarai bele egyezésével követét mindazonáltal elküldte Kassára. — Így a béke megköttve látszott lenni, de midőn már megerősítendő volt, egy részről János Zs. és tanácsosinak a kath. vallásról szöllő pontbai*) bele nem egyezése**), rontá meg a sikert; más részről Balassa Menyhért folytonos ellenségeskedései támasztottak panaszt és kételyt az alkudozás őszintesége iránt.

Balassa Menyhért ugyanis Munkácsra minden módon szert akarván tenni, Halmiban egy kastélyt épített, mely a Munkács és Huszt közti közlekedést akasztá meg. Ferdinánd három követe Bornemissza Gergely, Alaghi és Rakovszky valának az ügyet megvizsgálándók. Balassa jogában levőnek állítván birtokán várakat építhetni, csak így védhetvén a két végvárnak berontásai ellen magát

*) Ut Dux pietatis curam habeat, et in Dictione sua Ecclesias Dei et religionem catholicam pro viribus defendet et conservet.

**) János Zs. unitarius volt.

— A biztosok mit sem végezve eltávoztak, s Hagymási Kristóf, János Zs. Huszti várkapitánya éjjel a halmi kastélyra ütven, azt megvette földig rontotta, őrségét pedig részint levágta részint elosztatta. — Ekként Ferdinánd sem alku sem fegyverrel János Zs. ellen nem boldogulván, Munkács 1564-ben történt halála után is a hercege kezében maradt.

1564-ben II. Maximilián 1561 óta római és cseh király, — Ión I. Ferdinánd utódja a magyar trónon. A cs. követ Schwendi Lázár Báthori István és Nisotzky közti az utolsó alkudozások szellemében folytatott béke egyezkedések, az új török hadjárat által siker nélkül maradván, Miksa Schwendi Lázár és Forgách Simon alatt, sereget küldött János Zsigmond ellen, kiknek végre sikerült, 1564. jan. 15. Szádvárt és ugyan e hó 21-kén Munkácsot is Lugosi János és Kerepesy Demeter vitéz ellentállásuk daczára is bevenni. Hiába sürgette János Zs. Selim Zultánnál Erdélyi Sebestyén követe által: Munkács, Tokaj, N. Bánya és Szathmár II. Miksa általi visszaadatását. — Munkács Miksánál maradt s annak kapitányává ő tette Bay Ferenczet 1567.*)

Ez időben is nem egyszer érezték Munkács lakói a háború nyomorát, így Szulejman utolsó hadjáratakor, midőn az épen Tokajt ostromló János hercege Szulejmán Szigetvárnáli (1566) eleséséről értesülvén, seregével az ostromot abba hagyva N. Várad felé visszavonult: az ő segítségére adott tatárok Tisza és Szamos mellékét elpusztítván, Bereg-Ugocsa sem maradt kiméletlenül, és a kegyetlenség dühét érezték Munkács és Bereghszász lakói is. Ugyszinte sokat szenvedtek az 1567. Schwendi-ostromlásakor; sőt Bay Ferencz várparancsnok által is, a mint kitetszik II. Miksa (1571. sub d. Viennae 15. nov.) rendeletéből, melyben meghagyja, hogy a várparancsnok ne háborgassa a polgárokat erdeik használatában.

II. Miksa nem sokaig tartá a munkácsi uradalmat birtokában, már 1573. Mágocsi Gáspár bereghi főispánnak tíz évre 42,000 frt. elzálogosítván: kit zálogos birtokában II. Miksát a trónon követett fia I. Rudolf 1579. megerősített. Új megerősítést kapott 1580, 1586 31,000 ftért és 1591-ben a zálogos évek letelvé, Rákoczy Zsigmond Mágocsi Ferencz mostoha és gyámatyja a Mágocsi Gáspártól fizetett 73,000 ft zálogos öszvegen felül Rudolf királynak még 82,350 ftot fi-

*) II. Miksa Bereg-Ugocsa és Ungbéli munkásokkal a romladozott várat megerősítette.

zetvén Munkácsért, Mágocsi Ferencz és Rákoczy Zsigmond lettek a munkácsi uradalomnak birtokosai. (s. Inscriptionales Rudolph I. anno 1591) Rákoczy Zsigmond és Mágocsy Ferencz elhunytuk után 1612-ben Dersfi Orsolyának a Mágocsi Ferencz özvegyének esett birtokába Munkács, kit Galanthai Eszterházi Miklós a fenemlitett évben nótul vevén, — 1614 óta átíratkép ő lett Munkács ura.*)

Ugyanis Galanthai Eszterházy Miklós**) Kölcsey szavai után is az ós hun törzsöknek ágazatos unokája Ferencznek, Pozsony megye tevékeny alispánjának és Illésházy Sófíanak fia, már korának első éveiben igen sok küzdelemnek vala alávetve, túrni, nélkülözni megve-tést viselni akkor kelle tanulnia. Nagyszombatban nevedett, a még gyenge kebelben meggyökerezett vallás és erény szeretet serdült ko-rában is kalauzolóló faklyafénytől szolgálta minden léptében; s csakha-mar tűzpróbára is tette őt a sors; mert catholicus lévén: szülei által vallása elhagyására kényszerítettett, mit ő tenni sehogy sem akarván, kész lón árva földönfutóvá lenni, semhogy vallásától elálljon; a szü-lői hatalom tulnyomó lón, s hogy mit önként nem akara megtenni, kényszer által vétessék reá: 1593-ban vagyonából kivetkezettett s, az apai házból elűzeték; de mindez sem bírta őt megrendíteni, vagyon név, czim, reá nézve kevés ingerrel bira; vándorbotot ragadott és Illésházy Istvánhoz sietett, ki ekkor mint királyi kegyvesztett s mene-kült Krakóban időzött, mig hazája javát szíven hordó közreműködése által, a Bocskay lázadást lecsillapítván, királya és a honfiak közt a békét helyreallitá; ekkor Illésházy ismét hontért, s vele kegyencze is a vagyonfosztott Eszterházy Miklós.

István minden módot s alkalmat felhasznált, Miklóst szülei val-lására térítendő; sőt látván hogy a szó szilárd jellemét meg nem in-gatja, elállása jutalmául, már mint nádor, Trencsén várát igére neki.

De e csalóka ajánlatra a fényes palotának és egyetlen védnö-kének is bucsút mondott Miklós; s most már teljesen árván elha-gyottan sőt üldözötten holyga a nagyuri sarjadék, csak öntudatában és szivnemességében keresve megnyugvást.

Végre Mágocsi Ferenczhez a nagylelkű s tiszta jellemű kassai várparancsnokhoz s egyszersmind Munkács urához vetődék, kinek vonzalmát s kegyét magaviselete által csakhamar megnyeré; vala-

*) L. Urbarium d. a. 1649. 323. p.

**) Lásd bővebben Sárvány: Történelmi vizsgálók.

mint Miklóst Mágocsihoz szavainak nyíltsága, tetteinek hazafiui lel-
külete s őszintesége édesgetett.

Miklós jövője horgonyát is Mágocsiban helyezé; de a sors őt
tovább is próbálandó ezen támaszától is megfosztá. Azonban a büvi-
rágból számára nem sokára örömvirág kelt ki.

Ekkor került Telegdy Mihályhoz Szent-Miklós (Beregh me-
gyében) urához, s a délczeg ifju megnyerte Christina leánya szívét s
kezét 1610-ben*) és ez egy év alatt magtalan elhalván, a sz.-miklósi
uradalmat.

De még nagyobb szerencse várt reá.

A boldogult Mágocsy Ferencznek szép özvegye Szerdahelyi
Dersffy Orsolya vala, kinek gyöngéden érző szívét a derék ifjunak
magasztos lelki tulajdonai, ildomos külseje s modora egészen lelán-
czolák.

Az ifju hölgy keblében eddig táplált tisztelet s bizalom érzel-
mei a férj kötelékek alól feloldva hó szerelemre olvadtak, s még
Miklós az előzékenység és tisztelet nyilvánulásával csak hálaadójat
hivé leróni: addig urnójében szivet, vagyont, s általok áldást nyert.
A házasság 1612-ben történt meg; s így 1614-ben nyerte átiratkép
Munkács várát a hozzá tartozó uradalommal; beiktatási ókmánya
(Statutoriae) 1619-ik évről szól, ki már ekkor 1617 óta Bereghmegye
főispánja volt. A haza és trón körüli érdemei mind nagyobb s uj tiszt-
és méltóságra emelék Eszterházyt: II. Mátyás őt, Gábor, Dániel és
Pál fivéreivel országbárává avatta, s érdemei jutalmául Dersfy Or-
solyától született fiának Istvánnak uj adomány levelet eszközlött
Munkácsra.

*) Lásd III. Rész: Sz.-miklósi várkastély.

Negyedik fejezet.

Az 1604—1711-ig terjedett időszak általában a nemzeti viszhatalásból származott forradalmak a nemzeti és vallási szabadságért vivott harcok időkorszaka — melyben a felvidék és vele Munkács többnyire a forradalmi vezérek kezei közé került, melynek birtokában a kötött békeszerződések folytán meg is erősítették. — Ezen forradalmak közt első volt Bocskai lázadása; ki a II. Rudolf gyenge kormánya alatti vallás és polgári szabadságok sérelme által felizgattott s az 1604. országgyűlési törvénybe önként beiktatott 22 §. által valamint a kassai tábornok Belgioiozò gr. Barbiano és az erdélyi parancsnok Basta kegyetlenkedései és pusztításai által lázadásra korbácsolt nép élére állván, csakhamar Magyar és Erdélyhon fejedelmévé kiáltatott ki. De török segélyvel kivíván a nemzeti s vallási szabadságot, megvetve Mohammed nagyvezértől kínált koronát, elfogadta az 1608-ban az Illésházy István közremunkálására és Mátyás főherczeg sürgetésére kötött bécsi békét, melyben a vallásügy biztosított, Bocskay István élte fogytaig Erdély, Szathmár, Bereg-Ugocsa birtokában Munkács kivételével (mely a Mágocsiaké volt) biztosított,*) ezen kívül Tokaj területet nyerte, mely részek azonban magtalan halálával a koronára valának szállandók, mi csakhamar bekövetkezett; mert Bocskay már dec. 22-kén halott volt.

I. Rudolfot az uralkodásban követett II. Mátyás kormányidéjének végére esik, a 30 éves háboru kitörése, panaszkodván minden tartományok protestánsai, hogy ígérete ellenére, vallásgyakorlatukban háborgattanak; alkalmul szolgált erre azon körülmény, midón

*) Ex adjecta dispositione ut si filiam relinqueret illa iure quartalio iuxta regni consuetudinem contentetur.

a protestansok Braunau és Klostergrabban (Csehonban) templomokat akartak építeni, a prágai érsek ellentmondott; mert ugymond II. Rudolf szabadság levelében (Majestätsbrief) csak az uri és lovag rendnek (Herrn und Ritterstand) és a kir. városoknak engedtetik meg a prot. egyházak és oskolák építése, — mely véleményét az érseknek Mátyás elfogadván, és Csehország kormányát 10 helytartóra (köztök 7 cath.) bizván a zavar kiütött, melynek első következménye volt az u. n. cseh inquisitio (Martinicz és Slavata kir. tanácsosok az ablakon kidobtván) 1618. — De az ez évben II. Mátyás halálával, utódának II. Ferdinándnak*) vallási türelmetlensége még olajat öntött a forrongás tüzére. Ferdinánd azon tervvel lépett a trónra, hogy a róm. kath. vallást az evang. vallások romjain hajdani fényére felemelje. Ezen elvből indulva bocsájtá ki még Mátyás életében azon rendeleteit, melyeknek következtében; midón a kormányra lépett, már egész elkeseredettséggel folyt Csehországban a harmincz éves háború; a cseh, morva és osztrák protestansok szövetkezve Thurn gr. vezérlete alatt Austriára ütöttek és innen a magyar néphez is küldtek felkelési felszólításokat. És rövid idő alatt részint e felhívástól sarkalva részint a szinte túlbuzgó cath. nádor Forgách Zsigmondtól, sérelmeik orvoslatát nem remélve — a protestans uraktól sürgetett — Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is kitűzte a vallási háború zászlaját; s egy részről a törököt bujtatta fel a király ellen, másról maga hadával az országban termett váratlanul, s támadása okait egy „Querelae Hungariae“ czimű nyilatkozatában kihirdetvén oct. 14-én már Kassát, Érsekujvárt, Nagyszombatot, s ezekkel az egész felvidéket, nagy gyorsasággal hatalmába kerítette, és a felső magyarhoni rendekkel kölcsönös eskü alatt szövetségre lépett, s Pozsonyt a sz. koronával elfoglalván, 40,000nyi seregével pusztítva egész Bécsig haladt; innen a nov. hó 18. (1620) egybehítt országgyűlésre sietvén Magyarhonba visszatért; hol változó szerencsével harczolván az egyenetlenkedést és vérengzést végre megunva, II Ferdinánd és Bethlen Gábor közt

*

I. Ferdinánd

<hr/>		
II. Miksa sz. 1527 † 1576.	Ferdinánd tiroli főher- ceg korm. † 1595.	Károly Steierág sz. 1540 † 1590.
<hr/>		
II. Rudolf. † 1612	II. Mátyás † 1619.	II. Ferdinánd † 1637

a béke habár rövid időre, 1622-ik jan. 7-én Nickolsburgban megkötetett. Mely szerint a bécsi béke megerősítettvén, Bethlen Gábor az eddig Opelnt és Ratibort Magyarhonban birt javain kivül, Szabolcs Szathmár, Bereg, Ugoosa, Zemplén, Borsod és Abauj megyéknek ura lett és Munkácsot*) 300,000, Ecsedet 100,000 ftnyi zálogként nyerte. Bethlen Gábor fejedelem Munkácsot 1629-ik nov. 15-én történt haláláig birta.

Bethlen a fejedelemségben, nejét Brandenburgi Katalint hagyta örökösül, így Munkács és Tokaj is reá szállt királyi megegyezéssel. Katalin, kit a Jezsuiták még férje életében titkon a cath. hitre térítének, hogy magát a mellé férje által rendelt Bethlen István kormányzó s a protestans párt ellen a fejedelemségben megtarthassa, Ferdinándhoz hajolni szándékozott, sőt a fejedelem halála után Bécsbe küldött követe Kemény János által, készségét a hét magyar megye átadása iránt kijelentette, s tervét kiviendő Csáky István s több cath. urral szövetségre, sőt az elsővel állítólag szerelmi viszonyba is lépett; a fejedelem asszony cselszövényei napfényre jöven, az 1630. kolozsvári gyűlésen Bethlen István, s ez a jelen zavaros időkben gyengének tartván magát a kormányra 1631-ben Segesváron, a közdolgokban sokat forgott fősvény felső-vadászi I. Rákóczy György**) hivatott meg a fejedelemségre, kit a porta megerősített. — Rákóczynak első gondja volt a Csákyval még ekkor is titkos szövetségben. volt Katalint az országból kiűzni. Csáky, a Bethlentől Katalinra hagyott, s most az udvartól neki oda ítélt Munkácsi és Tokaji várakat elakarta foglalni, bele császári katonaságot bocsájtandó; az e szándékaról értesült kormányzó Bethlen István parancsára Munkács várparancsnoka Balling, Csákyt kizárta a várból.***) Tokajt ugyan kézre kerítette, de a törököktől innen is kiszorított, s most Katalin Bethlenféle pénzeivel megvette Szendrót, utóbb Göntz-Ruszkát; Szendrót pedig eladván, a szepesi várat, miután a Thurzó család kihalt, Csáky neje pedig Forgách Éva a Thurzó családból származott.

Ekként szakadtak a Csákyak a Szepességbe.

*) Decr. d. d. Sopron 16. nov. 1625.

**) I. Rákóczy György Sárospatak ura lett az 1616. Lórándffy Zsuzsannával kötött házasság által.

***) 1856-ban a vár kijavitása alkalmával találtatott egy befalazott emlékkő mely nylag be is rakatott, következő felirattal: Cura et fide Generosi Domini Joanni Balling de Gecse summi Capitanei areis ac praesidii Munkács. Inchoata et absoluta anno 1620 etc.

Rákóczy Gy. most a kegyenczétől megfosztott Katalin ellen indult, ki ugyan 1631. apr. 13-ról szörlő levelében tinnepélyesen kinyilatkoz-tatta Rákoczynak, „hogy a munkácsi várát holtával jószágostul eó kegyelmén Rákoczyn kívül senkinek nem adgyuk, senkivel nem is tracta-lunk, concludalunk, sem titkon sem nyilván.“ etc.*) Rákoczy, váraiba, Vintz Fogaras és Munkácsba (Csákyt megelőzve) csakhamar behelyez-te magát és ót Tokajba menekülni kényszeríté, honnan a kalandorhölgy Szombathelyre menvén Sennyei püspök előtt lutheranus hitét, melyet eddig csak színlelt nyilván megtagadta s utóbb Ferencz-Károly Szász-Lauenburgi herczeghez ment nótul, a menyasszonyi ajándék-ban és végrendeletben nyert várakat és jószágok jövedelmeit holtáig huzta, Munkács kivételével, melyet az 1632-ik lützeni csata után Ferd. császár az ellenségeskedést már szinte megkezdeni szándé-

A Rákóczy ház Bugád (Bogát törzsöktől származik, s Radvány nevet visele, s 1282. már ismeretesek előttünk Gyapoly és Illyés testvérek. Ezeknek maradéka Rákóczy Zsigmond 1517. megvette Felső-Vadászt Abaujban s a familia Rákóczy predicatuma helyett felvette az általa szerzett birtok nevet, s így lett Felső-Vadá-szi Rákóczy. Ennek János likavai kapitány fiától (élt 1588.) született I. Ferencz zempléni alispán 1538—1584. és Zsigmond az erdélyi fejedelem.

Z s i g m o n d

erdélyi fejedelem 1607. febr. 8. — 1608 mart. 38.

meghalt Szerencsen 1608. dec. 5.

három neje volt : Bekényi Alaghi Judittól leve, Erzsébet, gr. Homonnai (Druget) Bálint országbírónak hitvese — a harmadiktól semmi magzata nem maradt. A má-sodiktól Gerendy Annától :

1. György (I.) fejedelem lett 1630. Sept. 23. mh. 1640 oct. 11. menyegzője serkei Lorándffy Zsuzsan- nát 1616. apr. 18-án.	2) Zsigmond m. h. 1620. Dec. 26.	3) Pál orsz. bíró. En- nek László fia elesett Váradon 1664. Máj. s csak Erzsébet leányát hagyta.
--	-------------------------------------	--

1. György (II.) mh. seibeiben 1660. Jun. 7. neje Somlai Bátori Zsófia.	2) Zs. neje Henrice Pfalzenheim herczeg asszony mh. 1652.	3) Ferdinánd gyer- mek korában halt el.
--	---	---

(I.) Ferencz
választott erd. fejedelem m. h. 1676 Jul. 8.
menyegzője Zrinyi Ilonával.

1) Julian Borbála férje gr. Aspermont Robert tbnok.	8) Ferencz (II.) val. erd. fejed. szül. 1676. sept. 4. mh. 1735. april. 8. Rodostóban neje Carolina Amalia hesseni fejed.
---	---

József markgróf v. Sanct Carl,
mgh. Csernavodán 1738. nov. 18.

III. György markgróf v. Sanct Elisa,
mgh. Párisban 1732.

*)L. Okmányát : Brandenburgi Katalin levele.

kozott, Rákoczyval 1633. Lőcsén békére lépven, (melyben a Nickolsburgi s pozsonyi békék megerősítették) Rákoczynak 200,000 ftért örökösen átengedett, tehát György és Zsigmond fiainak is (l. Engels 4. 469.) 1645. apr. 23. itt tartotta I. Rákoczy György alkudozását. De Croissy Antal és Marsili francia követekkel), ő építette a vár alsó erődítvényeit két francia mérnök által, és ő huzatta a lönyilásokkal ellátott védfalakat. Ez kitűnik azon három kótábla felirataiból is, melyek nem messze a második kaputól az éjszaki bástyán még ma is szemlélhetők; a feliratok többnyire már olvashatlanok, s világosan csak e pár vers vehető ki:

Ars, natura, Deus non his tormentis verebor
Aenea si faveant, astra peregnis ero.

Ezen mérnökök építhették a k. b. 130' távolra a hegy aljától a Palánka falut is, befoglaló védsánczokat (u. n. Rákóczy-sánczok), melyek még most is fenállanak, és 1849-ben a forradalmárok által részben haszonvehetőkké is tétettek; czéljok a vár előterét ágyúttegekkel védeni, a mennyiben a várból és főleg annak meredek oldaláról az meg nem közelíthető. 1648 oct. 22. élte 55. évében kimulván I. Rákóczy György Munkácsot özvegyére Lórándffy Zsuzsannára hagyta; ki özvegyiségének napjait jobbára kedvelt pataki kastélyában töltötte; de utóbb Erdélybe menvén, itt 1660. apr. 18. befejezte életpályáját: I. György két fiut hagyott maga után Zsigmondot, ki azonban még anyja előtt sirba szállt nejével, Henriette V. Frigyes rajnai választó fejedelem leányával együtt; és II. Györgyöt, kit atyja még holta előtt az erdélyi rendek által a fejedelmi székben utódul megválasztatott (1642).

Lórándffy Zsuzsanna halálával tehát messze kiterjedt birtoki Munkácssal II. Györgyre szálltak. De a nagyravágyó II. Rákoczy György, anyja holta után nem sokáig örülhetett Munkács s egyéb birtokainak; már 1652-ben a moldvai és havasalföldi vajdák viszálykodásaiba bocsátkozván több véres csatákat vitt, mig 1655-ben Lupus havasalföldi vajdát székéből kiűzte. — De 1656-ban egy még sokkal veszélyesebb háborút kezdett, mely végre is, vesztét vonta maga után. — Károly Gusztáv svéd, és János Kázmér lengyel király közt háboru támadván, Rákoczyt mindkettlen szövetségre szólíták: ő egy ideig habozván a svéd királyhoz állta (1656) a svéd királlyal és a kozákokkal való szövetségét oly feltét alatt kötvén meg, hogyha fegyveröknek a szerencse kedvez, a porosz tartományokon kívül, melyeket a svéd magának tartand, egész Lengyelhon Rákoczyé le-

(1 Zrinyi Jlona.)

2.

1.

(2 Báthory Zsafia.)

21

gyen; 1657 a svéd szövetség ellenében I. Lipót király a lengyelek részére állván és a háboru miatt a zultán haragját is magára vonván, minden részről elhagyatva, a lengyel koronaérti vágyának csakhamar fejedelemsége is áldozatul lón, melytől IV. Mahmud parancsára megfosztatván, helyébe Rhédei Ferencz, utóbb Barcsai Ákos választattak meg. II. Rákóczy fegyverrel akarta az elvesztett méltóságot, melyet családjában megörökítendő vala, visszaküzdeni — és sereget vezetvén a budai pasától segített Barcsay ellen, vele Fenes és Gyalu falvak közt 1660. megütközött; de a már kivivott dialdalban életét és ügyét veszítette.

II. Rákóczy György még 1643 febr. 3-án lépett házasságra Báthori Zsófiával; őt és Ferencz fiát illette tehát most Munkács birtoka, melynek lakosai a mult svéd háború alkalmakor új szenvedéseknek voltak kiteve; mert midőn Kemény János II. Rákóczy György vezére Podoliában a tatároktól megveretett volna, Ludomirsky lengyel vezérek egyike csapatjával Magyarhonra tört és Munkácsot több száz faluval felégette s lakóit kardra hányta vagy a hegyek közé riasztotta; hason sors érte Beregszász lakóit is ez alkalommal, kik a templom kerítései közt, — hová menekültek, mészároltattak le, a romba dőlt falakon emlékül e feliratot hagyván: „Vicem pro vice reddo tibi care vicine.“ — Ez utóbbi pusztítás, — a csinosulásban és polgárosodásban, mind inkább emelkedni kezdett Munkács városát annyira romba döntötte, hogy az utóbb még bekövetkezett zavarteli időkben régi jóllétére soha sem tehetett szert. — Új urnője eleinte ugyan segéd kezét nyújtott a szükölködőknek, s a Bátori Zsófia által újra felépített templomban nem sokára Munkács lakói dicsóíthették ismét az Egek urát; de ugyan azon Bátori Zsófia volt, ki a béke karjaiba alig ringatott kedélyeket vak vallás buzgalmában a protestansok üldözésével újra felizgatta, (l. alább) Bátori Zsófia római kath. vallást követő szüléktől származván, s abban neveltetve, midőn II. Rákóczy Györgyvel 1643-ben házasságra lépett, külsőleg férje vallását vette fel, belsőkép anyahitéhez szított Jezsuita gyónatyákat tartván, kik az ő pártfogása alatt átöltözve vagy világi papokként sokan jutottak Erdélybe; sőt Rákóczy udvarához is, s oda törekedtek, az ifju Ferencz herczegnek is ily vallási irányt adni, miről értesülvén Rákóczy, felindultában az egész rendet Erdély és minden jóságáiból kiakarta üzni. — II. György Gyulavárnál elesvén, Bátori Zsófia levette az eddig viselt álarczát, nyíltan róm kath. hitet vallott.

Ez időben volt Magyarország az 1664-ben Vasváron az alkot-

mányos formát mellőző és kedvezőtlen békekötés, — a német katonák pusztításai és a honfiakban támadt azon gyanú folytán, hogy a kormány erőszakkal akarja a béke ellen emelkedő panaszhangokat elnémitani, és a német őrségeket, csak a nemesi jogok és alkotmányos szabadság leigázására szaporítja e várakban, — új forrongások színhelye. — Határozottabb irányt kezdett adni ezen ingerültségnek azon gyülekezet, mely I. Rákóczy Ferencz (II. György fia) és Zrínyi Ilona*) Péter horvát bán leánya eljegyzésekor 1665-ben a trencsényi földönben, még inkább pedig az 1666-ban ugyan-e pár menyegzője alkalmával (Zborói kastélyban Makovicz vár alatt) Patakon tartott öszvejövetel, melyekben Vesselényi nádor, és Nádasdy országbíró is jelen voltak. — Végre Murányban Vesselényi vezetése alatt az öszveesküvés létrejött, mely erővel utat akart törni a király szívéhez sérelmeik orvoslatát tőle kieszközlendő; mi nem sikerülvén, Apaffy erdélyi fejedelem közbenjárásával a porta segélyét határozta felkérni. — Vesselényi, ki egyedül a hon javát hordá szíven mart. 28. rögtön kimulván — az ön haszonlesés és nagyravágyás ördöge egyesülve a magyar átkos párt szellemével — a nemzeti ügy önző magány ügyggyé fajult, s Zrínyi már a magyar koronáról, Rákóczy az erdélyi fejedelemségről, s Nádasdy a nádorságról álmództak. Az öszveesküvés fejei mindent elkövettek a vallási sérelmeik miatt hangosan panaszkodó protestansokat pártjukra megnyerni, kik leginkább Rákóczy jószágain panaszkodtak, hogy annak a kath. vallásra tért anyjától, Báthori Zsófiától üldöztetnek s még a meghalt fejedelem hagyományaitól is megfosztatnak. Rákóczy tehát Vesselényi és Zrínyi eszközlésére nagykoruvá tétetvén a protestansok minden panaszait anyjának ellenzései daczára megszüntette s ez által a felekezetbelicet magának lekötölte, s őt a reformat. lelkészeknek, anyja által olvott segéd pénzeit ezer arannyal pótolta. „Nagysád e mai napon huszezer kardot övedzett oldalára, monda Rákóczinak. egy evangelikus szónok célzással a Tiszamelléknek huszezer fegyverfogható calvinistáira.

A porta azonban megtagadván a segélyt, ragaszkodva a vasvári békéhez, s Casanova a portánali cs. követ által értesülvén a bécsi kormány a mozgalmakról, I. Rákóczy Ferencz Kassán kitűzte a lázadás zászlóját; Ferencz anyja, s a Jezsuiták által a katholica vallásra szorítva, s nők és papok közt nevedekvén fel, mind hitében, mind akaratjában ingadozó, sem nem volt ügyes állam férfi, sem hadvezér.

*) Zrínyi J. 1643. sz. leánya Zrínyi Péter és Frangepán Kataliunak.

Mintegy 10,000-re menő seregével tanácsosi indítványára, magának biztos véd helyett szerzendő s egyszersmind az atyai kincsekre szert teendő Munkácsot akarta anyjától elfoglalni; de Bástori Zsófiától ágyú lövésekkel utasítatván vissza, Onodot vette meg, Szathmárt és Tokajt pedig ostrom alá fogta. — E közben érkezett meg a bécsi udvar nyílt levele, melyben Zrinyi és Frangepan*) elfogatása, s az öszveesküvés felfedezése hirdettetett, s melyben a kegyelmet nyerni kívánók fegyver letételre szállíttatnak fel. — Egy másik levélben Zrinyi — maga inti Rákóczyt — Lobkovicz parancsára, hogy a kir. kegyelemre adja meg magát; nyomban követték a felszöllitást, Rothal és Spork tábornagyok 9000-nyi haddal. És a megrettent Rákóczyt fegyverét elhánnyván, Munkácsra anyja véd szárnyai alá futott s egy ideig itt és a nem messze eső, még most is épségben fenálló Sz Miklósi vár kastély (l. alább) rejtélyes falai közt húzta meg magát, még a császári érzelmű anyja által s a Jezsuiták közbenjárására kir. kegyelmet nem nyert a következő feltételek alatt: Bástori Zsófia 400,000 ftot volt fizetendő és minden tulajdon, valamint fia váraiba német őrséget köteleztetett bocsájtani (igy Ecsed, Patak, Munkács várakba.) Trencsént egész át kelle engednie; az említett 400,000 ftért pedig Rákóczyt Ferdinánd anyjának Ecsedet, Munkácsot és Borsit vala kénytelen zálogban átengedni, melyeket egész (1681-ben) holtáiglan birtokában meg is tartott. Ekkor volt Munkács a vallási üldözés borzadályt gerjesztő jeleneteinek színhelye; Bástori Zsófia ugyanis, — Leopold császárnak, fia iránti kegyelmét meghálálendő, vallási vakbuzgalmában az ágostai és helvét felekezetű alattvalóinak minden birtokaiban lévő templomaikat, paplaki épületeiket, oskoláikat és azok minden egyházi jövedelmeit fegyveres erővel elvette, lelkészeiket részint elűzte, részint a munkácsi vár tömlöczébe vetvén, ott őket sanyargatta; e sors Munkácson kívül más helyeket is, mint: Beregszászt, Várit, Bereget, Fornos és Rákost is érte, hol az elűzött reformát hitshónokok helyébe róm. kath. papok helyeztettek be; e szomorú helyzetben voltak Munkács reform. lakosai egész Báthori Zsófia elhunytáig.

I. Rákóczyt Ferencz, a királyi kegyelem által megmenekülvén partfelei sorsától Makovicz várába vonult s itt élte le csendes családi magányban végéveit 1676. jul. 8. szép özvegyét Zrinyi Ilonát két

*) Zrinyi Péter Frangepán Ferencz és Nádasdy Ferencz 1671. apr. 30. lefejeztettek.)

árvával, az 5 hónapos (II.) Ferenczcel és a 9 éves Juliánával hagyván hátra.

Zrinyi Ilona, és árváinak élet viszontagságai Munkács történetével oly szoros öszvefüggésben lévén, ennek ugy szólván legérdekebb részét képezvén bővebb tárgyalást és méltatást igényel.

Ilonát, bár a kérlelhetlen sors csapásai földig sujtának, alig vértzett el atyja Zrinyi Péter a pallos által, csakhamar utolsó vigaszától is megfosztá őt szeretett férje kimulta; de a nemes keblű hölgy lelkét meg nem törte a balszerencse, megszűnt élni az elvesztett férjnek; de új élet szállt az anyába gyermekeiért. Gyermekeivel, Patak és Makovicz lakjaiban, hová német őrséget valának kénytelenek bebocsájtani, biztos lak és menhelyet nem találván, velők Munkács várába vonult, hol a bús özvegy nem sokára új vigaszt találta a kezéért esdő, bár neki kevés öröm virágot nyújtó, Tökölyi Imrében, a magyar elégtetlenek akkori vezérében.

Tökölyinek a porta, a francia udvar és a lengyelektől segített fegyvereit szerencse kísérte. — Husztot elfoglalván, Munkácsra és szép úrnőjére vető szemeit, kinek kezét s talán még inkább a Rákócziak örökségét óhajta birni; Tököli 1648-ban jelent meg Munkács előtt, egy mint gróf Mailáth János mondja — mind személyes tulajdonai által kitünő, mind regényes viszontagságai által érdekes férfiú, jártas minden fegyvergyakorlatokban: szelid, vakmerő s kegyetlen, mint a körülmények kívánták, nagy és deli szelleműgyesség és tudománnyal teljes, magyar, latin, német és török nyelven egyenlő könnyűséggel szólló s a császári udvarnak kisdéd korától növelt ellenséget Rákóczi özvegye elébe küldvén, a várórség egy részét testvérenek Boldizsárnak vezérlete alatt a két fél közt heves viadal támadt, mely vögre a fejedelemné hadai megfutamodtak és Bolizsár foglyul esett. E győzelem után Tökölyi a helyett, hogy mint várni leheté, Munkácsot ostromlaná, Báthori Zsófiától Ilona kezét kérte; de Bátori Zsófia, hallani sem akart a Tökölyi s az özvegy Rákóczyné közt kötenőd viszonyról. — Tökölyi (1647.) most titkon az udvarral bocsájtkozott alkudozásba, követeléseiben engedni, sőt — Pray szerint — még a catholica hitre térést is megígérvén, ha az udvar befolyása által Bátori Zsófiától, számára Zrinyi Ilona kezét kinyeri; de az udvar csak azon feltétel alatt ígérvén meg, ha fegyvert letéve s a várakat átadva hűségének való jeleit tanusitaná, az egygyesség létre nem jött, okul adván Tökölyi, hogy a magyarok ügyét pártoló zultán beleegyezte nélkül arra jogositva nincs. Menyegző helyett tehát újra fegyverzörgés tölté el a had-lángba

belefáradt tájakat. 1680-ben új béke alkudozások alkalmakor, ujjal sikertelen igyekezett alattomban Rákóczynévali egybekelését a kormány által kieszközölni, mi Tökölyt haragra gyulasztá; de még inkább elkésérite Ilonát a következő esemény; az ifjú felserdült Zrinyi Boldizsár Munkácson lévén nővérét látogató meg, midőn Bécsbe visszatérendő vala, utközben kifoszták őt utonállók és Erdélybe utasították. Erdélyben a francia követ mindent elkövetett, őt az elégtelenek pártjára térítendő, de ő nem hajtva a csábító szavakra, Bécsbe tért vissza. Alig érkezett azonban ide, rögtön elfogatott, s status fogolyként Tyrolba vitetett*).

Az ezen hirre felbőszült Rákócziné még hajlandóbb lett Tökölyvel házasságra lépni és Batori Zsófiával újat huva, ennek több birtokait is elfoglala. Batori Zsófia ellenben, végrendeletében Ilonát, kizárva az örökségből, ezt unokájára hagyta; tutorul a császárt nevezte ki, neki egyszersmind 60,000 ftot hagyományozván, 10,000 készpénzben 50,000-et pedig unokáinak tévén köteleességtől, Munkács és Borsiért fizetni. — Végrendeletében a Jezsuitáknak hagyta Nagybarát a Tolcsvai, Bényei, Tarczali, Pataki és Ujhelyi szőlőket. — 1681-ben Batori Zsófia meghalván politicalai okok által reá biratva, végre a kormány is beleegyezett a kötendő házasságba. Ugyanis Apaffy erdélyi fejedelem országlára: Teleky Mihály szinte öszve akará házasítani leányát Tökölyivel, épen midőn ez Rákóczi özvegye után járt, sőt már neki el is jegyezte volt, — a kormány tehát akként vélekedett most, ha létre jó a házasság — Tököly és Teleky közt, — ki az erdélyi fejedelem felett nagy szellemi hatalommal bir, — kiengesztelhetlen meghasonlás támadand, mi az elégtelenek fejt, az erd. fejedelem pártfogásától s támaszától megfosztandja és így a belbéke helyre álland; egy másik indok a bécsi udvar részéről lehetett, azon hiszem, hogy ezen Tökölyire nézve oly kedvező házasság csökkenteni fogja nagyravágyását, s méltányosság vagy nyugalom vágytól inditatta meg fog elégedni az imádott herczeg asszony és a vele szerzett vagyon birásával. De számításában csalatkozott. — 1682. jun. 15-én történt meg Tökölyi Imre és Zrinyi Ilona közt az ünnepélyes menyegző. Máj. 18-kán érkezett Tökölyi, magyar lovasok és német gyalogok kíséretében Budáról vissza Kaposra, s Ilona hat éves fiával Ferenczcel Leleszig mentek elébe; a lakodalom napján fényes ünnepély tartatott Munkács várában, melyre Lipót követe is meg vala

*) Zrinyi B. 1704. Grátzban börtönben halt meg.

híva. A hercegné — ir, a negyven, ötven évvel utóbb anyjáról Rákóczi Ferencz, — nem tudott ellenállni gróf Tökölinek, a szenvedelmes kérőnek, ki úgy viselé magát, mintha e házasságtól függne életének üdvössége. És Tökölyi a munkácsi vár és a Rákóczznak kincsének urává levén, ezekre támaszkodva elég erősnek érzé magát a háboru folytatására. Nem került Tökölinek sokba nejtéhason érzelmre birni; atyjának Zrinyi Péternek, és nagybátyjának Frangepánnak emléke nem vala kevésbé hathatós indok keble fellázítására, mint férje iránti hő szerelme. — Zrinyi Ilonának, Tökölyi akaratóban tökéletes megnyugvása vészes következményü volt az ifju Ferencz (II.) herceg jövőjére nézve. Ilona szem elől téveszté férje tanácsosi czélnát, kik a Rákóczi-ház fényének romjain akarták, a Tökölyi nemzetség hatalmát felemelni, Tökölyi a Rákócziak várainak és kastélyainak kizárólag urává tevén magát.

Az ifju Rákóczy Ferencz (II.) a mostoha gyermek sorsát, már serdületlen korában volt kénytelen tapasztalni, mindenféle méltatlanságoknak volt kitéve sőt nem ritkán kelle még szükségét is szenvednie (*Histoire des Rev. d'Hongrie T. II.*) s midőn heves vér alkatában vizsgálásra talált az ily durva bánásmód, a kegyetlenség, Tökölyi hívei részéről annyira ment, hogy mérég által akarák őt láb alól tenni, és e gyalázatos tett jutalma egy kastély és jószág leendett. E terv azonban a hű szolga (Kendeschy) becsületességén, ki az ajánlatot megvetéssel utasítá vissza, — hajó törést szenvedett.*)

Kassát megvevén, példájára Eperjes, Lócse, Szádvár s Tokaj is megadták magokat s aug. 16-án Fülel alá indult Tökölyi, hol Ibrahim budai pasa derék serege táborozott, s hova az erdélyi hadak is élőkön Apaffi és Teleki, már megérkeztek volt. Fülelben akkor Koháry István az 1664-ben Lévánál elesett hősnek fia parancsolt, megtörhetlen lélekkel védvén a bányavárosok ez előfokát, készebb volt romjai alá temetkezni, mint Tökölinek átadni; s végre is csak árulás vala képes őt s a várat az ellen kezébe szolgáltatni. Ekkor is vonakodott Kohári az alkut aláírni, s mert Tökölit szemben is pártosnak s török pribéknek szidta, foglyul a regéczi várba küldetett, hol reá a legnagyobb sanyargatás várt.

Sept. 17-én Ibrahim pasa által a füleki táborban Tököli — átadatván neki a fejedelemség jelképei bot, zászló és süveg, a zultán nevében felső magyarhon királyának nyilvánított. Tököli, Bocskai pél-

*) Ezen állítást azonban Szalay mendemondának tart.

dáját követve, elutasította magától a királyi méltóságot Magyarország fejedelmének czimét elégelve. Késmárki Tököli Imre, kinek vége boldog legyen, — mondja az aug. 10-kén kelt athname, követet küldött portánkhoz; felséges ajtóküszöbünknek, melyen a paradicsom lotosz virága nő, szolgálatait felajánlotta; és könyörgött nekünk, hogy öt évenkinti negyvenezer piaszterért Magyarország urául esmertessük, melynek lakói azonképen mint Erdély mindenbe boldog szolgálaim közé számíttatnak. Kérelmét meghallgattuk azon feltétel alatt, hogy irántunk szófogadó és alázatos legyen.

E szerencsés hadjárat után Tökölyi téli szállását ideig-óráig Munkácsra tette.

Ekkor került a lelki nagyságát bámuló órei által a regézi fogságából kiszabadult, de ismét elfogott Kohári Munkács várának zordon börtöneibe, kire a szenvedés órái még csak itt nehezültek. Kohári elfogatása, Tökölinek legnagyobb örömet szerze; részint, mert benne ügyének legnagyobb ellenét bírá, részint, mert ha meghajthatandá, benne remélt leghatályosb vezérét birni. Mély és sötét börtönbe vettetett, napot soha nem láthatott, eledele még csekélyebb kenyér és víz, belső öltönye testén úgy szólván megrohadván, még azt sem nyerheté meg, hogy tiszta ruhát válthasson. Hozzá menni mindenkinek tiltva lévén, még beszélnie sem lehetett; sőt midőn nyomasztó nyavalyában lelki vigaszért papot esdekle, a fagyos keblü Tökölyi által tőle még ez is megtagadtatott. Itt fakadt ama keserü panaszra, hogy „Inkább pogány rabságban, mint Tökölyi fogságában kívánna élni!“ Gyöngyösi következő szavakban festi szenvedéseit: „Elsőben Regécz, azután Munkács, Tokaj és Ungh váraiba vivék és azokban — minden társaságtól magányosan rekesztő konyhai mosadéokra hozott zavaros vízzel, lovászok számára süttetett száraz kenyérrrel sanyargató, a mindenek szolgálatára termett nap fényének világosságától elfogó, sovány ebédét és tisztuló szükségét egy helyben végeztető, a levegőnek tikkanó rekedtségéből, a régi szemétnek nedves penészből származott dohossággal szédelegtető, végre majd halálos betegséget nemző rabságban tarták.“ Ennyi szenvedés és lelki fájdalom alig ha meg nem ölendé a hajthatlan férfit, ha a makacs Tökölyinek emberszeretőbb neje kinos helyzetét meg nem sokalja Ilona a szerencsétlen után több izben tudakozódek, s mindannyiszor segíteni ohajtá sorsán. Elsőbb is a szivtelen öröket igyekvék megnyerni; s miután ezeket engedékenyebb érzületre bírá, cselédeit taníthatá be tervei kivitelére. Némelyek szerint a nemeslelkü hölgy szabaddá akará tenni

a grófot, asztaláról a közel éhhalálhoz jutandónak több ízben juttata jobb étkeket, egy ünnepen császár madárral kíváná az éhezőt vigasztalni, Kohári meglepetését nem bírván palástolni, akaratlan e hangokra fakada: „Császár madár!“ Ezt az arra vonuló örök meghallván, Tökölyinek azonnal feljelenték, ki rögtön azon embertelen parancsot adá ki, hogy a fogoly irányában még neje parancsainak sem szabad engedelmeskedni. És most már csakugyan eltökélte a szerencsétlent éhhalálra juttatni. Azonban Kohári minden kísérletek mellett is rendíthetlen marada, s Tökölyi foglyának törhetlen jelleméről meggyőződve, mit gyötrelmekkel nem bira kivívni, miként eleinte, ismét szivességgel kísérle kieszközölni.

Fényes asztalt rendez, vendégeket hiv, s a pasát jobb oldalára ültetvén, Koharit szolgálattétel végett asztalához rendeli. Ez azonban szenvedései közepette sem feledvén kiletét, széket ragad s az asztalnál Tökölyivel szembe foglal helyet. Mit tegyen a boszura gerjedt pártfőnök, örömet szinlel, s valóságos ékesszóllással kezdi ostromolni foglyát; emlékeztetvén gyengéden szenvedéseire, nagy és szép jövőt ígér, ha zászlójához áll. Kohári feláll s így válaszol:

„Ha feledéd, én figyelmeztetek, miként őseim közöl egy sem találkozék, ki hona vagy királya iránti hűtlenség bűnébe esett volna. Ily férfiak sarjadéka vagyok én. — — — Élet és jobb sors, melyet gyalázatos hűtlenséggel kellene tóled megvásárlanom, nem kell; miként szabad kívánok lenni, ugy kész vagyok halni is.“ Mily verbozsura gerjedt most Tökölyi, mondani sem kell; s Kohári, ha védangyalként közbe nem jó Ilona, kényura dühének rögtöni áldozatául esik. Mi ha bekövetkezett, azt Ilona meggátolni nem bírá, férjét azonban még is reá vette, hogy Kohári roncsolt tagjaira békót többé nem veretett.

Most elsőbb Ungvárott, utóbb Sáros-Patakon vettetéek börtönbe s végre Kassán szenvedé ki legnagyobb léleknagysággal három évnél hosszabb tartó rabságának kínait, honnan csak 1685-ben visszanyervén a császáriak a felvidék e fővárosát, — került ismét szabad lábra.*)

*) Kohári visszanyervén szabadságát új szolgálatokat, tön királyának s a honnak, harczolva a török és pártosok ellen, Lipóttól nyerte Fülek várát s grófságát örökös joggal. 1606-ban Eger mellett karját vesztvén, a császártól egy ezüst holdat nyert a Kohári névvel bevésve bélyegül s pecsétül. 1611-ben József Hont főispánjává nevezte, s 1712-ben Károly országbíróvá. Agg korát Csábrág várában élte le 82-dik évében. Kohári nem csak hős volt, hive e honnak

Tököli 1682. dec. 12-kén Munkácsról hirdetett országgyűlést Kassára 1683-ki január 13-ára, melyen ugymond a császár hivei is minden aggály nélkül szabadon nyilatkozhatnak a közügyekről. Lipót nem ellenzé az övéinek megjelenését s Hofmann főtábornokari hadbírókat küldte Kassára. A gyűlés eredménye azonban nem igen volt más, minthogy a rendek jan. 20-kán, Tököli kivánságára ötvonzezer forintot ajánlottak fel a szükségek fedezésére, és Szirmay Istvánt, ki Tököli nevében Konstantinápolyba volt menendő, részokról is megbízták a közügyekbeni eljárásra.

Azonban az Ozmanok 1683-ban Bécs és Párkánynál teljes veresége elhomályosítván a félhold fényét, csakhamar letűnt a Tököli párt szerencse csillaga is. — Az erejében megtört Ozmántól a fegyver, a harczaiban kimerült francziától a pénzsegély megtagadtatván, nem volt képes Tököli a győztes osztrák hadaknak többé ellenállni, s miután Schultz tbnok, Tokajt, Kállót s Eperjest is bevette, kénytelen volt a munkácsi várba vissza vonulni; de itt sem talált biztos menhelyet. Az Érsokujvár clesse (1684) által megfélemllett török, Károly*) Lothring herceghez, a szövetséges osztrák sereg akkori fővezéréhez békeért folyamodván, ottól első feltételül tüzetett ki Tö-

s királyának; de tudományos férfiu is. A börtön büzös falai közt is magyar verseket, mintegy búdalait szerkeszte, s mert azokat le nem írhatta, gyakori ismétlés által betanulá, s így tétettek emlékéből papirra már Csábrágon; irt latinul is s pártolá a tudósokat, s számos tanintézetet alapított s adományzott.

Munkáinak kiadását 1720-ben kezdte meg a következő hosszas s a kelet éveit kifejező chronosticai czimek alatt: „1) Sok ohajtás közben, inség viselésben éhség szenvedésben, keserves rabságban, Munkács kővárában szerzett versek,“ — leírva emlékezetből. 5 füzetből. 8-a. 1683. 1684. 1685.

II. „Idő mulatás közben szerzett versek; midőn Eger alatt kapott sebben 1686. sinlődnék, udvari káplánjának tollába mondva. III. Sokféle kereszttel elkeseredett embernek koholt verse, 1706-beli bujdosása idejéből, mint az előszó végzaka mondja:

Hol együtt, hol másutt fáradván jártomban,
Buda vizvárosát sokáig laktomban,
Hazámnak romlásán lévén banatomban
Szerzem e verseket henyéllő voltomban.

IV. Elvényt embernek gondolatai, vagy hogy inkább életének végéről elmékedései 1711-ből.

V. Hol egyszer, s hol másszor kifaragott s özveszedett rongyából leirt fűzfaversek 1726-ban mind név és hely nélkül; a latin nyelven munkái: (1706) Chronographica composita Budae, és (1722) Antidota melancholiae.. — Tőle származik a hg Koburg-Koháry család. Lásd Sárváry: Tört. vizsh.

*) Mária Theresia királynő nagyatyja.

köli kiadata. — Ezenben Tököli is látván, hogy régi pártfogójának hátat fordított a szerencse, — a bécsi udvarnak, Szirmay István párthive által egy folyamodást nyújtott be, melyben a még hatalmában lévő várakat átadni, az elégtületlenektől elszakadni s minden erejét a császáróval a török ellen egyesíteni ígérkezett, ha méltányos feltételek alatt kegyelembe fogadtatnék. A bécsi udvar nem adván a csak időt nyerni akaró szavára, erre ugyan nem hajolt, de a párt vezér ártatlannak tételével az egész felvidéket lecsendesülendőnek hívén, hogy a törököt még inkább reá bírja kiadatására, folyamodását a töröknek megküldötte. A csel részben sikerült; a nagyvárad pasa kevés idő múlva parancsot vett Tököli elfogatására, ki éppen Nagyváradra indult lovasságával, — tartván a basák s egyéb alárendelt tisztek iránt a háboru alatt tanusított durvasága és dolyfe viszonzásától, annál is inkább; mivel a porta haragját már a bécsi ostromnál nem nyújtott segélye által magára vonta, — a porta kiengesztelésére, hűségre kezesesül ez alkalommal az ifju Ferencz herceget szándékozott átadni, és csak a török kézre hozandó 9 éves gyermek sorsán aggódó anya kérelmére másítá meg — Munkácsról elindulta utolsó perceiben — e szándékát.

N.-Váradra érvén vasra veretett és Drinápolyba vitetett.

Tököli elfogatásának híre futamodván Petneházi*) vezérlete alatt mintegy 7000-en Caprara kassai táborába mentek s magok hűséget esküdtek a királynak, mind a Kassaiakat hódolatra birták; ezután Makovicz, Ungvár, Regécz, Patak, Ónod sőt Szolnok is megadta magát s az egész felvidéken csak nem egyedül Munkács szikla vára daczolt a győztes kétfejű sas hatalmával, — melyben Zrinyi Ilona Tököli hőselkü neje még hallani sem akart a feladásról. S most Caprara tábornok készüléket tón Tököli ez utolsó véderősségét ostrommal bevenni. Munkács terjedelmes lapályok és rengeteg erdők között, a 16. században hosszan elnyúló kőfalóvval és mély csatornával volt körülvéve. A palánk közepette — délnyugotra a várostól — meredek sziklába vágott sánczokkal, hatalmas kastély emelkedett. A kastély három erődből állott (miként most is), melyek mély árkokkal voltak egymástól külön választva; de azon egy fal által bekerítve. Mind háromba csak egy kapu, s ehhez keskeny szirték közt kigyózdó meredek ösvény vezetett. A közvélemény bevehetlennak tartotta. A nagy számú órsereg Tököli leghivebb legedzettebb bajnokaiból állt, s neje Ilona volt a főkormányzó. Várnagyul Radics Endre ada-

*) Ki 1686. Buda ostroma alatt kitüntette magát, első lévén a várfokán.

tott melléje, tanácsosul pedig Absolon Dániel Tököli ifjúkori meg-hittje. — Caprara legelőször is levélben szólítá fel Zrinyi Ilonát a vár feladására, férje fogsága s többi várai elestének tudtul adá-sával akarván őt csüggeszteni. De az erélyes és bátor lelkű nő nem engedett s többi közt azzal válaszolt, hogy férjének gondja lesz reá s gyermekeire, kikért mindent megtenni szent kötelessége. — Erre Caprara a várat körülvette, a hercegnőt és hiveit dob- és trombita-szó közt lázadóknak hirdette, melyre 60 ember a munkácsi őrizetből a császári hadhoz átszökött. — Azon felül minden oldalról lövette azt. Egy bomba Ilona ebédlő termébe esett, épen midőn asztalánál ülne, de a vész sem rettenté őt vissza, a legsűrűbb fegyverpogások közt is mindenütt jelen volt, az ő hősi szelleme, elszántsága bátortá-vitézeit, — a nő példája kétszeresen tüzelé a férfiak tetterejét. Ka-puit legbiztosabb embereire bizta. Igaz és koholt leveleket muta-tott fel Tökölitől, és rövid időn leendő megjelenésének híre még in-kább buzdítá katonáit. Az ostromlókat gyakori kirohanásokkal há-borítá és gyérité. Egy izben 600-an ütöttek ki rájok, s legjobb ost-rom készületeiket leronták, s 3000 embert koncizáltak le. Midőn végre a császáriak néhány alkalmas helyen magokat megerősítvén a falakat rongálni, a sánczokból a vizet kieresztgetni kezdenék, a fe-jedelemnő több hegyi patakot, miket az akkor olvadozott hó igen megárasztá, igazított az árkokba. Ezalatt Caprara Bécsből segílyt kért, mert öt hónapos folytonos ostrommal annyira sem mehetett, hogy a vár alatti Palánka nevű telepet elfoglalhatta volna, egyszers-mind a hercegnőt is felszólítá, hogy a császári kegyelmet fogadná el; ki azonban válaszolá, miként egy Lengyelhonba küldött követ vissza-jötte előtt nem határozhat. Az ostrom ötödik havában Zrinyi Ilona, összehivatá a várbeli őrséget mely még 4000 emberből állott s ágyu-dörgés közt ujitá meg velök az esküt, a várat utolsó csepp vérig vé-deni. Caprara nemsokára parancsot vesz, hogy az ostrommal hagyna föl. — Az ostrom daczára is módot talált az őrség Tökölivel s a por-tával közlekedhetni; a zultánhoz a várból levél érkezett, melyben a Munkácsba zárkózott urak és nembcek, lovasok és gyalogok a várat s urnójét s a Rákóczi-gyermekeket és az általuk védett magyar sza-badságot további pártfogásába ajánlották; valamint Ilonához is török követség érkezett, a Zultán diszes öltönnel ajándékozá meg Ilonát azon férfiás vitézségéért mit a hosszú ostrom alatt tanusított. — Szabadon érezvén magát a fejedelemnő, fő gondja volt férje hanyatló hatalmát felsegélni.

Több ideig fegyverszünet volt Munkács körül!

Az 1686-dik év volt a kereszténység diadaléve az ozmán vadság felett, ebben tűnt fel valahára a 150 év óta szolgálárom alatt nyögő hon egén a szabadulás csillagzata; Konstantinápolyban ellenben közimák és egyházi menetek tartattak az előérzett szerencsétlenség elfordítására; átlátván a félénk Ibrahim helyébe lépett Szulejman basa, hogy mennyire ártott a török ügynek Tököli elfogatása, e hibát kormányra lépte után azonnal avval igyekezett helyrehozni, hogy Tökölit szabadon bocsájtván neki pénzt s néhány ezernyi seveget adott a felvidék nyugtalanítására.

Végre (1686) sept. 2. a felkelő nap, mely 145 évig tükrözé magát és Budavára tornyain ragyogó félholdban, most újra a megszábadult magyarnak örömkönnýüiben fűrészté sugarait; Buda ismét állt, és a magyar új életre ébredt, és 1697. aug. 12. vivatott Mohács mezején engesztelő áldozatul a 161 év előtt itt elvérzett nemzet virágáért a második nagyszerű harc, és 20,000 török vérében mosatott le a nemzet dicsőségében a másfél százados szolgaság által ejtett mocsok.

A honfi kebelnek, a török sorvasztó járma alól felszabadult hon feletti öröm éldelete nem lehetett tiszta, mert elhomályosítá azt s megfagyasztá a leghivebbek sziveit is a nem sokára Eperjesen felállított vértörvényszék borzadalma, melynek elnöke a vérszomjas Caraffa egy új szétágazó összeesküvést koholt, melyet eddig úgy mond csak a királyi fegyver szerencséje takart hamu alá, s mely most, Tököli visszajötte óta (a zsoldosok új kihágásai által a fegyverhatalommal meghódoltnak tekintett országban) annak ismét növekedő pártjában új lobbot vetni készül; a fejtétel s akasztás csak kegyelemkép alkalmaztatott, kedveltebb látványt nyújtott az iszonyú embernek, a karózás, negyedelés és keréketörés; — a kivégeztettek nagyobb részét Tököli egykori hivei és szolgálói tevék többnyire, kik 1684—1685-ben Schultz tbnok ostromainál ellentálltak, habár kegyelmet nyertek, így Feldmayer, Tököli volt várparancsnoka, Weber, Fleischhacker, Baranyai stb. tüzes fogókkal marcangoltattak szét, kiknek csak egy foslett táborig Ujhelyi Erzsébet vádján alapuló vétük volt, hogy legközelebb leveleket és pénzt vittek Munkácsra és az általok, nem Munkácsnak, hanem az eperjesi újra felépítendő reformát collegiumra tett pénzgyűjtemény.

Szalay — ezen a jó Felség nevével visszaélés szülte vértörvényszék keletkezését Munkácscsal hozza érintkezésbe; ugyanis az

ernyedetlen ellenállás, s az időről időre mutatkozó nyomok, hogy az órség lépéseket tesz, talán nem épen sikertelenül, a künmaradt felekezetteli érintkezésre, Caraffát felbószíték. Tököli harmadik nővére, Mária — az első Katalin, neje volt Eszterházy Ferencznek, a második Éva, a nádornak volt neje — Nádasdy Istvánnal lépett házasságra. Férjével látogatáson volt Ilona sógornéjánál, midőn Munkács körülvétellett, s férje meghalván az ostromzár közben, az ostromot vezető Terzi ezredestől utlevelet kért magának az özvegy, hogy távozhasseék. Kapta és távozott. S ime hirtel szárnyal, hogy Nádasdy özvegye, Kassán parthiveket igyekszik szerezni fivérének. A parancsnok két markotányosnét fogott el, kikről mondatott, hogy Nádasdy-nének eszközül szolgáltak,*) s kik úgy látszik, vallomást tettek, hogy ők a munkácsi órség meghagyásából török és tatár segédérkezésével biztatták mind Kassán, mind Eperjesen Tökölinek egykori hiveit. E pillanattól fogva Caraffa mindenütt özvevesküvést látván maga és a császár ellen, ekkor intézé azon fekete betűkkel irt feliratát, mely ama vérbiróságot életbe léptette, utasításul adatván ugyan neki Lipót által: hogy a magyar törvények szerint hozzon ítéletet, hogy a kik tőle, a királytól bocsánatot nyertek, azokat ne bántsa; hogy vizsgálja meg lelkiismeretesen vajlon vétkeztek-e újból ama kegyelem után, s hogy vétkeességekét saját vallomásuk által igyekezzék bebizonyítani; szóval eljárása olyan legyen, minőt a vád sulya követel: egyedül eldöntő bizonyítékok alapján történhessék meg az elmarasztás. De elég vala ennyi a rossz akarattal eltelt Caraffának, hogy vérmunkával szennyezze a királyi nevet!

És csak midőn az 1687. pozsonyi országgyűlésen az osztrákház első szülötti öröködési jogát elfogadó, és az aranybulla 31. §. záradékát eltörlő országrendeik kívánatára, — az embertelen Caraffa felmagyarhon parancsnokságától elmozdított, — szűnt meg az alkotmányellenes törvényszék működése, és ekkor ismét az állomásától elmozdított, de meg nem érdemlett új császári kegyekkel halmozott és aranygyapjas renddel feldiszitett Caraffa a még mindig daczoló Munkács meghódoltatásával bizatott meg.

Caraffa hadával azon eltökéléssel jött Munkács alá, hogy azt éhség által vegye meg. A lóvonalon kívül vizárkokkal körül sánczolt tábornot tított és a várbeliek közlekedését lovasok felállításával ügyekezett elvágni.

*) Histoire des revol. Hongrie. I. V. 34. p.

Caraffa most levelet intézett Zrinyi Ilonához „A török hatalom — írja neki — már nem mérkőzhetik többé a császár szerencséjével, s fogyton fogy; a császári fegyverek majdnem egész Magyarországot visszafoglalják, bejárták egész Slavóniát, s a szövetséges Erdélyben vettek téli szállást; József főherceg a magyar rendek közmegegyezésével Magyarország örökös királyává koronáztatott, az ozman birodalmat Nándorfehérvártól Konstantinápolyig, Konstantinápolytól Egyiptomig pártos katonaság dűlja, a diván békét kér, békeért könyörög; Munkács egy maga akar-e még ellenállani, vagy talán nem a portától, hanem Tökölitől remél segédet, Tökölitől kinek alig van már egy marok hive, kinek az eperjesi piacon minapában végkép inát szegték? s kinek ő — Ilona — nem tartozik adott szavát megtartani, hogy Munkácsot védeni fogja egy világ ellen, mert ilyes eskű megtartása hitszegés a császár irányában. — Fogadja tehát a jóakarónak, a kereszténynek tanácsát, bizza magát és szerencsáját a császár kegyességére, s ne akarjon azon a dicsőséges Rákócziház magzatainak inkább mostohája mint édes anyja lenni.*) A levél ügyesen volt szerkesztve, ügyes főleg a végpont, mely a hitves habozását az anyának kötelességével ügyekezett lenyűgözni; és Ilona még is hajlandó vala még egy ízben visszautasítani a felhívást, mert úgy tudta, hogy a várban még most is annyi az eleség, mennyiből talán félévig eltarthatni az órséget.

Ilona mindenfelé küldözte követeit segélyért; de hasztalan. Tököli nem volt képes a lesujtott törököt újabb kísérletre buzdítani. Ily kétes és szorult állapotban irt Ilonának, miként Rákóczi Ferencz ki mint 12 éves fiu nővérével Juliával maga vala szemtanuja anyja szenvedéseinek — maga mondja, küldene egy papot Rómába a pápa közbenjárásáért, oly ígéret mellett, hogy ha a császárnál kedvező kiegyezést eszközölne, a cath. vallásra fog áttérni, s mindent elkövetni, hogy Magyarországon a protestans vallást megszüntesse. — A titkos számokkal irt levél véletlenül Tököli titkára Absolon kezébe jutott, ki buzgó protestans és kislelkű önző ember lévén, elhatározá a várat ostromlók kezére játszani. A hasonló jellemű várnagy — Radicsfal szövetkezve megüzenték Caraffának, miként a fejedelemtől a vár feladására kényszerítendik, ha őket néhány általuk meghatározott előnyök és hasznokról biztosítandja. Caraffa nagy örömmel fogadá az ajánlatot. És im a várbeli katonaságnak egyszerre kelletinél bővebben osztotta ki az élelmet, s egy nagy részt titkos rejthelyekre

*) Vico, 257. s. kk. II.

dugdosának. S így történt hogy Radics jelenthette Ilonának, miként az őrseregnek már csak két óra van élelem, következőleg itt az idő kedvező egyezéstről gondoskodni, különben kénytelen lesz utóbb a legkeményebb feltételeket elfogadni. Az ily csellegfóggással kijátszott Ilona csakugyan alkuba bocsájtkozott Caraffával, hiába igyekezett még tovább halasztani az eldöntő napot, hiába igyekezett jutalmul a hely feladásáért legalább férjének a császár kegyelmét biztosítani; jan. 14. következő alku pontok mellett adatott meg Caraffának a vár: I. Teljes amnestia adatik mind azoknak, kik Munkács várában vannak; de Tökölnek nem. II. A fejedelelnő (s vele az árvák) Bécsbe kísértetik s ott marad szabad lábon; de ő felségének külön engedelme nélkül nem távozzhatik onnan. III. Valamennyi ingatlan javaik azon állapotban, mint jelenleg a kamara által birtokoltatnak, az ingók pedig akárhol legyenek visszakerülnek az árvákhoz. Mi pedig a munkácsi uradalmat s a Szent-Miklóshoz való jószágokat illeti (miután ezek Magyarország szent koronájához tartoznak, mint mondják) visszaadatásuk egyelőre függőben marad. IV. A fejedelelnőnek férje által lekötölezett hitbér pedig, vagy természetben, vagy értékben, vagy évenkénti kamat útján, de az árvák rövidsége nélkül visszaadatik, valamennyi ingósággal egyetemben, melyeket a magáéinak bizonyítand; olykép azonban, hogy az árvákat illető dolgok lajstroma esküvel megerősítve biztos urának adassék. V. A fejedelelnő az uralkodás jelvényeit, melyeket Tököli a portától nyert, az athnaméval együtt a biztosok kezéhez adja. — Következik még tizenegy pont, melyek közül az egyik kiemeli, hogy a várban levők valamennyien, összes ingó és ingatlan javaikat azon állapotban fogják visszakapni, melyben azok most a kamara által kezeltetnek; egy más rendbeli: hogy a Rákóczi árvák a császár gyámsága alatt állván, az alatt maradnak is, vagy azéba mennek át, kire a császár e tisztet ruházza legyen. Zrinyi Ilona, ki nemét felülmuló bátorsággal nézett szembe a vésznek, most könyezve írta alá a szerződést.

Az alkupontok aláíratásával a tuzok kijöttek a várból, a biztosok bebocsájtattak az ingóságok átvételére, lajstromozására; s január 17-kén császári őrség ment belé. — Klobusiczky Ferencz zempléni alispán, a Rákócziház egykori hive, ki a vár feladásának eszközlése körül nagy érdemeket szerze magának január 24-kén az országgyűlés eloszlásának előestéjén Pozsonyba érkezett s Tököli fejedelemsége maradványait az athnamét, a süveget, botot és zászlót Lipót-nak átadta.

Ekép Tököli*) Munkácssal, nevében támaszát és párthiveit veszve Magyarhonban többé lábra nem kaphatott; Tököli ugyan Apaffynak 1690. april. 14. történt halála után egy török hadosztállyal Erdélyre törvén, Heister hadát aug. 21. határozatlan megvervén, Heistert magát Doria tbnokkal s 22 zászlóval elfogta és a győzelem után a zultántól Erdélyi fejedelemmé (sept. 12.) tétetett; de melyet, habár kétszer is igyekezett újra Erdélybe betörni, miután Badeni Lajostól oman kiűzetett — nem birt elfoglalni, és a Zalán-Keményi 1691. aug. 29. és még inkább a Savoyeni Eugen herceg által a törökön Zentánál aratott fényes diadalog után minden iparkodásai, és törekvesei füstbe mentek és az 1699 jan. 26. aláírt és febr. 16. Lipót császártól megerősített Karloviczi béke pontjai szerint Tökölnek és a vele kivándorlottaknak messze az ország határaitól kelle lakniok. Ő tehát már előbb Mustafa zultántól Konstantinápolyba vitetvén, innen Bythiniába költözött, Nicomediában élendő le bús napjait.

A munkácsi várat Zrinyi Ilona 1688. jan. 18. Caraffának átadván**), a hgnó a kötött alku szerint felsőbb parancs következtében gyermekeivel a 12 éves Ferencz és 16 éves Ilonával Bécsbe kénytelen volt menni; Bécsbe érkezvén rangjokhoz illő kísérettel külvárosi kolostorba vitettek, hol azonnal tudtul adatott nekik, hogy a császár Kolonics bibornokot jelölte ki az ifju Ferencz és Julian hercegnő gyámnokjaul — algyámul és gondnokul pedig Klobusiczky Ferencz***) zempléni alispán választatott. — Megérkezésök estvéjén Kolonics őket magához vitetvén, ugyan azon kocsin maga kísérte Zrinyi Il-

*) Hogy minő lehetett helyzete egy a török pártfogása alatt álló pártvezérnek, kitűnik a következőből: a császári béke-biztosok — Kinsky, Strattmann, Starhemberg és Caraffa 1689-ben Bécsben kinyilatkoztatták: hogy Tökölit mindenestre ki kellene adni; a háboru ugymond Tökölivel kezdődött, a békének Tököli kiforgatásával kellene kezdődnie. Szülifikár és Maurocordato kinyilatkoztatták, hogy ők is ellenségnek tekintik Tökölit. „Tököli ugm. a zultán kuttyája, olyan kutya, kinek életével nem sokat törődik a porta, de a követség nem azért indult utnak, hogy őt megölje.“ S midőn Hope németalföldi követ, Szülifikárt figyelmezteté, hogy miután Tökölit maguk is kutyanak nyilvánítják, bizony ki is adhatnák, válaszul nyerte: Tököli csakugyan kutya, ki a zultán parancsára felkel és meghunyaszkodik, ugat és hallgat, de ő az ozmánok padisáhjának kuttyája, ki, ha a nagyúr ugy akarja még dühös oroszlánná válhatik.“

**) Melybe német őrség bocsájtatott.“

***) Ki akkor nyerte a zétényi uradalmat, melyet most is e család köztiszteletben álló ivadéka Gróf Klobusiczky Nep. János bír.

nát*) Juliával az Ursulita apácák zárdájába, ott jelölven ki számukra állandó lakást. Rákoczy Ferenczet pedig harmad napig egy magány háznál tartván, ezután Csehországba Neuhausba, onnan pedig Prágába vitette, miután anyjától örökre bucsút vett. Prágában Rákoczy a Jezsuiták gondviselése alá bízott.

Julia hercegnő vagy nagyjavadalmai vagy személyes előnyeinek fogva több hercegi kérének kezéért esdő szemeit vonta magára, de kik mind Kolonics által elutasítottak. Szerencsésebb volt Gr. Aspremont Beckheim felső magyarhon akkori főparancsnoka, ki szinte érte sovárgott, ő felhasználta a bibornok távollétét, Rómába VIII. Sándor pápa választása alkalmából utaztatván, — a császártól engedelmet esdvén Rákoczy Juliana megkérésére és ennek hajlamát és Zrinyi Ilona beleegyezését megnyervén, az egybekelés minden akadály nélkül csakhamar megtörtént.***) E frigy eszközle hogy az ifjú Rákoczy Ferenc is az oskola portól, hová eddig kötve volt, szinte kiszabadult. Oda hagyván Prágát a császár engedelmé folytán, melyet neki Gr. Aspremont, Strattman minister közbenjárására szerzett meg — Bécsbe jött. A hontért Kolonics terveit így kijásztva látván bosszújában Ferenc herceget három nap alatt Prágába visszatérésre akarta ugyan kényszeríteni; de ő nénye javallatára a bibornoknak, mint tatornak, elérve a törvényes kort felmondván minden jószágait (Munkács?) kezéhez vette. A észelszövés és fondorlat fegyvere, nem szünt meg a kivített akadályozni, most kieszközle Kolonics a császártól: hogy Rákoczy Olaszhonba utazzék (l'histoire des Rev. d'Hongrie II. k.), azt híven, hogy így legalább a jószágok feletti kezelés fog reá bi-

*) Zrinyi Ilona szabadságát 1692-ben nyerte vissza, Lipót kész lévén a kuroczoktól elfogott Heister tábornokért Ilonát, tizezer arannyal Tökölnek visszaadni. „A fejedelemasszony — írja a Rákócziház egyik tiszte, az egykori tarczali jegyző, — király ő felsége kegyelméből, német vitézek kíséretében 1692. febr. 1. napján Tokajba érkezvén s ottan másnap processiózván, onnan Erdélyen által Moldvába, mindenütt tisztességéhez képest utját folytatván, érkezék békével urához a Duna mellett levő Ujpalánka nevű helybe, holott méltóságos Tököli Imre ötöd magával, ugymint : Sándor Gáspárral, Petrőczy Istvánnal, Madács Péterrel és Horvát Ferenczcel, magához hasonló szakálos főrendliekkel fogadván Zrinyi Ilona asszonyt, azok közül a nagy zokogó sírás közben alig tudhatta sok esztendőktől fogva nem látott hitves urát igazán kiismerni, mivel távol az édes hontól Nicomedia mellett vala leélendő az annyi bajviszálytól hányatott élte napjait Meghalt 1704. (l. bőv. általam „Zrinyi I. életét“ : T. J. j. Hazánk-jában).

***) Ki ekkor hozományul Szerencset, Borsit, Makovicz-Zborót kapta, mely többbit Julianna atyja 16,000 d. aranyért Serédy Gáspártól vett.

zatni; de számításában csalatkozott, mert Ferencz Olaszhonba utazván, nővérére gróf Aspremontnéra és vejére Strattmannra bizta ügyeit. — Olaszhonból — hol csak egy évet töltött — visszajövén, kapta a házassági ajánlatot a Hess-Rheinfelsi gr. leányával Carolina Amaliával (előbb Magdolna, Darmstadti herczegnővel), kivel nem sokára, az udvar tudta és engedelmé nélkül egybe is kelt.

Rákóczy Ferencz II. (I. kép) a királyi kegy és házassága által függetlenségét visszanyervén, nejével — Magyarhonba sárosi káptalányába visszatért. Itt csendes visszavonultságban élvén, kikérülendő elleneinek a rajta függő gyanúszeimeit, kik minden áron vesztét keresték; Rákóczy természetől ritka tehetségeket nyert osztály részül, külsejére mint Kazinczy írja: seregének legszebb férfja, deli szálás természetben, lobogó fekete hajjal, bajusszal, szemekkel, liliumfehérségű homlokkal s rózsapiros arczczal. — Jelleme sokban öszhangzásban volt külső előnyeivel; Rákóczy önzetlen hazafi s erős lelkű, elveiben inkább következetes mint diplomata volt, mi mellett tettei eseménydús egész éltén át a szerencse és balsorstól tűzött napjaiban egyaránt tanuskodnak, vallásosságát, emberszeretetét és szeplőtlen honszerelmét festi az utóbb ót, mint bujdosót követett leghűbb embere Mikes Kelemen.

Saját, habár még ifju életének története keserű érzelmeket, bizalmatlanságot és gyűlöletet ápolt benne azok iránt, kik őt előbb hajlama ellenére papságra akarák kényszeríteni, s utóbb kémekkel körözték, nemzetségének emléke pedig egyrésztől büszkeséggel s magas lelkesedéssel töltötte el, más résztől heves szenvedélyeket költött lelkében s hamar éreztetni kezdé a tüzes ifjuval, hogy egy tragikai szerep eljátszására van hivatva.*) Anyai nagybátyja pallos által mult ki, nagybátyja 20 évi börtönben sorvadott el, atyja viszon tagságteljes életében a fejedelmi székről közember sorsára vettetett, mostoha atyja ezámkivette egy török város csaplárosává alacsonyult hőslelkű anyja, kinek keblétől oly korán szakasztatott el, mostoha atyja sorsában osztozott; minden mihez a szeretet lánczai köthették rémitő alakban tűnt fel lelke előtt. Ily kedélyhangulatban jövén jószágaira, a hon szomorú állapota feletti panaszhangok szívében csakhamar rokonszenvre találtak, melyek különösen a kormány ellen gyűlölettel viseltető ifj. Bercsényi Miklós által boszúra s utóbb a hazát oly gyászosan ért lázadásra gyulasztatott. De megtanulta ő is a tettetés sze-

*) Lásd Horváth M. III. k.

repét, idő előtt tervét nem akarván elárulni, midőn a felvidéken a katonai zsarolások miatt Szalontai és Tokay által támasztott lázadást hallotta, azonnal Bécsben termett, hol szüntelen német ruhában járt, németül beszélt, minden gyanút magáról elakarván háritani; sőt gyónatja P. Manegatti által magyarhoni jószágainak más örökös tartományokban fekvő javakkali felcserélését ajánlotta a császárnak, mi ugyan el nem fogadtatott, de Rákóczy célját érte, a gyanút magáról elhárítván. — Nigrelli, Vaudemont és Buttler tábornokok által a csend helyreállítván — Rákóczy is visszatért sárosi jószágára.

Magyarhon ekkor új forrongásoknak volt színhelye, miként a vasvári béke, a Vesselényi és Tököli mozgalmakat vonta maga után, akként az 1699-ben kötött Carlovitzi béke, az ugynevezett Rákóczi-forradalomnak volt előzménye, mely az első tulajdonképi (revolutio) lázadás a magyar történetben az előbbeni felkelések az 1687-ig érvényben fennálló „Arany bulla“ jogositványának örve alatt történvén. A carloviczi béke után behozott, már egyszer eltörlött *accise*, *ius armorum*, és *forum neo aquisticum* által, a már a magyar befolyás és érdek ellen kötött béke miatt elégedetlen honfiak polgári szabadságukban érzék magukat megsértve; mások pedig vallásukban érzett nyomattatásuk miatt békétlenkedtek, erre a legfőbb okot Kollonics Lipót bíbornok fellépése szolgáltatott; ki midőn 1696-ban az ország főbbjei Bécsbe hivattak, most már mint esztergomi érsek, s mint ilyen az ország főkancellárja méltóságának egész súlyával, nem látván üdvöt maga és az ország számára a kath. egyházon kívül, aként mert nyilatkozni: „*En Magyarországot rabbá fogom tenni, azután koldussá, s így majd katholikussá (faciam Hungariam captivam, postea mendicam, dein catholicam)*; s mert Magyarországnak ujja szervezésétől, mint ő azt értette, nem csak ő felségének s az országnak, hanem a kath. egyháznak is javát bizalommal várta, meggyőződésének hevével vetette a gyűlés tagjai közé az indítványt. Nincs a mi inkább érzeteti velünk ő császári királyi felségének atyai jóságát, — monda — mint abbeli eltökélése, hogy Magyarországgal úgy fog bánni, mint többi örökös tartományaival.

Az indítvány megdöbönté a gyűlést, s a rémület elnémitá a honatyák ajkait, de felszóllalt a vallásához, törvényes fejedelméhez s honához egyaránt hű főpap s országnagy Széchenyi Pál a kalocsai érsek — Istvánunk méltó előde, ki utóbb is közvetítő szerepében királya s nemzete közt a legnagyobb érdemekre tón szert; szavaiban ügyismeret s a meggyőződés igazsága ült, ellenmondott Kolonics ja-

vallatának, az államszerkezetbeni szükséges orvoslatoknak helyes eszközét egyedül az országgyűlésbe helyezvén.

Lipót is osztozott nyilatkozatában Széchenyi nézetében, mondván: hogy eddig is, csak a ministerek biztosítására, hogy ők boldogulni fognak ezután is, nem akart ellentartó lenni; látni kívánván, hova s mire jutnak elvégre; *) mindazonáltal talált módot Kolonics elvét, mely oly gyászos gyümölcsöt termett — érvényesíteni. A két evang. hitfelekezetnek az 1681. törv.-ben adott vallásszabadságot megszüntette, s így az 1688-dik Zrinyi Ilona által feladott Munkácson is Kolonics által ismét elvették a templomok, papjaik lakjaikból kitűzettek s helyeikbe róm. szertartásu áldozárok iktattattak be, s az egyházi jövedelmek ezekre ruháztattak.

Szóval az ingerültség oly fokra hágott, a panaszhangok a ministertanácsnál kihallgatást, még kevesebb orvoslatot nem nyervén, annyira megsokasodtak, hogy a jelen hangulatból a felséges dynastiára támadható vést a hazafias nádor Eszterházy Pál, a jó akaratu, de a nemzet iránt ellenséges indulatu országlároktól környezett Lipót elé terjesztvén, sürgette a kormányelvek változását s a sérelmek gyökeres orvoslatát.

Ily állapotban volt a dynastia Magyarhonban, midőn II. Károly spanyol király (1700. nov.) meghalván, a kitört spanyol öröködési háboruban, Hispania, a párisi és bécsi udvar viszály almájává **) lévén, Ausztria hadai nagy részét az országból kivinni kényszerült.

Az agyarkodó francia kormány Ausztria szorongatott helyzetét felhasználni el nem mulasztá és felismervén a Rákóczy-házban a magyar forradalmak e boulevardját — XIV. Lajos a Sároson mulató Rákóczy Ferencznek (II.) még II. Károly életében (1700.) ajánlatot tett, hogy őt tanácscsal és pénzzel segitendi, ha a magyar elégtelnek élére állván I. Lipót ellen fegyvert emel. Rákóczi s Bercsényi nem vették idegen szívvel az ajánlatot; de hallgattak, a kedvező alkalomra várva.

Azonban a bécsi udvar éber szemeit sem kerülé ki a különben óvatos Rákóczi, kiról egyik ismerősehez savoyai Eugen ekép irt: „régóta ismerem álnokságát, képmutatását; a lázadás dühe szívének

*) Lásd Szalay magyar. tört. VI. V. 1. 2. 30. lap.

**) I. Lipót osztrák — az örökhagyó spanyol király ifjabb, XIV. Lajos francia király, idősebb leányával (de ki igényéről lemondott volt) volt egybekelve.

mélyében vert gyökeret, *) s kinek a Konstantinápolyban tartózkodó anyjávali gyakori levelezése is már gyanut költött, e czélből látszott kiküldve lenni Longueval lüttichi származásu főhadnagy a Badeni herczeg ezredből, ki Eperjesen állomásozván, gyakran volt Dujardin parancsnokkal járatos Sárosba Rákóczi házához, kinek vonzalmát csakhamar megnyerte a tudományos miveltségü és különösen a francia nyelvben jártassága miatt kedvelt férfit; a hosszas együttlét bizalmat szült, és Rákóczi Langueval szabadsággi hazautazását felhasználva, neki egy a francia királynak és Barbesier országlárnak szóló levelet adott által (1. nov. 1700.). A következés mutatta, hogy Longueval e leveleket, már ekkor Bécsen átmenet a ministeriumnak bemutatva, egyszersmind Rákóczi szóbeli izenétét is közölvén, a bécsi udvar ily biztos nyomra találván, a kellő óvatosság használata mellett, megengede a hadnagynak küldetésében eljárni, kitudandó a válaszvitel tartalmát is. — Rákóczi későbbi, a börtönből a császárhoz intézett védiratában nem is tagadja e levél létét, csak az iránt tevén óvást, hogy tartalmának más értelem tulajdonittatik, — Barbesier 1700. dec. 18. válaszában tudtára adta Rákóczinak, hogy királyánál kedvező fogadtatást nyertek ajánlatai, és hogy a francia király hajlandó is annak idejében segítségére lenni, ha ő a többi főuraktól is aláirt részletes javaslatait megküldöndi, (kétség kivüli, hogy az udvar e válaszszal is elbocsátá Longuevalt Sárosba, kitudandó az összeesküdtek neveit is) 1701. febr. 11-kén ismét Párisba küldötte követül, tudósítás és utasítással Longuevalt, melyben többek közt emlittetik: hogy a kezdet Munkács és Ungvár elfoglalásával volna eszközlendő. Longueval ekkor ismét jelentést tévén az udvarnál; Bécsen keresztül bocsájtatott ugyan, de Linzbe érvén ott azonnal elfogatótt, és a nála lévő irományok, melyeket neki ily esetben fogadása szerint el kelle vala égetnie, elvétettek. Gróf Aspermontnó, nővére, Longueval elfogatóását meghallván, Rákóczival azonnal közlé, megirván egyszersmind, hogy több magyar urtól irományok is találtattak nála, s hogy midón azokat előkivánták tőle, egyet elnyelt közülök; de ez azon hiszemben, hogy Longueval a neki adott leveleket

*) Savoyai Eugen Wackerbart szász követhet, 1729. nov. 16-án „Ce n'est pas d'aujourd'hui, que nous connaissons ses ruses, son hypocrisie, son esprit de révolte vivement enraciné dans le profond de son coeur.“ Rákóczi bécsi lakháza a Himmelfortgasseben állott (a mai Fürstenbergféle ház) Eugen hg. ekkor építette nagy-szerű palotáját ugyanazon utczában, melyben jelenleg a pénzügyministerium van. Lásd Szalay magyar tört. VI. k. 1. R. 48. l.

semmivé tette, megmaradt a sárosi várban szülését váró beteg neje mellett még akkor is, midőn elfogatására Solári tábornok Eperjesre jött. — Solári a Rákócziház iránt hálával lekötve, Rákóczi anyja Zrinyi Ilona öt Konstantinápolyban létekor a hét toronyból szabadítván ki, maga helyett 1701. máj. 29. két kapitányt küldött ki egy hadosztálylyal Sárosba, kik éjjel berontván lakába, őt remegő neje karjaiból kiragadva fogolyként Eperjesre vitték, innét Bécsbe kísérendők; de Bécs előtt nyert ellenkező parancs következtében Német-Ujhelybe vitetett, hol Rákóczi Ferencz azon börtönbe záratott, melyből anyai nagyatyja Zrinyi Péter a vérpadra hurczoltatott. — Ugyan ekkor több felvidéki főurak fogattak el vele együtt, köztök Szirmay István, előbb Tököli volt hős tanácsosa s többször követe, Vay Ádám, László és Mihály, Szluha Ferencz, Okolicsányi Pál megidézve később jött fogságba; a felföldet ismét remegés szállotta meg; mert senki sem lehetett, ugymond Károlyi Sándor biztos, hogy valamely megsértett német haditiszt vádjára el nem fogatik.*) — Beresényi Brunócz várából hirt kapván, hogy Ulefeld tábornok már közelg elfogatására, Lengyelhonba illant. — Hat hét mulva felállított az ő elitélésére kirendelt törvényszék, vizsgálata az osztrák udvari cancellárra gróf Buccellinre és Euler haditörvényszéki tanácsosra bízott.**) Rákóczi e törvényszék elé állittatván, kijelenté ugyan, hogy mint magyar főúr, az alkotmány szerint nem köteleztetnék ugyan vizsgálóinak felelni, de a császár iránti tiszteletből, ugymond, fejet hajt a parancsnak. Longueval vele szembesítettvén, kinek arczát a bizalommal visszaélés és hálátlanság öntudata sápadtsággal borítá el, szembe monda neki, hogy ily jellemtelen és hálátlan ember vádjaitól ***) mit sem fél. Kinek megengedett ugyan, de inté őt, hogy hamis vádját, ha lelkét elveszteni nem akarja, esküvel ne támogassa; de a nagy jutalmat reménylő áruló mindezekkel nem gondolván, a hitet is letette. — Az általa elárult levél irását nem tagadta ugyan Rákóczi, de panaszkodott, hogy annak más értelem adaték, mint melyet szavainak ő maga adott. Bebizonyítá, hogy fogoly társai az napon, melyen Longueval vádolja, a mint vele összeesküdtek volna, egymástól távol, az ország külön részein léteztek, sőt együtt soha sem voltak; harmadszor a felséghez irt levelében panaszkodik, hogy fogoly társai a bíraktól igé-

*) Katona XVII. pag. 178.

**) Engel Geschichte des ungar. Reiches T. III.

***) Hist. des rev. 2, 22.

retekkel csábítatnak az ellene teendő vallomásra, és kéri, hogy ő mint birodalmi herceg és magyar főur hazai törvényszék elé állitassék. De úgy látszik, hogy folyamodása nem is jutott a felséghez; valamint ipa és más birodalmi hercegek közbenjárásának semmi haszna nem volt. — Rákóczi veszte el lón határozva, a német-ujvári polgármester parancsot kapott az ellene emelt főbb vádakat neki tudtul adni, egyszersmind kijelentvén, hogy védelmére még csak 30 napja van, mit ha elmulaszt hallgatag (per contumaciam) fog elmarasztaltatni. Rákóczi büszkeséggel utasítá vissza az iratot, kijelenté, hogy azokat ujjával sem fogja érinteni, készebb lévén életétől megválni, hogysen mint magyar főur, más bírák és más eljárásnak, mint honiaknak fejet hajtani, és az iratot csakugyan olvasatlanul hagyta.

Látván Rákóczi e bánásmódból, hogy mi jövő vár reá azon „Judicium delegatum“-tól, melynek elnöke gróf Bucellin Frigyes, és eszébe jutván nagyattyának gyászos sorsa, hat hónapi sanyargása után menekvéstről kezdé gondoskodni, és neki vagy nejeének sikerült a szolgálatban levő századost megvesztegetni, ki porosz születésű lévén, a porosz királynak (ki Rákóczi iránt jó indulattal volt) ez által kedves dolgot vélvén tenni, Rákóczit börtönéből megszöktette, ki ennek segédelmével a Montecucculi ezred egyenruháját öltvén fel, minden örökön szerencsésen átment, s posta lovakon Lehman őcscsével, Somorján, Csallóközön és Sárfőn keresztül Lengyelhonba jutott.

Rákóczi ily váratlan elillanása Lehmannak ugyan halált, de fogolytársainak, Okolicsányit kivéve, szabadulást hozott. — Rákóczi ellen a per befejeztetvén, halál s jószágvesztésben elmarasztaltatott: „Miatán Rákóczi Ferencz — ugymond az 1703. april 30-kán kihirdetett ítélet — szép szerével történt kihallgatásai alkalmával megvallotta, és sajátkezű leveléből, s az ellene indított vizsgálatközben felmerült egyéb tanubizonyságokból, névszerint abból is, hogy német-ujhelyi börtönéből megszökött, nyilván és feleslegesen kiviláglott, miszerint bűnös nagyravágyásból, s a császári királyi urától reá halmozott méltóságokról és kegyelmekről, ugy kötelességéről gonoszul megfélekedve a felségárulás és párttűtés átkos büntettét következőkben elkövette: Különféle tilos módokon természetes és koronás királyának rövidségére s veszedelmére szövetségeket akart kötni; ő császári királyi felsége ellen irányzott szövetségek által igyekezék eszközölni, hogy Magyarország küloltalomnak vettessék alá; s ezen gonosz szándékának' előmozdítására több rendbeli titkos gyűlésekben törekedett a nemességet és megyéket magához

édesgetni, miglen ebbeli ármányai máshonnan ó felségének tudomására jutottak sat. — Mindezek alapján ítelet hozaték: hogy Rákóczi Ferencz mint felségáruló és párttító megfosztassék tiszteitől és méltóságaitól, hogy mihelyest kézre kerül, arra való helyen hóhér által feje vétessék, hogy öszves vagyona a királyi kincstár számára elko-boztassék*). És fejére élve 10,000 ft., halva pedig 6000 forintjutalom tüzetvén ki, — Lengyelhon királya ekkor Ausztriával baráti viszonyban lévén, — nem egyszer került veszélybe; Beresényi is Du Heron francia követ pártfogása daczára is csak titokban tartózkodhatott Warsóban egy zárdában elrejtve; itt találkozott a szökevény Rákóczi barátjával és szövetségesével Beresényivel és kamzsába öltözve, itt tartózkodtak egymással tanakodva, míg a francia követ közbenjárására Siniawsky belzei vajdának Brezna várában magát titkon meg nem vonhatta.

Magyarhonban ekkor már el vala vetve a forradalom kockája, és az alkalom a kitörésre megadva, a várak őrségein kívül Tiszán innen s túl Lipót öszves hadi ereje majdnem kirekesztőleg az egy Montecuccoli czredre szoritkozván, mely jobbára ujjonczokból állott, és Debreczen környékén tanyázott, N.-Váradtól, Szathmár és egész Munkácsig pedig nagy ingerültség uralkodott. Miként általában történni szokott, legelőször a nép alsó rétegében talált gyülekeny anyagra, és két jelentéktelen ember, Kiss Albert, Rákóczi Tarpa helységéből való jobbagya, a Tökölyi-hajduk egyike, és Esze Tamás csalfasága miatt elüztött Tisza-ujlaki (utóbb a hivatalt kiraboló) só árus, most mindkettő a Deák Pál és Bagosi által az ellenséges francziák ellen toborzott ezredek vitézci 1703. adtak jelt a lázadásra; mint szökevények a bereghi, különösen saláuiki erdőkbe vonták magukat — az adószedóktól kétségbeesésig zaklatott nép kebeléből, különösen (1649. apr. 24.) a róm. és görög szert. egyházak között Ungváron történt „Unio“-val felette elégedetlen rusznyákok közöl — számos munkarest és a közzavarban halászó embert gyűjtének öszve, kik sorsuk enyhítéséről tanakodva ügyes vezér hiányát érezték. A közvélemény csakhamar a számkivetésben élő Rákóczi Ferenczre (II.) veté szemeit, — ki Pap Mihály és Bige György követek által meghivatván, miután, értesült a nép ingerült hangulatáról és azon körülményről, hogy a

*) Rákóczi hitvesének, ki ekkor a Himmelpfortféle zárdában tartózkodott, évenkint kétezer forint, Rákóczi fiainak pedig tizezer, azaz külön mindeniknek ötezer tallér rendeltetett az elkobzott vagyomból évről évre fizetendő. L. Szalay magyar tört. VI. k. I. R. I. 82.

császári had majd egész kivezettetett, ily feliratu zászlókat: „Istenért, hazáért és szabadságért“ és levleket *) küldött az országba, melyekben őket minél számosabb gyülekezetre, de megjöttéig minden további lépéstől ovakodásra inti, ha csak valami várnak ugymond pl. Munkács birtokába nem juthatnának; főkép óvást tesz minden rablás és kihágások ellen. A levél és zászlók, kézről kézre adva néhány nap alatt a Tiszán tul voltak. Máj. 22-én a szathmári főispán báró Károlyi Sándor ezt jegyzé naplójába: „Ezen napon mutatták ki Beregszászban Rákóczi zászlóit, és kezdődött újabb rosz.“ Nem lesz felesleges itt Szalaink nyomán,**) Károlyiról, — ki valamint a hazai, ugy Munkács történetében is nem jelentéktelen egyéniség — pár szóval megemlékezni.

Báró Károlyi Sándor, Mihálynak unokája, Lászlónak, Szathmár főispánjának és b. Sennyei Erzsébetnek fia, született 1669-ben. Három éves vala, midón anyja meghalálózván, atyja által, ki mint Lipót hive a bujdosók elől Szathmárba vonult, egy fi- s leánytestvérével egyetemben Munkácsra küldetett, I. Rákóczy Ferencz anyja Báthori Zsófia udvarába Tyukodi János jezsuita gondjai alá. Itt maradt 1676-ig, II. Rákóczi Ferencz születése évéig. Ekkor oskolába vitték Ungvárra, hol két évet Barkóczy Zsigmond házánál töltött, kit a kuruczok utóbb megölték. 1678-ban a pestis elől vissza Munkácsra Báthori Zsófiához s innen Szatmárra atyjához sietett. Tizenkét éves korában Kassán a jezsuiták növeldéjében találjuk. Itt volt midón a törökök s Tököli 1682-be Kassát bevették. 1686-ban Bécsben, utóbb Pozsonyban növekedett a jezsuitáknál. Buda ostrománál ezrede élén vitézkedett bátyjával Istvánnal; ez azonban később Szegednél elesvén az apának egyetlen fia, Sándor Szathmárra hivatott. — 1689-ben tartá menyegzőjét b. Barkóczi Krisztinával, Barkóczy György és Koháry Judit leányával. Ugyán ez évben atyja által Szathmár főispáni székébe iktattatott, s octoberben jelen volt a pozsonyi országgyűlésen, mely Caraffa ítélőszékének eljárását elvégre megszüntette. „Szegény üdvözült atyám uram ó nagysága — írja önéletrajzában Sándor — nem

*) Kelt 1703. május. 12. Breznavarán.

**) A gróf Károlyiak levéltárában, melyből Szalay e korbéli adatait nagyobbrészt meríté.

***) Károlyi, a Kaplon fényes nemzetség ivadéka (l. Horváth Ist. m. gyökr. nemzetség. l. 57.) ős atyja a három vér- és honfiérzületben testvér mélt. Károlyi Lajos, György és István grófoknak.

akarván magán szenvedni Caraffa mocskos szavait, a midőn rebellisnek mondotta volt, sokat könyörgött ő felsége előtt, hogy bizonyodjék reá; de nem lehetvén, ő felsége bizonytságot adott, hogy soha egy sem volt az én nemzetségemből (rebellis) és fel kell tenni, hogy ezután sem leszen.“ Atyjának 1689. febr. 28-án történt halálával, a család és főispánsági gondok az ő ifju még alig 20 éves vállaira neheztedtek, s ő, ugymond Szalay, — eljárt bennök azon mértékkel és erélylyel, azon hűséggel és merészséggel, melyek őt utóbb nemzetségének második tutorává tették s a hazát százados zivatarok után százados béke ölébe jutatták.

A Rákoczi - lázadás kitörésénél is őt látjuk, először elnyomásán fáradozni.

Ugyan is a „szabadság“ zászlói által feltűzelt nép féktelenségre használván fegyverét, a nemesség és egyházak jószágait kezdette pusztítani; Károlyi nem mulasztá el a szathmári órség parancsnokát, Löwenburg ezredest figyelmeztetni a veszélyre; felhivatá a megyék nemességét a rablók ellen, s Csáky Istvánnal Bereg főispánjával szövetkezve, Szathmár, Bereg, Ugoicsa és Maramaros nemességével 1703. jun. 7. a Longycloország felé siető kurucz hadat Dolha mellett megtámadván, őket széjjel verte s a hegyek közé riasztotta. Károlyi az elfoglalt zászlókkal mint diadaljelekkel Bécsbe sietvén fel, figyelmeztette a kormányt, hogy a dynastiát érhető vészt elhárítandó, ne késsék a sérelmek, különösen az adó ellen emelt panaszok orvaslata által a felcsigázott kedély ingerültséget lecsillapítani;*) de a jó akaratja semmi vészt nem sejtő, de Károlyiban is, (kit a szathmári parancsnok 1691-ben Badeni Lajos herezegnek a Tiszánál létekor bevádolt) pártütőt látó ministertanácsnál csak gúnyt és megvetést aratott; a zászlókról némelyek azt állították, hogy I. Rákóczi Ferencz idejéből valók, fegyvertárból nem a harez mezejéről kerültek Károlyi kezébe, s legfeljebb is arra méltók, hogy a hóhér keze által valamely köztéren elégettessenek.

A kormány elégségesnek vélte a Kassán állomásozó Nigrelli, és Ungvárra küldött Montecuccoli ezredeit a porzendülésnek — mert csak annak tekintették — megfékezésére.

*) Károlyi ekkor kérte a ministeriumtól, hogy a só dolgában Szathmárra, Beregre és Ugoicsára is terjesztessenek ki a kedvezések melyekben Maramaros részesül.

A Dolhánál szétvert hadból — ugymond Szalay — Esze Tamás és Kis Albert vezérlete alatt kétszáz gyalog és ötven lovas Klimecznél Rákoczihoz csatlakozott, s a fejedelem munkácsi uradalmából néhány nap alatt annyi rusznyák scroglett hozzá, hogy emberei háromezerre, köztök háromszáz lovasra növekedett. Ekkor hirt hová portyázói, hogy ellenség sehol sem mutatkozik; mert a Montecucculi ezred utban van Olaszország felé, — lejött a hegyekből a síkságra, hova ót a hajduk és jászkunok hívák vala, s hova leszállania az eleség szük volta által kényszerítetttek.

Munkácsi térre jött, a városban szándékozván állást foglalni, egy ágyúlovésnyire a vártól, melynek háromszáz főre menő, nagyrészt aggastyánokból állt német órségtől tartania nem volt ok, kik a szomszéd falvak leányaival házasodván öszve, épen hozzá szitott, s a tisztek közt is voltak meghittjei, kiknek segédével a várnak is birtokába vélt jutni. S harmadnapi menet után Munkácsra érkezett, hol a rendet és fenyítéket nem ösmerő hada, felvervén a pinczéket dorbézolásra adta magát s megrészegeedvén egymással kaptak öszve. Ezeket vette most szigoru fegy alá és a fegyverfogatásban gyakorolta, a vár és Ungvár felé figyelő öröket állitvan fel. Ez alatt mondatott ki Rákóczira 1703. apr. 30. — épen Zrinyi Péter kivégeztesése huszonkilenczedik évnapiján — a halál s vele 82 nemesre a jószágvesztés. Ennek hire e néző szerepről a küzdelem terére szólitá Rákóczit, ki habár, még nem vala bizonyos, valjon De Bonac francia követ által kap-e pénzsegélyt és Visnioveczky és Potoczky lengyel uraknak elzálogosított jószágaiért nyer-e lengyel védcsapatokat, — a végsőkre határozta el magát s 1703. jun. 14-én*) bocsájta ki II. Rakóczy Ferencz (Princeps, Comes de Sáros, Dux Munkácsiensis et Makovicziensis Dominus perpetuus de Sáros-Patak, Tokaj, Regécz, Eesed, Somlyó et Lednice) Munkács városi kástélyából a „*Rerudescunt inclitae Hungariae gentis vulnere*“ szavakkal kezdődő a sértett nemzeti szabadság ama hires, de gyászemlékü szózatát, mely a Munkácsot félhold alakjában övedzett hegyek és bérczeokról visszahangzott jelszava volt: a szegény magyar hazát, nyolecz évig dult és drága magyar vért ontott polgári háborunak; e hatalmas szózatában Rákóczy lázadása okául

*) E nap emlékére vett érem felirása: „Franciscus II. D. G. Transsylvaniae Princeps Rákóczi, Dux Confoed. Statuum Opere Libertatis Incho. Ann. MDIII. XIV. Junii. (I. pénzgyűjt. n. muzeum.)

elősorolván a nagy adóztatást a „*ius armorum*“ és „*forum neoacquisiticum*“ behozatalát, a német koronarendszert, sóárfelemelését, a sóregal felállítását, a reform. hitfelekezetűek üldöztetését, a személye iránt tanusított, az 1687: 6. törvényezikkel ellenkező eljárást, végre a kényszerültség és (miként magát, ellenséges indulata kifejező) néhány nagyok hizelgése (pedig országgyűlésileg) által behozott örököségi rendet, és az ellenállási törvény eltörlését: mindenkit, kibén, — ugymond, még a honszerelem lobog fegyverre szállított.

Eként, valamint Munkácsra érte végét a Tököli forradalom, Zrinyi Ilona által: úgy fia II. Ferencz itt tűzte ki a lázadás zászlaját és mintegy az anyában kialudt pártos tűz, fiában új és erősebb lángra lobbant.

A harc itt kezdődött!

Rákóczi kémesapatai által értesülvén, hogy a Munkácsról két mértföldnyire eső Szerednye várába az utjokban megfordult Montecucculi ezrednek Ungvárról jövő lovascsapata, lőszerekkel megérkezék; egy hadosztályt küldött tehát ellenök, beveendő a kis erődöt; de a hadselészethez nem értő gyűlevézsereg, nappal és az országuton utazván, árthatlanokká tettek, s eredmény nélkül visszavonulni kényszerültek. Ezen körülmény és azon sejtetem, hogy nyílt helyen, melynek házai fából építvék, szalmával fedvék, magát három ezer ötszáz rosszul felfegyverzett pórral, mert ennyiből áll most serege — ezer kétszáz vasas ellen nem fogja oltalmazhatni a várbeliek által is két tűz közé szoríthatván, — éreztették Rákóczival, hogy tanácsos leszén visszavonulnia. E végre hadainak, fegyvertelen nagyobb részét előre küldvén a hegyek közé, Sz.-Miklós felé, másnap válogatott résszel maga is volt utánok indulandó.

Midőn hajnalott,*) a város körül volt kerítve Montecucculi vasasai által; egy csapat maga előtt hajtván a kurucz előőrsoket a nagy tér felé tartott, melyen Rákóczi háza is volt; kinek alig volt annyi ideje, hogy felöltözvén, az udvarán felállított gyalogságot, udvara kerítése és a kis boltok megé védállapotba helyezze. Az őrsök segédőre sietett lovasság visszaszorítatván felbomlott. A vasas csapat utána vágatott a nagy térre, két tűz közé. Rákóczi szállásának kapujánál állott, Majossal és kevés lovas csapatával, kik az első tűz után a vasasokat megrohanván, őket megriasztották egész a mai temetőig, le-

*) Lásd Szalai M. T. VI. k. I. R. 861. l.

vágván harminczat, köztük Quirini kapitányt, ki estve azzal dicsekedett, hogy Rákóczi szívet kardjának hegyén fogja Ungvárra vinni, s kit most Majos lováról lelőtt. *) A tüzből kibontakozott csapat a tér másik végén, a temetőben foglalván állást, Rákóczi kénytelen volt vagy oly házban védeni magát, mely szalmával fedett más épületek közt állott, s mely csak agyag fallal volt körülvéve; vagy visszavonulni jól felszerelt lovasság előtt, oly csoporttal, mely a szükséges fegyverekkel sem birt annak visszaszorítására. Veszedelmes feladat volt a visszavonulás is, de még is tanácsosabbnak látszék ezt választani. A vasasok már fölgyújtották a tér felső házait, a szél Rákóczi felé hordta a füstöt, s ő ennek paizsa alatt megindult parányi hadával, tizenöt lovasnak közepette. A vasascapat nem mozdult, úgy látszik, akkor szándékozott a tartaléksorokra törni, mikor csapat elől is fogott megtámadtatni. Egy közvitéz közeledvén a fejedelemhez, tanácsul adta neki, forduljon a Latorcza felé, ő tud oly gázlót, melyen a gyalogságnak könnyű lesz áthatolnia a szemben fekvő oroszvégi szőlők s onnan az erdős hegyek közé. A tanács kísérletre méltónak látszott. A vasaszed, mint mondók, körülfogta a várost, szándéka volt azt rágyújtani a kuruczokra, kikre, mint hívé a vár őrsege is ki fog törni, s kik most, nem csekély meglepetésére, átgazoltak a vizen. Egy csapat utánok sietett; de ők már az oroszvégi kertek közt voltak, s feljebb vonulván Rákóczi a szállók magasából látta az őrseget, ágyukkal indulni ki a várból, látta a vasasokat azon utcáik végén felállítva, melyek ki a mezőre szolgáltak, s melyekben, ha a mondott módon nem segít magán, okvetetlen tönkre teszik.**)

*) Azon helyet jelöli egy még mult évben is azon szemlélhető volt Nep. sz. János állvány, mely most a hidat lesz diszitendő.

***) Hist. des rev. d'Hongrie V. k. 34. l. sz. az esemény jun. 29-ike előtt történt; mert ez nap már Zavadkáról irt Rákóczi francia király Danzigi „residensének“; jul. 3-kán Orosz György beregi alispán Munkácsból ezeket irta egy méltóságos urnak, ugy látszik, a főispánnak gróf Csáky Istvánnak: „Rákóczit ágyban találták, igen jó reggel egy huzomban jött az egész regiment Ungvár vármegyéből, a mely kapitány Comes Quirinus elesett, maga lötte meg Rákóczi (ennek saját előadása szerint nem ő, hanem a mellette álló Majos), azt asserálják, szutbul, az ablakról; azon gróf megesküdt, az regiment eiött vagy megöli vagy megfogja Rákóczit; másként híres vitézember volt közöttük. Pro 5. praesentis generalis gyűlést hirdetem ide, fegyveresen compareáljanak, azelőtti nagyságod méltóságos parancsolatjára is valóban kevesek jöttek volt az ő feleséges szolgálatjára. Rákóczinak semmi híret nem hallván, híhető a Beszkid alá

Most mindenek előtt magához vonta a Sz.-Miklóstra küldött hadat, s azután sietett elérni a lengyel határokat, mert attól tartott, hogy Montecucculi vasasai s az ellene felparancsolt maramarosi nemesség a Latorcza vagy a kis Pinnye völgyében elrekeszthetnék előtte az utat. Két nap alatt a Galiczia szélén Alsó-Vereczkén felül fekvő Zavadkára érkezett minden háborgatás nélkül s kevéssel utóbb egy csapat lovasság csatlakozta hozzá, mely a Munkács ágyuinak oltalma alatt tanyázott vasasok szeme láttára bántatlanul indult utána. Ezen csapat jól felfegyverzett legénységből állott, kik a Tisza tulsó partján már huzamosb idő óta, fosztogatták a nemességet, s kik most látván, hogy nem mérkőzhetnek a felkelt megyékkel, Rákóczihoz állottak. — Magából Munkácsból is tizenöt hajdu szegődött hozzá Vékony János vezérlete alatt. Zavadkáról Rákóczi, a felkelők serege, a Visnioveczky és Potoczkytól nyert hat hadosztály (companio) lengyel és oláh csapatokkal, gyarapodván, — a Tisza felé indult, melyen — Tiszabecsnél a neki ellenálló Csáky István szathmári főispántól vezérlett 100 német gyalog és ugyan annyi dragonyostól segített Bereg-Ugocea nemességet, magyar lovassága által megvervén — szerencsésen által kelt. A kezdetet siker követte. Rövid idő alatt bevette a csak 40 vitéztől védett Kállót, Husztot, Ilosvay által feladásra birta, s erre Munkács is önkényt meghódolt. Maramaros nemességét részére nyerte, Diószeget bevévén ismét 1000 főnyi elégületlen állott hozzá; a ráczokat, kik a császár mellett ragadtak fegyvert, Kiss Balázs alatt megverte, Somlyóból Glöckelsberg tábornokot kiűzte, N.-Károlyt — Károlyi Sándor neje által, — Tárkányt pedig a Sennyei István által feladva nyerte kézre. És midőn Munkácsot odahagyó Montecucculi által is védett Tokajt Bercsényi ostromolta, a jászok, kunok és hajduk jobbára pártjára álltak.

Midőn a fejedelem oct. 15-kén Lucznál Bercsényivel egyesült, nem csekély meglepetésére Károlyi Sándort is bemutatták neki. A

recipiálta magát. Ime acéludáltam Bercsényi levelének párját, melyet itt az harc után tanáltanak bepecsetelve, abból is kitetszik, nem lévén se pénzek se külső nemzetségek, egészen biztanak ahhoz, hogy ha kimutatja magát Rákóczi, mind fegyveres ember concurrálván, venerálni fogják. Barkóczy Ferencz ur ő nagyságának (zempléni főispán) levelét is ezen órában vettem Kassáról, melyben írja, hogy maga vármegyéjéből küld ide az német mellé valami magyar hadat. Lásd Szalay M. T. VI. k. 1. r. 88. l.

nagynevű szathmári főispán ugyan is aug 16-kán indult el Bécsből. A b násmód, melyben részesült elkeseríté, élesen bántotta. Távoztakor a városkapujánál egy aranyat vettek meg rajta, de megesküdtött, hogy visszatér, hogy visszafizetteti magának.*) Aug. 29-kén Kassára érkezett, Károlyba, mely kurucz kézen volt nem mehetvén, Lipót hívei pedig az uri rendből ide menekültek. Nigrellitől szállást kérvén, „Nincs már“ volt a válasz, mire amaz : „ha itt nem adnak, oda kell mennem, a hol adnak.“ A rajta elkövetett méltatlanságok által elkeserített Károlyi, most Orosz Pál a kuruczok vezére által a hegyalján, és neje által érintkezésbe helyezte magát Bercsényivel. S ennek levelét vévén 1-ső octoberben, mely őt a kurucz őrsök közeledéséről értesítette; 8-kán negyed magával kilovagolt**) közéjük Szinára, Klobusiczky Ferencznek (Sáros főispánja is, ettől Rákóczi megfosztván) hátrahagyott iratában igazolván tetteit; — Károlyit nem készt Rákóczi tábornokká tenni. — Az ő elpártolása nem csak növelé a kuruczok hadi szerenséjét; de elpártolása vala a fordulatpont, mely a forradalomnak aristocraticus s nemzetibb irányt adott.

Helyén levőnek tartom itt, Rákóczinak Munkács e hatalmas urának forradalmi irányát és szellemét pár szóval előadni.

II. Rákóczi Ferencz született aristocrata volt, s mint az erdély-fejedelmeknek ivadéka büszke nemzetségére, melynek a felséges uralkodó házzali folytonos küzdelmeinek emléke s családjának viszontagságai ellenséges indulattal tölték meg keblét az iránt, sőt általában a „monarchia“ elve iránt; s utóbb határozottan is hadat üzent a monarchiának, az „Aristocratiát“, mint egyéni és nemzeti üdv egyedüli forrását fogadván el, miként ez már „Discursusai“ ezimű munkájának több helyeiből kiténik. Többi közt így szól Disc. I. a királyokról, melyben mint a legtökéletesebb kormány forma az aristocratia mintaképét a velencei köztársaságot állítja fel: hol ugymond a többek közt „hanem mint az Isten ígéje (a bibliai Izrael népet hozván fel például) mind az ország törvényének indulati, mind pedig bizonyos praesagiumok és némely tör-

*) Katona a XXXVI. 360. Szalay sat.

**) Állítólag csellel került Károlyi Kassáról a kuruczok táborába, ugyanis Nigrelli és Montecucculi gyanus szemekkel tekintvén őt, mintegy foglyul tarták; ő tehát oct. 8 kán több főurak előtt paripáit próbáltatván egyre maga is felpattant szinleg, hogy lovának gyors futását tüntesse; valóban pedig; hogy tovább állhasson, — s így szűkött át kevesektől követve a kuruczok táborába.

téneti dolgok példái arra visznek, hogy az aristocrata az egyetlen egy medium, az kiben állandóságát a magyarországi birodalomnak várhatnánk, ennek megbizonyítására noha sok helyes okokat adhatni; de nem vetekedést indító ezélem lévén, csak rövideden Isten egy ígét és profétaintését a felől irt aristocratai birodalomnak manutentiojára utalom: t. i. Jeremias I. r: És egybeállítom biráidat, a mint az előtt és a te tanácsodat mint régenten, ezek után az igaz városnak hivei, városnak hivattnak. — Az ország törvényeiből; hogy régtől fogva az ország is azt ohajtotta, kitetszik ugymond L u d. II. 1518. art. 39. (Consiliarorum et assessorum ex utroque statu ac ordinibus cooptatio). „És valamint a szarvas utat mutatott a magyar nemzetnek Scythiából, olyan utat mutatott Isten, az ország regnálásán való módra; midón Attila miatt (az ki magyar király vala) Velenceze feléptült, és azon alkalommal oly guberniumot szabott ki magának, hogy az egész világ politicusi megegyeztek abban; és azt mondják: Republica veneta legibus et institutis alios superat, est enim perfectum exemplar perfectissimae reipublicae, ac nil humano in genio ex cogitari potest, quod ipse non observaverit, ac in usus transtuleret . . . és az Isten a maga providentiája által azt mutatja; hogy a mely nemzetet az magyarország csoportban kergette és az azután magának jó rendet szervezett, ugyan azt a módot kövessék.“

Ezen eszme volt vezény eszméje, midón Rákóczi: mint „Princeps et Dux Munkácsiensis et Makovicziensis etc.“ a lázadás élére állott; ezen elvéhez ragaszkodásában rendithetlen következetessége — melyet, ha tekintetbe vesszük a magyar alkotmánynak, mely mellett fegyvert fogott, sarkelveiben monarchicus alapokra fektetett lényegét, és a magyarnak eredeti monarchicus jellemét. — csak a következetlenségbeni következetességnek nevezhetünk: hiúsítá meg a dynastiához hú és buzgó hazafias Eszterházi nádornak és gróf Széchenyi Pál kalocsai érsek békealkudozásának, sőt külhatalmak közbenjárásának sikerét; ezen aristocraticus szellemről tanuskodik a (1705) széchenyi „Confoderatio“*) mely II. Rákóczi Ferencz főnöksége (caput et dux) alatt 25 egyházi és világi főúrta ruházta az ország

*) Nevezetes, hogy itt vallás különbség nélkül minden hitfelekezet egyesült a szabad zászló alatt; ezt jelképezi egy ez évtől mellékpénz, melyen egy kath. luth és calv. pap áldozatot visznek a közöltárra, e felirattal: „Concurrunt ut alant.“ L. m. muzeum pénzgyűjtemény.

kormányt; — és az 1708-ki onodi nemzeti gyűlésen, az osztrákház uralkodásának ellenmondásban (detronisatio) látjuk az aristocratiai ellenzéknek végnyilatkozatát a monarchia ellen. Az „Eb' ura fakó“ felkiáltás, mely Ausztriát trónvesztettnek nyilvánítja; nem sokára bekövetkezett Rákóczi bukásának is előhírnöke lón. — Nagy nyereség volt ugyan Rákóczira nézve; hogy Tököli Imre 1705. sept. 17. Nikomediában meghalván, *) végrendeletében őt tevő örökösévé, azon feltételt kötvén ki, hogy Rákóczi idősb fia György a Tököli nevét viselje; e szerint Rákóczi: Árvát, Likavát, Letavát, Solnát, Késmárkot és kész pénzben 50,000 ftot nyert. Bercsényi mint végrehajtó magyarhonban hagyománykép Evitzkét kapta Abauj megyében; + Rákóczi 1705-ben közakarattal Erdély fejedelmévé is megválasztott; de melyet az erdélyiek bizalmatlansága és gróf Rabutin cs. tábornok által csakhamar ismét elvesztett, sőt a szövetség rendek által ügyök pártolását felkért I. Péter orosz czár számos főrendü lengyel ur megegyeztetével, a XII. Károly svéd királytól Lescinsky Stanislaw helyébe II. Rákóczi Ferenczet akarta a lengyel trónra emelni; azonban ezt Rákóczi el nem fogadta, félve az ez által maga ellen ingerlendő svéd királytól, mi miatt ugyan a haragra gyult czár a császárhoz pártolni és 12,000 kozákkal az országra törni szándékozott, s csak a Moskába küldött követség Bercsényi, Klobusiczky, Ráday s Berthoty által kiengesztelve, Rákóczinak lengyel királylányá válassztatásától elállott, s magyarhon békéjének helyreállítására frankhonnali szövetségre biratott.

Azonban Rákóczi fegyvereinek szerencséje már a széchenyi gyűlés (1705) után hanyatlani kezdett. 1705. oct. elején a kevéssel elébb elfoglalt Esztergomot is elvesztette, mely veszteséget a Bercsényivel összeveszett gróf Forgách Simonnak tulajdonítván, — őt elébb Szepes (1706) utóbb Munkács várába zárta; ugyan ezen évben esett a munkácsi fogságba Cscles Márton választott Jézus-szerzetbeli rendfőnök (provincialis), ugyan is Rákóczi 1706 a Jezsuitáknak magyarhonbóli kitiltását rendelte el, állítólag, hogy I. József, ez által békére és Erdélytől elállásra késztessek; mindent, — egyház irományaik és breviariumokon kívül — itt hagyni kénytelenítették. Erre a Jezsuiták Széchenyi kalocsai érsek által tudtul adták Rákóczinak, hogy már tetteleg elálltak az osztrák tartománytól, magyar rendfőnök-

**) Állítólag végperceiben a katholica vallásra tért.

köül választván Pater Cselest biztosítványt és ajánlatot igérvén, hogy (mind rendszabályuk is kötelezi) semmi politicalai ügyekbe nem elegyednék (negotiiis politicis et ad rationem Status pertinentia); azonban ez okmányban Cseles Márton csak mint „Societatis Jesu per Ungariam visitator“ és nem mint rendfőnek volt aláírva, mit Rákóczi kijátszásnak tekintvén, vetette őt a börtönbe. Végkép lettnt pedig Rákóczy szerencse csillaga, midőn a spanyol örököségi háboruban a Turinnál (1706) és Malplaquetnál (1709)-ben vívott diadalog által, Austria hadereje újra növekedvén, Magyarhonban is erélyesebben léphetett fel. — A lázadók ellen 1709. augusztusban történt Trencsén-nél az első eldöntő csata, melyben Heister a Bercsényi vezérelte 22,000-nyi sereget tökéletesen megvervén, 14 ágyut és 50 zászlót foglalt el; — a minden segélytől megfosztott Rákóczi Munkácsra vonulván, minden reményét egyedül Péter czárba helyezte; de e részben is csalatkozott, mert a (1709.) Pultavánali győzelem után a czár üresen bocsájtá el Rákóczi követeit Nedeczkyt és Vitézt. — Így tehát csak önercéjére támaszkodva és csekély svéd és lengyel zsoldos csapatával indult a végsatára. — Vadkertnél volt 1710. jan. 22-én az élet halál harc; — Sickingen osztrák tábornok kilépvén sánczokkal védett táborából, támadást intézett. Jobb szárnya áttörte a magyar sorokat, és megszakasztá Rákóczi lovasságát; de bal szárnya a svéd lengyel gyalogságtól lón visszanyomatva, és posványosságba szorítva. S most a vál perczben tör elő, a sánczok védelmére hátramaradt Melczér őrnagy, kis, — de nagy zajjal és lármával harsogó tárogatóval, és dobszóval kísért hadával, — s rohamot parancsol az előre nyomuló ellenre; mire a már tűzóbe vett császári balszárny is újra feltűzelve, támadván meg a győzelmében biztos Rákócziakat: megfordult a csata szerencse, Rákóczi csata s ügyvesztett lón! 2000 halott fedte a tért, 27 zászló esett martalékul, a gyalogság nagy része, nem lévén fedve a futó lovasságtól — foglyul ejtetett; s Babocsai Rákóczi tábornoka is az elestek közt volt.

Ezen véggyőzelem után Érsekujvár, Késmark, Szolnok, Eger, Eperjes és több várak mind megvételvén, majd az egész nemesség letette a fegyvert, s Bercsényi is nejjével s minden vagyonával orosz-honba menekült.

Még csak Kassa és Munkács állott, ez lévén kezdő pontja e gyászos forradalomnak, s ez tartá fen végperczig is büszke ormait. — Rákóczi a már csak 12,000-re olvadt hadával Lengyelhon határára vo-

nult. — S most jött meg a király s nemzet közti kibéklésnek szép percze. A nagylelkű I. József király felfogván fejedelmi hivatását, a legyőzött nemzetet, szeretetteljes kegyelmével akarván szívéhez emelni, — béke jobbát nyújtá; és elmozdítá a kegyetlensége miatt gytlőt Heister tábornokot, a dynastia iránt nem kevésbé hű, mint hazáját honszerető, horvát bán Pálffy Jánost nevezte ki főtábornokká és békebiztossá. És a derek hazafi megfelelt a várakozásnak, egyenkint, szóllítá fel a szövetségesek fejeit; különösen pedig a pártjánál és Rákóczinál is tekintetben álló Károlyi Sándort igyekezett nov. 27-én kelt levelében a békére hajlandóvá tenni. Károlyi megsértett büszkesége a személye iránt tanusított különös tisztelet és azon ígélet által, hogy minden javaiba és méltóságaiba vissza fog helyezettetni, kiengeszteltetett. Károlyi e levelet közlé Rákóczival, ki, mindent veszve látván, a békére hajlandó lón s Károlyit az alkudozás megkezdésére meg is bizta; és visszajöven Lengyelhonból (hol Dolgorukki herczegnél az utolsó segély forrást hiába kereste) Pálffyval Vaján maga is összejött; — de itt Rakóczy Erdélyről nem akarván lemondani, egyesség nem jött létre. Mind e mellett — Pálffy ajánlatára, Rakóczi, Máriási Adám által a királyhoz d. d. Munkács 1711. febr. 3. egy levelet intézett melyben magát még „Dux confoederatorumnak“ nevezi, okadatolván eddigi magaviseletét, előadja követeléseit, melyek ki nem halgatása esetében azonban ismét fegyverrel fenyegetődzik; habár végén „humillimus et obsequentissimus servitornak“ nevezi magát. — Saláukon nem messze Munkáctól a szövetséges rendekkel utoljára tanácsot tartván, s elejökbe terjesztvén az ügyek jelen szorongatott állását, azon kérdést tevő hozzájok, javasolják-e? hogy seregével Munkácsba zárkozzék, vagy segélyért Lengyelhonba menjen, hova a muszka czár épen váratik. — És miután mindnyájan ez utóbbira szavaztak, Károlyit az alkudozás folytatásával megbizván, özsves rendeknek pedig Husztba gytlést hirdetvén, Lengyelhonba indult, honát, melynek szabadságáért magát feláldozta, soha többé nem látandó. Mihelyest Rákóczi eltávozott, Pálffy az ellenségeskedést ujra elkezdé, Kassát ostrom alá lvevén; s csak Károlyi csillapítá le, ki mart. 22-kén Munkácsra sietett Rákóczi után, kit már nem találván, — Stryig ment utána, hol Rákóczitól (kinek Bercsényi s mások Károlyi elfogatását tanácslá) azon válaszszal bocsáttatott el, hogy rövid idő alatt sereggel jön vissza, megtiltván addig Károlyinak Pálffyval minden alkut.

Belátván Károly hogy most nincs mit késni, s hogy most rajta áll honát megszabadítani, tette határozá magát, szem elöl nem tévesztve Rákóczi személyét sem. A szövetséges rendeket nem Husztra, hanem Szathmárra hívta egybe, hol apr. 4-kén a Pálffytól előadott alap feltételeket elejökbe terjesztette; 1.) kegyelem és minden javak visszaadása Rákóczinak és kivándorlott hiveinek; ha apr. 27-ig a hűség esküjét leteszi és Kassa, Munkács stb. várakat átadja sat. 2.) minden szövetséges főnöknek és tiszteknek javaik visszaadtnak, 3.) nemkülönben az özvegyek és árváknak, 4.) kegyelem a Moldva és Oláhországba kivándorolt erdélyieknek, 5.) a király az ország törvényeit és szabadságait sértetlen hagyja stb. stb. A rendek ezeket elfogadhatóknak találván, Rákóczihoz követséget küldöttek, kérvén őt, ha ő és a vele kivándorlottak, ezen feltételeket elfogadni nem akarnák, oldaná fel őket hűség esküjök alól, el levén tökéelve többé honfivért nem ontani. — Rákóczi 1711. apr. 18. irt válaszában, kedvetlenül fogadván a szövetséges rendek e határozatát, nyíltan kimondá, „hogy habár öszves párthivei, a szolgájárom alá vetnék is fejüket, mitől óvja őket, ő ugymond nem ejti magát a bécsi udvar hálójába.*)

E levéllel egy időben jött meg I. József királynak, 1711. apr. 17. himlőben történt halálának gyászhire, melyet Károlyi és Pálffy, félvén ennek köztudomásra jutása által törekvésök sikertelenítésétől, mély titokban tartottak, míg végre Kassa is apr. 27-kén megadván magát, Szathmáron 1711. apr. 29-kén a béke megkötötett és máj. 1. a szövetséges rendek által is ünnepélyesen elfogadtatott. — Munkács vára daczolt még, melyet csak jun. 23-kán sikerült Pálffynak Senyeitől elfoglalni, minek jutalmául nyerte Makovicz várát; — Károlyi Sándor pedig, a haza és királynak tett nagy szolgálataért 1722. I. Józsefet a trónon követő VI. (III.) Károlytól grófi rangra emeltetett, és az erdői, huszti, vásárhelyi uradalmakkal és Tarczalon egy curiával adományoztatott meg.

A szathmári békekötést Károly koronaörökös távollétében, Eugen herczeg tanácsára Eleonora császárné máj. 26. megerősítette, de Rákóczi, most annál kevésbbé volt hajlandó a békét elfogadni, nem hívén, hogy József szelleme a ministeriumban fenmaradjon; a czar-

*) L. Horváth M. VI r.

***) Ennek utóda Eszterházi — Valencise most tábornok III. Napoleon Lajos francia császár seregében.

ba helyezett utolsó reményei is elenyészvén, Nagy Péternek, Pruthi veresége és a neje által 1711. jul. 23. a nagyvezértől vásárolt bőke által, — Danzigban hajóra szállt, és Beresényi, Eszterházy Antal,**) Forgách, Csáky s más k. b. 50-re menő hivei kíséretében Párisba költözött Rákóczi; Párisban, — a bukott fejedelmek e körödjében — 1717-ig maradt, a francia udvartól nyert kegypenzből élvén; ekkor Alberoni spanyol országlártól hivatva Madridba ment; onnan küldetésben 1728. Konstantinápolyba volt a porta és Ausztria közti bábóruban szereplendő; de az sem sikerült, szeretett nejét, ki Bécsből még 1705. hozzá bocsájtatott, hogy békére bírja, de háborút javaslott, a kösvény még Párisban 1722. febr. 18. sirba vivő, s egymásután több bajtársaitól fosztá meg az üldözött Rákóczit a kemény sors; így Eszterházy Antal szinte 1722. ragályban veszett el, s Beresényi 1723. vízkórságban mult ki. Két év múlva Konstantinápolyt is odahagyván Csáky, Zay, Sibrik, hű barátja Mikcs Kelemen, Radalovics apát s másokkal Radostóba a Marmora tenger mellé vonult, hol a sorstól hanyatott férfit végre megtalálta lelkének nyugalma. Élete itt szigorú, majdnem kolostori vala; vigaszt egy nagy lélekhez illő önmegtagadásban, élénk vallásos érzetében és buzgó ájtatosság gyakorlataiban talált, idejét leginkább olvasás és esztergályozásban tölté; míg végre 1735. élte 60-dik évében tragikai öletpályáját befejezte; eltemettetett hős lelkü anyja Zrinyi Ilona mellé Konstantinápolyban. — Két fia közül György 1727-ben menekülvén meg Bécsből Frankhonba — Rodostóban, atyját meglátogatta, de innen ismét Párisba visszatérvén későbbi sorsa nem tudatik, idősb fia József 1731-ben szökött meg Bécsből Romába — később az ujjlag kiütött török háboruban részt vevén, 1738. nov. 10. egyházi átok alatt meghalt Csernawodán, sirba vivén magával a hajdan oly hatalmas Rákócziházat.

Önkénytelentül eszébe jutnak a haza sorsán elméledő honfiak, dicsőült Vörösmartynknak „Salamon“ költeménye; midőn a Rákócziak letűnténél, ama nemzetség utolsó ivadékanak, — mely nem csak Munkácsnak, hazánk ez ős végvárának százados ura, de a honnak egyik fényesaláda volt, — távol a hon szent földétől az egyház átkától követett kihaltánál: a honfi-szív a mult időkre sajtó kebelletl viszapillant és bevallani kénytelen; hogy a költőtől Salamon király szájába rakott átok, mintha fogott volna e nemzetet, mert Rákóczival alig egynéhány évtized alatt egy egész sorozatát azon családoknak — kikre büszke volt a magyar — látjuk a nemzet életfájából leszakaszt-

va. Frangepán Ferenczben (1671. april 30.) az utolsó Frangepán-Zrinyi Boldizsárban (1704.) a hős Zrinyi férfi és a nemes keblű Zrinyi Ilonában, a női ág mult ki; Tököli Imrében (1705.) az utolsó Tököli és végre Rákóczi Józsefben (1738.) az utolsó Rákóczi szállott örök sírba, s hantjokat itt még csak sírkő sem jelöli; mert hisz egyiknek sem engedő meg a végzet nemzetségek örök álmát a magyar haza édes nyugágyán alhatni; az utolsó Rákóczi Csernawodán, II. Rákóczi anyjával Zrinyi Ilonával és Tököli Imrével Konstantinápolyban a pogányság ölében temetvék, Zrinyi Boldizsár, mint rab Styria földén nyugszik és Frangepán a vesztőpadon lehelvén ki őn s a Frangepánok éltét, — Neustadt földének hideg karjai közt fekszik, emlékül sírkövén e rövid óvást hagyván az emberiségnek: „Ambitionis meta est tumba.*)“

*) Nem leend érdektelen, itt pár szóban az oly hatályos Rákóczi-indulónak eredetéről is szólni, mely soktól hibásan, még Rákóczi idejében létezettnek véleményeztetik. Gróf Fáy István erről így szól: midőn felső-vadászi Rákóczi Ferencz róma sz. birod. herczeg nőül vette a kellemdús Carolina - Amaliát és sárosra hozta, pár nap mulva mint sárosi főispán Eperjesen fényes bemenetelt tartván: ez alkalommal a híres Barna Mihály, akkori leghíresebb cigány-zenész, Czink a Pannának nagyatyja, udvari zenész lett Rákóczi udvaránál. Később, midőn a forradalom kiütött, a hí szolga sok helyre kísérte el urát; midőn azonban Rákóczinak szerencse-csillaga letűnt, akkor szerkesztette ő a Rákóczi-nótát, mely tele nemzetiséggel és zenei belbecscsel, s mintegy a sajtó szívnek szomorú kifakadása! Ugyan e cigány volt, ki midőn Rákóczi a kegyelmet elfogadni nem akarta, ura előtt e szavakra fakadt: „Mégy, mégy kegyelmes fejedelmem! itt hagyod a vagyont és mégy a nincsent keresni!“ Ezen eredeti Rákóczi-nóta eltorzítlanul híven megmaradt a népben. Barna Mihály unokáját Czinka Pannát, a híres hegedűsnét maga tanította be ezen nótára, és Czinka Pannától legelőször tette papírra Vatzek Károly. jászói-premontrei szerzetes, kanonok, ki mint 93 éves aggastyán halt meg ezelőtt 30 évvel Jászón. Vatzek kéziratát Rusitska pécsi kanonoknak adta, ki a régi eredeti skálát készítette, a mostani híres Rákóczi-indulót egy ütközeti zenekép kíséretében, melyben mintegy a királyi hatalom győzelme van ábrázolva.

Otödik fejezet.

III. Károlylyal a király és nemzet közti kibékülés korszaka állott be a magyarra, s valamint az előbbi forradalmi korszakban a jo-gaiban sértve érzett nemzetet a kormánnyal küzdelemben láttuk : a-ként most csakhamar kibékített oroszlánként szemléljük a hűségben más nemzetekkel vetekedve a magyar haza fiait a trón körül seregeln-i, mert a magyarnak megadatott általa legtöbbre becsült kincse a benne helyezett bizalom ; és a feltűzelt nemzeti büszkeség megtermé gyümölcsét : alig mult el egynehány évtized és a nagy Mária There-zia dynastiáját hét ellenség romlással fenyegető Hydraként környezé; de romlás helyett uj Phoenixként látja a féltékeny Europa Ausz-tria kezében a jogot! — Igen ; mert hol a nemzet és korona jogait biztosító *pragmatica sanctio* órei ellene ragadtak fegyvert, — mel-lette küzdött magyar kar s kard.

* * *

Helyre állván a szathmári béke folytán a belcsend és rend, a nemzet sérelmei az 1722. s 24-dik országgyűléseken orvosoltattak II. Rákóczi Ferencz azonban a szathmári békében kitűzött határidő alatt — hűségre vissza nem térvén, jóságai, és így Munkács is az I. Józsefet a trónon követett VI. (III.) Károly koronájára szállottak.

Most Sáros-Patak, a Rákócziak kincstára, a herczeg Brezen-heimé, Sáros II. Rákóczi Ferencz kedvencz laka a gróf Wolkenstein örökösöké s a Luzinsky családé, Szerencs, hol Rákóczi Zsigmond s fiai temetkeztek, s hol a család 1617. mauzoleumot emelt : gróf Almássy és Erdeödyé ; Makovicz (Zboró) I. Rákóczi Ferencz és Zrinyi Ilona

menyegző- és Borsi II. Rákóczi Ferencz sz. letés-helye: s a gróf Szirmai és Erdeődy családó, mint Aspremont örökösöké. — Így enyészik fény és hatalom!

Munkács és Sz. Miklós gróf Schönborné lónek.

Ugyanis 1726-ban ó felsége tekintetbe vevén gróf Schönborn Lothar Ferencz, mainzi érsek és választó fejedelemmek, s a német birodalom főcancellárjának, az austriai ház iránt tanusított hűségét és a császári seregeknek tett nagy áldozatait, a munkácsi (a várat kivéve) és sz. miklósi uradalmakat, (a két uradalom kiterjedése 45 □ mtfld) neki adományozta; ki azonban már 1728-ban elhunván, a kir. adomány a családnak 1728. sept. 29-kén költ és felségi jóváhagyásban részesült, egyezése és öröködési rendje szerint gróf Schönborn Buchaim Wolfsthal Frigyes Károly bambergi érsekre terjesztetett ki 1731 (jun. 4.), kinnek e két uradalom egész 1740-ben történt haláláig birtokában maradt, midőn ezek gróf Eugen Ervinre szállottak, ki 1752-ben az eddig kiskorusága miatt, gróf Schönborn Ferencz György treviri érsek és választó fejedelem és anyja Monteforti grófnő által kezelt uradalmait átvevén, — minden háborítás nélkül bírta 1767-ig; midőn a kir. ügyész által a munkácsi, mint az ország törvénye szerint a magyar koronát illető uradalom végett perbe nem idéztetett (a sz. miklósi uradalom mint nem korona illetékben hagyatván); mely 1788-ban aug. 11-kén tőle el is vetetett; de a gróf a királyi felséghez folyamodván, királyi közbenjárásra az 1790°/₁-ki országgyűlés 7-dik czikke által ismét visszanyerte, Munkács helyett a Bács vármegyei kamara helységek u. m. Martonos, Ó-Kanizsa, Zenta, Osztrova, Mohol, Pestrovoselo, Ó-Becse, Sz. Tamás, Földvár, Csarolt, Ó- és Uj-Kobitya és Gospodina csatoltattak a koronához. Gróf Schönborn Eugen Ervin kamarás, titkostonácsos 1801. jul. 25. élte 75-dik évében meghalván, beregi uradalmait Stadion Tanhausen Anna grófnétől született első fiára gróf Schönborn Buchaim Ferencz Fülöp Bereg vármegye főispánjára hagyta, kinnek hitvesétől gróf Ley Zsófiától 5 gyermeke született; de kik közül Bereg megye utolsó főispánja gróf Schönborn Károly 1854-ben történt kimultával csak egy a most egyedüli fiivadéka a Schönborn családnak gróf Ervin maradt életben, ki még kiskoru lévén, gróf Bolza József tutorsága alatt áll, kire ideiglen az uradalmak feletti főfelügyelet van bízva.

A munkácsi vár 1711-ben gróf Pálffy által elfoglaltatván, a magyar király III. Károly kezére jutott, ki azt valamint utódi, napjainkig

Herrn Sebastian Schwaner
Mainzer Fisch- und Weinhandlung

Gróf Schönborn-Lothar Ferencz.

Mainzi Érsek és nemes birod. Cancellár.

az 1848-diki forradalmi időszak egynehány hónapjait kivéve, mindég birtokukban megtartottak. Ezen időtől fogva, különféle fegyverek, ágyuk és golyók tára volt a munkácsi vár, mindaddig még 1787-ben II. József császár alatt a török háboru kiütvén, innen minden hadiszerek, részint a belgrádi táborba, részint 1792-ben a francziák ellen nyomult seregekhez szállítottak.

A török háboru befejeztével, II. József császár több várak lerontására kiadván kir. rendeletet, Munkács ós vára is e sorsnak nézett elé, melytől csak gróf Colloredo főhaditármesternek a felségtől meghallgatott védszava óvta meg; és így épségében meghagyatva új rendeltetése szerint állam-foglyok fenyítő-helyévé lett; s azóta azon vár ormairól, melyről 8 század előtt, a magyarnak új hazájáérti hálaáldozatának örömfűstje emelkedett a Hadúrhoz: a király s haza ellen vétett bűnösöknek — jaj sohajai — szálltak a kegyelem urához.

Itt bűnhődtek a kormány és trón elleni merényleteknek több részesei. 1793-ban Bécsben, Hebenstreit városkapitány*) egy határozott jellemű és merész röptű férfiú, ki a vár kulcsai birtokában, és kinek keze alatt valának a fegyvertárak, többekkel nép — (democratia) alkotmány behozatalára összeesküdött, s vétkes terve kivitelét az uralkodó ház élete elleni merénylettel vala megkezdendő, a népet ügyöknek az adós-könyveknek megsemmisítésével vélvén megnyerhetni. Öszveesküdt társai voltak: a városi tanácsos s költő Brandstätten, ki szellemdűsságánál fogva a tanács lelke s a városban nagy befolyásu egyén; a másik Riedl tanár, kinek az udvarnál is szabad bejárata volt, s a hercegeket nevelvén, nagy bizalomban részesült; egy harmadik: Häckel kereskedő, ki a pénzügyet vezette. S ezek által terjedt szét a nép minden rétegeibe s ki a vidékre az öszveesküvés hálózata. De ármányt ármány hoz napfényre; Hebenstreit vészes czélzata is egy dán öszveesküvés által lón felfedezve. Hebenstreit elfogatván, bitófára került; szövetségesei pedig várfogságra íteltetvén Munkácsra hurczoltattak. Többet már a börtön kínai és az éghajlat befolyása megtört, midőn Bonaparte Napoleon a Campo-Formioi békében szabadságukat kieszközlé, mi által valószínűvé lón, hogy a Hebenstreitféle öszveesküvés a franczia köztársasági és Jacobinpárttal vala összefüggésben.

Hebenstreittal majd egyidejűleg (1793.) jött létre Magyarhon-

*) L. Julius Schneller Staatengeschichte, 5. B. 2. Th. S. 326.

ban : a Martinovicsféle öszveesküvés. Ennek feje volt Martinovics Ignác, József, püspök-apát, kinek eszét és tett erejét, József, Lipót s Ferencz császár s király több kegyelemre méltattak. Czélzata szinte népuralmi s a felség személye ellen vala irányozva. A kivitelre két különös ismervekkel állított, titkos társaság lón felállitva. Alapelveik két „Katechismus“-ban foglaltatvák, melyekben (de Homine et de Cive) az emberi és polgári jogok fejtettek meg. Az ügyintézést az ország külön vidékein négy — 42 más egyénnel öszveköttetésben levő igazgató (direct or) vitte. A felfedezés, egy szekrénybe rejtőzött hallgatózó szolgálta által történt.

A bün-lajstromba került számosak közt Kazinczy Ferencz nemzeti nyelvalkotónk is vala, kinél szinte találtattak példányai az említett „Katé“-nak. 1795. febr. 23-kán, a kir. tábla törvényszéke elé állittatván, s perök a hétszemélyes táblához fellebbeztetvén: Martinovics, s a négy igazgató: Hajnóczy, Laczkovics, gróf Zsigray és Szent-Máriáy felett máj. 8-kán a halál és jószágvesztés (per notam) ítélete kimondatott s a bakó által a budai vérmézón végrehajtatott. Kazinczy azonban s társai (Donec sufficientia poenitudinis suae signa dederit. ugymond a kir. leirat) határozatlan időre elzáratván, sept. 20. Budáról Brunnbe vitettek, ott szigoru börtönökben tartatván. Egy napon belépván Kazinczyhoz a kormányzó e szavakkal vigasztalá őt, „Ma kaptam utasítást magyarország főkormányzójától (József főherczegtől), hogy maga költségén élhessen, s podgyászát és könyveit átadhassam; hiba történt eddig, ugymond, az önt idehozó tiszték nem hozván magukkal utasítást;“ s látván, hogy a helyiség kártékony befolyásu egészségére, meghagyaték a porkolábnak, hogy Kazinczyt felsőbb szobába tegyék; 1797. (jan. 6.) az obroviczi fegyházba és még ez évben jun. 22-kén a kufsteini várba vitték a foglyokat. Innen azonban 1800-ban a francziák közeledtekor elvitetvén Pozsonynak Pesten át Munkács várába kísértetett, hova aug. hó 21-kén éjfélkor értek.

A fogság ideje alatt Kazinczy kitüntette nemes lelkét, mely méltósággal türt, fogoly tátsai iránt (Pater Verseghy, P. Makk, P. Juhász stb.) órangyalként viselte magát, a szegényekkel osztozván, s mindnyájokat, hol leheté, bátoritván. De azoknak bizalmát is megnyerte, kiknek kezei alá került. A sok keserü tapasztalat nem töré meg, sőt növelte a gondviselesbe vetett hitét, reményét a szabaduláshoz, s szeretetét honához.

Mióta, — bár titokban könyveket kapott, olvasott, tanult s a belső sorok közé rozsdából készített festékekkel irogata. Végre 1801-ben jan. 28-kán a kir. kegyelem megnyitván börtöne ajtait, szabaddá lón, s elhagyá Munkácsnak reá nézve gyászos vidékét.

A munkácsi várban találjuk 1813-ban Hormayr (szül. 1781-ben Insbruckban) híres történetbuvárt, a titkos-állam-udvari-cabineti levéltár igazgatóját; ki ugyanis, mint Napoleon és rendszerének esküdt ellensége, ellene 1809-ben Tirolban általános fölkelést támasztott s szervezett és minden segély nélkül s a birodalommal közlekedéstől elszakasztva, a legnagyobb veszélyek közepette, csak hú Tiroljai karjaiban bizva, föntartá magát, s császára ügyét a znaimi békeig, mely Tirol és Vorarlberg elestét vonta maga után. Ekkor visszatérven előbbi tudományos működése körébe „különös politicalai bonyodalmak, őt mint a diplomatia áldozatját több tiroli és vorarlbergi sorsosival államfogyolylyá tevék. — 1815-ben azonban kiszabadulván munkácsi börtönéből, melyben Zrinyi Ilona egyik szobájában, a „Taschenbuch für die vaterländische Geschichte“ (1811—45) czimű munkáján dolgozott; Ferencz császártól ismét a birodalom és az uralkodó-ház történetirójára neveztetett ki, s miut ilyen Bécsben élt egész 1820-ig, midőn bajor-szenvének engedve, Lajos bajor király meghívását, mint ministertanácsos külügyekben elfogadta: (Művei lajst. I. Brockhaus alig. d. real Encyclop. S. 295.)

S itt bűnhődött élte fogytaig Reindl Ferencz nyugugalmazott cs. kapitány ó felsége V. Ferdinánd király élete ellen 1832-ben máglyány boszúból — megtagadtatván neki, mint érdemtelennek eddig kegyelemből nyújtott segédpénz — Badenben intézett merényleteért.*)

Munkács vára, Koriátovics Tódor által felépítve, és még inkább I. Rákóczi György által új falakkal és az egész Palánka (várt környező) falut körülvelt magas védsánczokkal (Rákóczi-sánczok) megerősítette, — sok századok viszontagságaival daczolt, nem egy ellen ostromát diadallal vissza vevén; de 1834. (jul. 27.) nem tudni mikép a vár éjszaki sánczából emelkedő épület fedezetje

*) Mely hogy nem sikerült a véletlen okozta, a kereskedő, — kinél a gonosz szándékkal eltelt s örvöngéséről ismert Reindl terve kivitelére löport vásárolt — azt porzóval vegyítvén: a badeni parkból pisztolyból kilőtt golyó, mely különben halált okozandott, csekély erejénél fogva a hátulról talált felséget csak érintette.

kigyúlván — az egész vár lángok martalékjává lón, s csak kormos falai és tornyai maradtak meg, a vár kápolna is leégvén, ennek minden szerói, a gazdag öltönyökkel (egy miseruha Rakóczi palástjából és egy Maria Teréziától ajándékozott) szinte elhamvadtak. — B. Lederer Ignác Magyarhon ekkori főhadi kormányzója, a leégett várat megszemlélvén, az általa tett javaslatra ujjal felépítettett, — cseréppel fedetvén épületei.

Hatodik fejezet.

1835-dik évben lépett trónra V. Ferdinánd, ki úgy látszik előde, Ferencz császár s király sírfeliratát: „Justitia est regnorum fundamentum“, — jelszavul fogadván el, kormánya alatt az 1847-dik végzeteljes országgyűlésig tizenkét boldog emlékezetű év folyt le magyarhonra, mely a nemzeti ujon születésnek időszaka volt (Széchenyi), s a hon a közel mult idők mostohaságai, s a (Napoleon) francia háboru nyomorai daczára szellemileg s anyagilag annyira felvirágzásnak indult, miként nagy hazánkfia, a közgyászra kimult gr. Széchenyi Istvánunk, e nemzeti haladás feletti, — melynek egyik főtényezője ő vala — nemes lelkesedésében méltán fölkiálthata: „Magyarország nem volt, hanem lesz.“

S a jó Felsőnek utolsó pozsonyi országgyűlésén hű alattvalóihoz magyar királyi szívből s nyelven intézett szavainak: „Mi nemzetem boldogsága, az az enyém is,“ — igazvoltát, a minden honfi szívből viszhangozó éltető felkiáltások és a nemzet nagyjainak öröm könnyei pecsétlék.

De sok előrelátónak már ekkor is örömpoharába a borús jövő kinos sejtelmének tröme vegyült, s vért látott a hon egén! — —

S a derűre csakhamar lón ború!

A francia február forradalom kitért, s egész Europa lángba borult. Olaszhon, Prága, s Bécs is e politcái szörny színhelyei lőnek. És fájdalom! hazánkban is gyulékony anyagra talált. — — — —

A szabadságnak kevesektől tisztán, soktól félremagyarázott jelszava — a Szajnától a Tiszáig, Pozsonytól az ország nyugoti végvárától, — keleti határáig visszhangzott. És Munkácson, — a kurucok és Rákócziak ez ős fészkeben is csakhamar tárt kapukra talált.

Az 1848-ki nyár elején, kelt a f. m. ministeriumnak ama rendelete : hogy minden politikai fogoly, a magyar várak és más fogdák börtöneiből, szabadon bocsájtassanak.

Ez időben a munkácsi várban k. b. 20, ily fogoly, — cs. k. haditisztek a Mazzuchelli serezből — (köztök 2 magyar, a többi lengyel) vala elzárva, — mint az 1842-ben Halicsban kísérelt felkelésnek részesei. — Lefolyván három hét, az említett ministeri rendelet kelte után, és a munkácsi foglyoknak szabadlábra helyeztetése, — az akkori várparancsnok Laube őrnagy részéről be nem következvén : elhatározzák Munkács városának lakói, a parancsnokhoz egy követtséget küldeni, tőle a foglyoknak szabadon bocsájtatását, a törvényes ministeri rendelet értelmében, követelendők.

Kralovánsky László, mély tudományossága és ritka jellem tisztaságáról köztisztelt férfiú választatván a küldöttség szószóllójául : 60 munkácsi polgár élén lépett a várparancsnok elébe, kérelmök teljesítését sürgetvén. A parancsnok viszonzá, hogy ó a kérdéses ministeri rendeletnek mindaddig hatályt nem adhat, még hozzá az iránt hadi főhatóságától, a magyar főhadi parancsnokságtól, egyenes parancs nem érkezik. Az adott ok méltányosságát belátván, Kralovánszky, felszólítá Laube őrnagyot : hogy ez ügyben azonnal küldene Budára sürgönyt. Mi meg is történt! És 8 nap lefolytával Munkács városa azon örömlátványban részesült, minden politikai foglyot — egy hadnagynak Dmitrasinovicnak kivételével, ki a börtönben megőrült — szabadságban szemlélhetni. Munkács lakóinak ekkori hangulatát szem előtt tartva, nem lehet csodálkozni, hogy a szabadon bocsájtottak diadalkép vitettek Munkácsra, hol a legszívélyesebb fogadtatásban, legőszintébb vendégszeretetben és a hontérésre a legmelegebb segédkezésben részesültek.

1848 oct. elején felszöllítettott, — a helyőrségi századon kívül a városban állomásozó Hartmann serezedi zászlóalj, egy századjával erősített várórség — Bereg megye ekkori biztonsági bizottmánya által, magát a magyar kormánynak megadni. — Mi a parancsnok minden ellenzéc daczára végbe is ment s a Hartmann zászlóalj, min-

dén kardcsapás nélkül, polgári vért kimélve, — kivonulván Galicziának vette útját; és a várfedezet erősítésére egy század magyar nemzetőr, (Derczen, Gáth, Isnyéte és B. V. Ardótól) Kralovansky kapitánysága alatt helyzetetett be, kire az említett bizottmány a várparancsnokságot is bizta, nem hívén a cs. k. tisztnek. Kralovánszky egész 1849. februárig viselte e tisztét, midőn Eötvös Tamás, akkori kormánybiztos és főispán vevé át a parancsnokságot, kit később Mezősy Pál őrnagy váltott fel ez állomáson megmaradandó azon napig, melyen a vár az orosz megszálló hadnak kezére került.

1849-dik april hó elején vón b. Barko *) tábornok parancsot (1 zászlóalj Hartmann, 1 zászlóalj Deutschmeister, 2 svadrony Chevauxlegers s egy ütég ágyu) egy dandár élén, Galicziából a magyar határokon Klimetznél átlépni s nyert utasítások szerint Munkács és Ungvár ellen intézendő hadjárat befejeztével, a forradalmárokat Kassa felé szoritva, itt Vogl altábornagy hadtestével egyesülni. Barko apr. 19-kén átlépven Klimeczenél a határt, Vereczkénél a forradalmi csapatokra ütközött, kiket Podheringig hátrálni kényszerített; de tovább nem haladhatott; a megáradt Latorcza vize, melynek hidja csakhamar kiszedetett, lehetetlenné tette a császáriaknak az átmenetelt s a podheringi szorosnál emelkedő szarkahegyen, a csak egy zászlóalj Zrinyi honvéd, és ezernyi nemzetőrből álló és 3 kis ágyuval felszerelt forradalmi csapat Martini vezérlete alatt erős állomást foglalt. Reggeli 8 órakor kezdődött a csata s meg nem szűnt délutáni 4 óra előtt; — Martini, tüzmeisterének, egy orosz clerikusnak szerencsés lövései — ki első lövésére egy császári ágyut szerelt le utóbb Habermann ezredet a Deutschmeisterektől halálosan sebesített s Barko alól is egy lovat lőtt le, — s ügyes fordulatai, miket kis ágyuival végbe vitt, elhitették Barkó tábornokkal azon álhirt, hogy e maroknyi csapat s néhány ágyu helyett, egy több ezerből álló és 14 ágyuval felszerelt sereg áll vele szembe. Ezen hiszem más részről azon vett tudósítás, hogy Maramarosból több ezernyi segédhad van érkezendőben, hogy Pudkamien és Rozgyilánál elsáncolt helyet foglalván, neki Galicziába vezető útját vágja: Barko tábornokot rögtön visszavonulásra birták, noha már Bangya alezredes málhájával Beregszász felé az u. n. vörös korcsmáig hátrált.

*) Relat. d. Trupp. Divis. Appl. B. Barko ddo Troppau am 1. april 1853.

Elvonulván a cs. k. hadsereg a munkács-vecereczkei uton, az csakhamar levágott fatörzsekkel és kőhalmazokkal eltorlaszoltatott, megakadályozandó Galiczia felől újabb betöréseket; mindazáltal az august végén e részről benyomuló muszka segédsereg (Interventions-armee) minden akadályokat elmozdított.

Ugyanis, — bár herczeg Windischgrätznek, a forradalmárokat a Tiszán áttúzó hada, a téli fegyvernyugvás alatt új harcra felszerelt debreczeni kormány által több szerencsés csatában (Szolnok, Sarló, Kápolna, Isaszeg), visszanyomatott; sőt a Heczi tábornok által hősi-
leg védett Buda vára is a forradalmárok kezébe esett; de a három százados Habsburg uralkodóháznak (1849.) lett trónvesztettnek nyilvánítása, a birodalmában veszélyeztetett belbéke biztosítására (lengyelek), a muszka czárt fegyveres közbelépésre (interventio) és Ausztriávali szövételkezésre birta. — S így következett be a világosvári catastroph! 1849. aug. 20. Görgey Paskievics herczeg előtt letévén fegyverét lefolyt az 1848—49-ki forradalom szomorujátéka, még csak Munkács, Pétervárad és Komárom falain lobogván a háromszin.*)

Munkács vár őrsege 1849. aug. 21. kora reggel pillantá meg az u. n. beregszászi erdő szélén fekvő kőri koresma felett Lucska falu irányában vonuló muszka sereget. Savin, genie-kapitány, egy fehér béke-szalaggal ellátott trombitás kíséretében jelent meg a várkapu előtt. Savin kapitány, Pozner magyar megyei tiszttel (ki előbb kiskivárdai szolgabíró, utóbb a debreczeni kerületi törvényszéknél ülnök), bekötött szemekkel a várba felvezettetvén, a várparancsnokot felszólítá adná fel a várat; miután a szabadság harca Görgei fegyverletétele által megszüntettnek tekintendő, annál is inkább, miután a megérkező muszka ostromszerek ellenébe helyzeténél fogva sem tartatná magát.

A várbeliek elszigeteltettségöknél fogva s közlekedés hiányában, az ügyek meneteléről nem bírván biztos tudósítással, azon ajánlatot tevék tehát Savin kapitánynak, hogy engedné meg a vár feladása előtt — miszerint munkácsi haditisztek, az állítólag muszka fogságban N.-Váradon létező Görgeihez mennének, tőle az ügyek mibenlétéről biztos tudomást veendők. Az öszves várbeli tisztikar bizalma ismét Kralovanszkyban központosulván, ó vala Savin kapi-

*) Pétervárad sept. 1. és Komárom sept. 27.-kén hódolt meg szabad kivonulás feltétele alatt.

tánnyal Nagy-Váradra menendő, — Munkács sorsa eldöntése végett.

Kralovánszky aug. 22. elindulván e hó 23-kán Paskievics elé vezetettetett és egy óra negyed múlva engedélyt nyert Görgeivel szállhatni, melynek eredménye lón Munkács várának is aug. hó 26. a muszka seregeknek történt átadatása.

* * *

Átadatván Munkács vára az orosz megszálló hadseregnek, nem sokára a muszákának magyarhombóli kivonultával cs. k. Hartmann ezredbeli őrség és Schwandtner alezredes mint parancsnok vette át a várat, mely rendeltetése szerint haditörvényszékileg elítelt 1848-ki forradalmárok fenyítő helyévé lón, *) és ezen minőségben maradt, még újabb legfelsőbb rendelet másképp nem intézkedett. — Időközben ugyanis a foglyok részint kiállva kiszabott büntetésöket, részint kegyelmet nyerve szabadon bocsájtattak; a megmaradtak pedig más tartományi várakba, mint Kufstein, Josephstadt stb. szállítottak. Ó felsége I. Ferencz József (1849. december 2.) császár 1855. jul. 1. Laxenburgban kelt legfelsőbb határozata, Munkács várát, mint erősséget s hadi állomást, megszüntettnek nyilatkoztatja, és annak, mint polgári fegyháznak a polit. hatóság alá helyeztetését parancsolja.

Ennek folytán Munkács vára 1855. nov. 24-kén az akkori várparancsnok, Kraguliac őrnagy és Wellzl kapitány, mint Geniedirector által a megyei főnökség miut közigazgatási hatóságtól kiküldött cs. k. megyebiztos, (most ungv. megyefőnök) Eckhardt Adolf, Illinz János megyei számvevő s több bizottmányi tagok jelenlétében — a m. ministeriumtól, a fegyház szervezésével megbizott, Hoysel Jánosnak, a prágai fegyház és javító-intézet igazgatójának, átadatott. És így szünt meg a sok százados viszontagságokat kiállott Munkács vára, vár lenni, ezentul csak ennek nevét viselendő, — valóban pedig egy fegy és javító ház czéljainak felelendő meg (l. bőv. alább III. r.)

1855. dec. 9-kén vonult ki az utolsó helyőrség a Nassau 15. gyalog serezednek egy hadosztálya (Division) Pfaff főhadnagy vezénylete alatt, — s csak a legkülső kapu fedezetére hagyván egy őrsapatot (Zug) a városban foglalt állomást.

*) 21 szobában 54 fogoly volt.

A vár helyiségei, az új czélnak megfelelőleg rendeztetvén, a III-dik hadtest főparancsnokságának (sect. III. Abltz. 2. Nr. 1773.) 1855. sept. 12-ről szóló rendelete folytán, az eddig a várparancsnok termét díszített olajfestményű arcképei Munkács hajdani építőinek és urainak az említett főparancsnokság hivatalához szállítottak. *)

A festmények képviselik :

- 1.) A felső vár építőjének Koriatovics herczegnek mellképét (1. kép.)
- 2.) A középvár állítólagos építőjének Somlyai Báthori István-nak mellképe.
- 3.) Báthori Zsófiának, II. Rákóczi György nejének mellképe. (1. más. kép.)
- 4.) Zrinyi Ilonának, I. Rákóczi Ferencz nejének mellképe. (1. más. kép.)
- 5.) I. Rákóczi Ferencz.
- 6.) III. Károly mellképe.
- 7.) Gróf Károlyi Sándor.
- 8.) Terrasovich g. e. püspök mellképe.

*) Melyek most b. Baldacci tulajdonai.

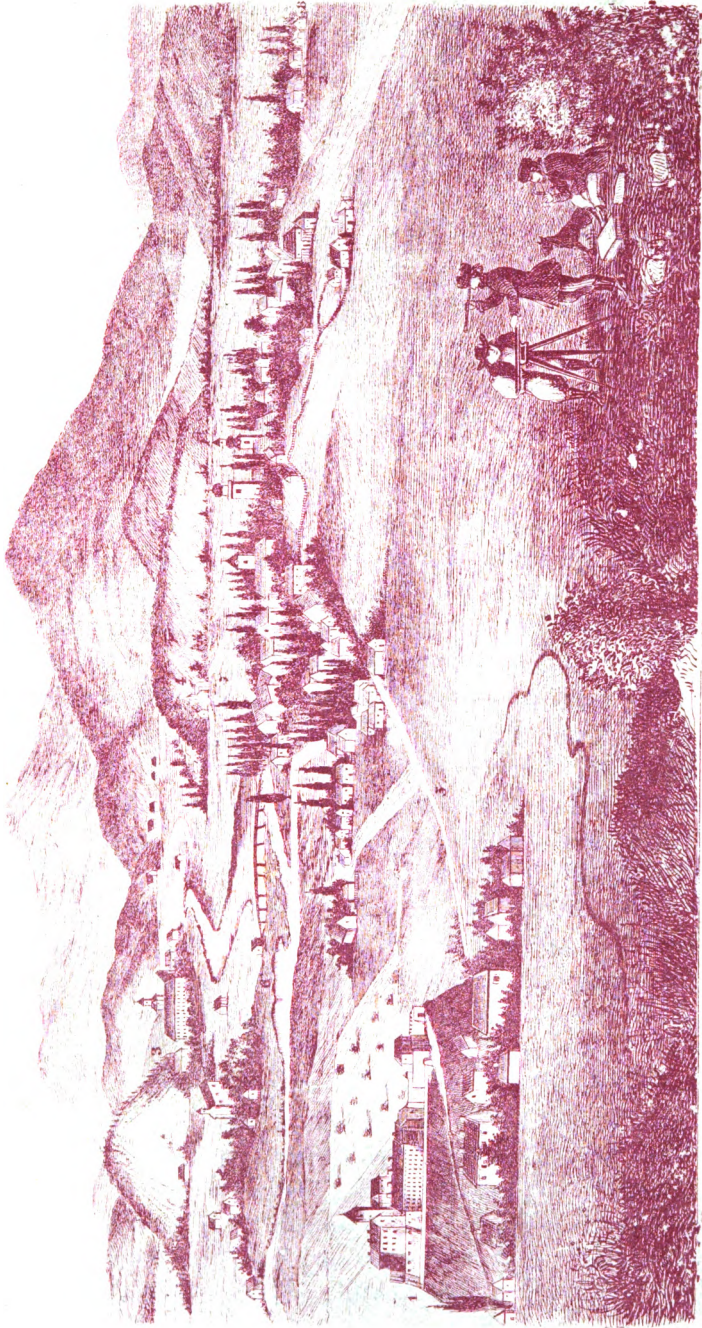
Második Rész.

Munkács jelene.

1912

1912

- 1) Avár és Palánkafalu
- 2) Avátos 3) Basilitazárda
- 4) Podbering

MUNKÁCS

(Jelenc.)

- 5) S. A. Ujhelyi ut
- 6) Ungvári 7) Vereczkei
- 8) Beregzászi útvonal.

Hetedik fejezet.

Munkács, magyar-, orosz-, német-mezőváros, a tőle délnyugotrá 2000 lépésnyire eső várral fekszik (az éjsz. szélesség. $45^{\circ} 25' 12''$, és a napk. h. $49^{\circ} 22' 10''$ alatt) Bereg-Ugocsa megyének egy kies völgyében kelet, éjszak és nyugotról félhold alakjában kellemes és különös gonddal miveltszőlőkkel diszló hegyek veszik körül, melyek mögött alig 4 órai távolban emelkednek a kárpátoknak gyakran még júniusban is hófedte bércei délről pedig sikon fekvő messze setétellő erdőkbe enyészik el a láthatár. A Laturka helységén felül, Magora hegyéből eredő Latorcza folyam, melyet csakhamar a scbes Zdenyova, a csörgedező Vicsa, Penya és Visnyicze nevelnek, sebes róbajjal mossa nyugoti oldalát, mely gyakori kiöntése által a két oldalán fekvő szántóföldeken zsiros iszapot lerakváu, azokat felette termékenyekké teszi. A város felső vagyis éjszaki részén 1782-en épült 110° hoszu hid clavulván, 1815-ben gróf Schönborn a város közepe irányában épített 84° h. és $5\frac{1}{2}^{\circ}$ széles uj hidát. Ungvárról jövet elragadó regényes kilátás esik ezen hidról, éjszakra Koriatovics herczeg által (1360.) épített Basilita atyák, — jó izlésü monostora, és a Lengyelhonnal határos havasok felé, s délre a síkságon emelkedő valószinüleg Vulcan eredeti sziklacsoportozaton épült ósvár felé; a nyári tikkasztó hőség elmúltával a csendes zephyr lengette esthajnalban, itt találják fel e város miveltebb osztályu lakosai, kerülve a lábfcizamító kövezetet, — megfrisítéstket s néha kedélyes öszvejöveteltket, szóval az itt lévő hid; ugy szóllván a munkácsi „nobles pratere.“

1850-dik év óta (előbb Beregszászon, hol most csak a megyei és urbéri törvényszék van, tartattak a megyegyűlések) Munkács főhelye a megyének, itt lévén széke a politicalai megyehatóságnak, pénzügykerületi igazgatóságnak, az adó felszözlamlási ügynökségnek (Inspectorat), a munkácsi és kis-almási szolgabírói hivatalnak 1859. jul. óta a cs. k. közjegyzőségnek, és a herczeg Lichtenstein 5-dik sorozred (depot) századjának stb. — Munkács Ungvárhoz 6, Kassához 20, Debreczenhez 19, Pesthez 44 mtföldnyi távolra esik.

Hajdan a Koriatovics Tódor herczeg által kőfallyal kerített város, egész Oroszvég közelében, azon táján feküdt, hol most a Latorcza vize medre van, mely a hegyek közt kibukkanván régenten két ágra oszlott. A jobb ága nyugat felé, a bal pedig dél felé vette folyását; s így a várost és annak határát körülkarolta. A tavaszi áradások azonban gyakorta a város legszebb házait is elsodorván, a megye nem csekély költséggel a Latorcza felé folyt árkát betöltötte s a főfolyamnak egyenes vonalú medret húzatott; és így a lakosok mindinkább délfelé terjeszkedve építkeztek, mi által a hajdan melléktucza a város főutczájává lett. — E természeti helyzeténél, és az első részben előadott viszontagságoknál fogva sem csudálandó, hogy a város a legutolsó évtizedig nem igen emelkedett. Jövője azonban e városnak nagy és még nagyobb lenne, ha több vállalkozó szellem uralkodnék polgáraiban, mert napjainkban Munkácsnak, mindenféle utai nyílnak; így a beregszászi vonal, mely Szathmárig és Naményig készen áll; a lengyelvonal Vereczkének, az ungvári, — és egy két év múlva tükélyre jut a Nyiresfalvának vezető marmarosi és a Dobronyuk épülő s. a. ujhelyi utvonál.

Munkács városa 817 házat számlál, e közt emeletes k. b. 19. főutczája most az u. n. piacz-utcza, melynek közepéről az azt elrutított faboltok 1828-ban takarítottak el, s a volt sóházzal, mostani pénzügyigazgatósággal átellenben, a város tanács által építették ezek helyébe (1829.) cserépszindelylyel fedett kőboltok; a piaczon van a nagy tért elfoglaló grófi udvaron a grófi kastély, mely szinte régi Rákóczi-maradvány, de 1747-ben kiépítettett, meghagyatván annak régi nyugoti szárnya. Az alsó helyiségei, hajdan állítólag Rákóczi-féle istállók a grófi iroda, levéltár, főpénztár és konyháknak használtatnak; a felső mintegy 12 szoba egy teremmel, rendesen üresen áll, kivéven, ha vagy maga a gróf Bécsből, hol rendesen lakik, lejön, vagy valamely itt keresztül utazó császári vagy más fővendég

azokba kevés időre leszáll; s itt foglalt lakást, Ő felsége is 1854-ben magas körutja alkalmával. Az udvaron külön épületekben laknak a főigazgató (Inspector), mérnök, számvető (revisor), számtartó kasz- lár, pénztárnok, urad. orvos, több irnokok stb; figyelmet érdemlő az itt levő élettár (granarium), melynek hossza 39°, szélessége pedig 12° s hat emeletű osztályzataiba 30,000 pozsonyi mérő szemes ételnél több fér be; nem különben a „csillag“hoz czimzett fogadó, melynek diszterme nagyságra nem sokat enged pesti táncztermeinknek, hol farsang idején jótékony czélokra, igen kedélyes tánczvigalmak szoktak tartatni, a szomszéd megyék szépei is nagy számmal jelenvén meg ily alkalmakkor. — Kár hogy e nagy udvarnak előterét a hozt- szu kőkerítés és az ezekbe épített zsidó-kereskedő boltok, sokat levonnak a nagy utca csinoságából. — Többi utcái: Kőrösvég-, új-, cigány-, temető-, vár-, zsidó-utca; mellék utcái: nagyhegy-, hajnal-, vásárhely-, podhering-, szoros-, ispotály-, latorcza-, parti-, kert- alji, oszokoló- és töltés-utca. Nevezetesebb épületei a grófi kastélyon kívül: az u. n. gymnasium, (most elemi iskola és a felszól. hiv.) a főnökségi lak., mely az uradalom által e czélra 1852-ben készült el, eddig a kastélyban kénytelenítettvén a cs. k. megyefőnök hivatalával helyet foglalni; a munkácsi szolgabíró-hivatali és csendőrségi épület (Kroh izr. háza), a pénzügyi igazg. épület, előbb sóház; de különös figyelmet érdemel a három keresztény hitfelekezettől szentegyház s imola és a két zsinagoga. A sz. Márton tiszteletére épült róm. cath. egyház, melynek védura gróf Schönborn, — az ódonságnak jelle- gét igen magán viseli; de vastag falainak belső része, különösen a góth stylben épült ivboltozatai, remekül faragott régi oszlopai s ablak párkányzatai által meglepi a műismerőt. Hogy ki építette legyen e templomot okiratilag nem bizonyos; de valószínű, hogy N. Lajos neje Erzsébet királyné vala első építője; mindenesetre pedig ha nem előbb Zsigmond király alatt; mi kiviláglik b. Eszterházy Károly szathmári püspök 1778. jul. 29-ről szólló vizsgálati okmányából, hol a munkácsi templomot illetőleg így szóll: Intelleximus altar B. M. V. exstitisse per R. Georg. Varga 1493. fundatum;“ a templomnak tehát bizonyára több évvel ezelőtt kelle léteznie. Később ugy látszik Báthori Zsófia által megújított, mire legalább az oldal kis ajtó feletti Batori czinner mutat. Megemlitendő a reformatusok imolája, *) mely

*) A torony alatt az imola ajtaja felett kőbe metszve olvasható e felirat: HAEC

1814. sept. 4-kén a bereghi egyház vidéknek csoporese az ékesszólásáról ösmeretes Literati János által, az ezen tájra mindenfelől öszszesereglett papi és világi urak, és nagyszámu köznépből álló gyülekezet jelenlétében szenteltetett fel. — Ugyanis az előbbeni sok viszontagságokat kiállott és a Latorcza vize által is sokat szenvedett faéptület, már szük lévén a számos felekezetbeliek befogadására II. József császártól nyert engedély folytán 1790-ben új kótemplom és torony építéséhez fogtak; de 1798-ban az épen elkészült torony félig öszsveomolván, csak az említett évben juthatott tőkélyre; 1859-ben a már avulni kezdett torony ismét megújítottott, és egy messze csillógó érczakassal diszítettett. De leginkább magára vonja az utas figyelmét a mult évben felépitett és (1859.) aug. hó 27-kén Popóvics Vázul megyés püspök ó méltósága által nagy ünnepélylyel felszentelt g. e. katholicusok nagyszertű, szinte a gróf Schönborn pártfogása alatt álló temploma; nem leendő tehát felesleges erről és ennek eredetéről pár szóval értekezünk. A g. e. munkácsi nagy terjedelmű püspöki megye főpásztorai, az 1649-dik, egyesülés előtt és után a Sz. Miklós püspök és hitvalló (confessor) tiszteletére épült Csernekhegyi zárdában laktak 1751-ig; kivéve Zeikán Joannicus és De Camellis János József püspököt, amaz Mistiozóra, ez pedig Eperjesre tevén lakását. Nem lévén itt azonban meg a rangjokhoz illó kényelem, M. Therezia, Olsawsky Manó püspök számára a Munkács városa déli részén fekvő s az uradalom által bizonyos feltételek alatt átengedett térségen kir. költségen megfelelő lakot épített (1751), mely elkészülvén a már ez előtt a templom mellett a Rác Annától pénzen vett házból átköltözött új püspöki lakába. Itt töltött egynehány évet Bradács János püspök és ennek 1772-beni történt kimultával Bacinsky András XXI. orosz püspök, mindaddig még lakását. Mária Therezia királyi rendeletéből a József császár által utóbb eltörölt Jezsuiták ungvári épületje helyére kir. költségen emelt püspöki lakba át nem tette 1780-ban, midőn a püspöki szék is Munkácsról Ungvárra tétetett át, már ez előtt (1771.) a káptalan és tanképezde oda át költözvén.

Eként a még tökéletesen be sem végzett püspöki lak üresen

DOMUS SANCTA ad GLORIAM SACROS. TRINITATIS INDULTU. — SACRATISS. MAJEST. JOSEPHI II-i. ROM. IMP. ET REGIS PROPRIO SUMTU ECCL. HELVETICAE CONFSSIONIS EST EXSTRUCTA. A. D. MDCCXCV. Temp. curat. Lad. Bolios.

maradván, a munkácsi g. c. orosz gyülekezet 1803-ban a magyar királyi helytartó tanácshoz folyamodott, engedtetnék meg e laknak templommá átalakítása, és a kir. kegyes jóváhagyás a helytartó tanács ugyan ez évi nov. 15-ről szóló (25682 sz.) leirata folytán csakhamar megérkezett, melynek értelmében, Bacsinszky püspök a volt püspöki lakot e célra ingyen átengedvén, csakhamar hozzá is fogott annak közfalai és bolthajtásai lerombolásához; de a vallási alapítványból (fundus religionis) e végre pénzbeli segílyt nem kapván, csökkent buzgalmuk, még nem 1829-ben az akkor buzgó lelkész Dohovics Bazil alesperes újra fel nem karolta, s az ő terve szerint a szentély és torony építése Póchy Elek püspök helybenhagyása és pénzbeli hozzájárulása mellett foganatba vétetvén 1829. sept. 8. a ragaszték-épületeknek alapja fényes szertartás mellett letétetett és 1834-ben már fedél alá is jött. — Azonban a közbejött idők mostohasága s különösen az utolsó forradalmi időszak, annyira megakaszták a templom felépítését; hogy létesülésének reménye is tűnedezni kezdett; midőn a boldogult helybeli lelkész Hajdu és a megyefőnök Tabódy Pál lelkes közbenjárására Ő felsége a templom belsejének kiépítésére 6000 pftot kegyelmesen megajánlván, és az ájtatos hivek buzgó segédkezésekkel is járulván, új lendületet nyert. És így lón hogy a nagy szorgalmat kifejtett jelenlegi lelkész és esperes Desko János vezetése alatt befejeztetve 1859. aug. 27. az első Isten dicsőítése benne végbe mehetett; ezen az ájtatos hivekre és a város diszének emelésére nézve örvendetes esemény nagyszerű ünnepélylyel ment végbe. A nagy tiszteletben álló hazafias megyés püspök Popovics Vazul a megelőző napon, az unghi es. k. megyefőnök és szolgabíró s a káptalanbeli több kanonok kíséretében a Basilita atyák zárdájába szállván, itt fogadta a számos tisztviselőkkel és a helybeli r. cath. lelkész és préposttól követett Beregugocsa megyefőnökének tiszteletgését. Másnap 5-kén reggel megkondultak az ő-templom bucsuharangjai, és az itt végbe ment ájtatosság után, taraczklovések közt, 8 órakor érkezett a hidfőhöz 4 fogatu hintóban és püspöki diszöltönyben a megye főpásztora, és itt a megyefőnök s az egyházi, polgári és katonai tisztikartól fogadtatva, megindult a sok lobogó egyházi zászlókkal s nagy néptömegetől kísért diszmenet az új templom felé. Az itt elkezdett szokásos felszentelési szertartás és közben két orosz és egy magyarnyelveni egyházi szónoklat egész délután $\frac{1}{2}$ 4-ig tartott. Valóban nagyszerű látvány volt a magas tornyu diszes templom

dombját ellepő majd 12,000-nyi ünnepies öltönyű egész a fanatismusig buzgó orosz népen végig pillantani; mely tömegből a sík tengeren zajló hajóraj vitorlás árboczaiként emelkedvék ki, a virágokkal és szallagos koszorúkkal diszitett zászlók százai. Az egyházi szerencsésen végbe ment szertartást követte, a volt püspöki kertben e czélből épült és fenyves galyakkal jó izléssel fedett 10 ölnyi hosszú sátorban Desko János lelkész által 300 személyre rendezett diszebéd, hol Ő felségéért és az egyház építése körül magoknak érdemeket szerzett számos egyénekért taraczkdurrogások közt lelkes poharak ürítették. És így áll fenn most e püspöki templom, mint disze a városnak s az egész püspöki megyének. — A fő- vagy piac-uteza csinosítására szolgál a főnökség és cath. lelkési lak közt a csak néhány év előtt ültetett, de már szépen felserdült, azonban nem igen látogatott sétány. 1826 év óta kóvel van a város burkolva; és taval óta járda is készülőben.

A városból délnyugotnak fekszik a munkácsi fegyház.

Miként fentebb említők Munkács az 1855. jul. 1. Laxenburgban kelt legfelsőbb rendelet által megszűnt vár lenni, ezentul a kassai helytartósági osztály most már a budai helytartóság felügyelete s a megyefőnökség ellenörködése alá helyezett kertületi fegyház és intézet czéljainak felelendő meg.

E végből volt a prágai cs. kir. fegyház főfelügyelője (Verwalter és a dologház igazgatója Heysl János a m. ministériumtól kiküldve) ki 1858 oct. 14. Munkácsra érkezvén azt a cs. kir. várparancsnoktól, átvette (l. feljebb)

Minthogy azonban a belső helyiségek elégtelenek valának bizonyos számú fegyenczek befogadására, az említett fegyház-felügyelő még az 1858 év telén több órszobák elkészítése és a következő tavasszal több pinczéknek kiépítése által 700 fegyenczre szükségelt hálótermek felszereléséről gondoskodott. Hasonlókép lón felállítva egy fegyházi kóroda, a várkápolna megnagyított és a reform. és izraelita felekezetűek számára külön imolák készítették. — A bűnözők foglalkodtatására rendelt munka-szobák felszereltettek, s legújabb időben egy fedélpadlásból (Dachboden) három új dolgozóterem, egy gőzmosókonyha (Dampfwashküche) és kútház, a felső vár-udvaron, építettett ki.

A fegyház fenállásától egész 1859. évi nov. hó 19-éig: 1432 fegyencz került a munkácsi börtönökbe; a rendes középszám 640-re

megy, melyből a havi szökkenés és csökkenés közti különbség 25-re tehető.

A fegyenczek létszáma az 1859. nov. 19-ki kimutatás szerint feloszlik :

a) Valláskülönbség szerint :

róm. cath. 240; g. e. kath. 180; g. n. e. kath. 50; ágost hitűek 25; helv. hit. 80; unit. 1; zsidó 64.

b) Kor különbség szerint :

14-dik évtől — 22-ig : 100; 23—30-ig : 240; 30—40 : 150; 40—51 : 90; 50 felüliek : 50-en vannak.

c) Büntetés időre nézve : (1—10 évig) ¹⁾.

1. évtől — 2-ig : 500; 2—5-ig : 250; 5—10-ig : 90. Összesen : 640.

A fegyház-igazgatóság (Strafhausverwaltung) személyzete áll : az igazgató (Verwalter), egy ellenőr, (Controllor), egy segédtiszt (adjucent) és két irtokból. A mostani erélyes és értelmes igazgatónak Braidswert Alajosnak, valamint a többi tiszteknek, csak irodája létezik a várbán, magán ingyenes csinos kertekkel ellátott lakásuk a vár alatti Palánka falu kincstári épületeiben lévén. Az őrizet 90 egyenruházott fegyházi őrből és egy hadosztály (Zug) helyőrségi katonából áll.

Az istenitizsület és vallásbeli oktatás a róm. kath. fegyházi lelkész által (egy ferenczrendi szerzetes) ki szinte Palánkán lakik, mindennap a g. e. lelkész és reform. hitszónok által pedig kétszer hetenkint végeztetik. Ezenkívül minden vásár- és ünnepnapon minden hitfelekezetűek a rendes isteniszolgálatot és Ő Felsege születési ünnepén a megyefőnök a helybeli térparancsnok s tisztikara jelenlétében ünnepélyes Te Deum is megtartatik.

A fegyházi kórház, külön házi orvos s sebész által látogattatik, ki ezen állomásra kinevezést kap. — Különbén az egészségi állapot itt rendkívüli kedvező, s ragályos betegség és halálozás a városi lakosság arányában ritka. Ha egy fegyenc meghalt, társai a koporsót vállaikon s sorsosiktól, őrfedezés mellett kísérve, a katonai temetőre viszik öröknyugalomra.

A temetési jelenet, nem kevésbé megillető, mint nagyobb ünnepélyek alkalmával, az isteni szolgálat; a misét a fegyházi pap két rab segédkezése mellett mondván, a hangszerekhez értők a karzaton

¹⁾ A hosszabb időre elítéltek Illavárra küldetnek.

ze ngik és hangoztatják az egyházi hymnust, mely közé borzasztó harmoniaként vegyül a gonosztevők jaj-sohaja és láncz-csörtetése.

A rend, tisztaság, ész- és munkásság inkább egy nagyszerű gyárt látszik előtűntetni, mint a bűnök e siralomházát. A fegyelmi büntetés ritka.

Az intézet célja levén, nem egyedül büntetni; hanem lehetőleg a bűn fiaiból a társadalomnak javult, hasznos polgárokat adni vissza; ezt azáltal igyekeznek elérni, hogy a bűnönczök kézi mesterségekre oktattatván s ezekben gyakoroltatván képesítettnek, kiállva büntetésöket, — becsületes életkeresetre s munkásságra szoktattatnak. Munkájok keresményének egyrésze élelmi költségük fedezésére, $\frac{1}{5}$ rész pedig kiszabadulásukkor kezökbe adatik. Következő mesterségeket üznek: vannak: szabók, cipészek, takácsok, lakatosok, kovácsok, asztalosok, kocsigyártók, bodnárok, esztergályosok. Ezenkívül léteznek kómivesek és ács mesterséghez értők is, kik az épületek javítására használtatnak, valamint olyanok is, kik helyhiány vagy koruk miatt az említett kézművekre nem alkalmaztatvák, — házi dolgoknál vétetnek igénybe.

Ruházatjok vászon és daróc, mit önmaguk szőnek és varnak.

Az élelmi szerek szerződésileg vállalkozók által szállittatván, az egyházi és kórodai konyhákban, magok a fegyenczek által készítettnek s főzetnek, étkek izletes s egészséges.

Egy fegyencz naponta 20 kr pénzbe kerül.

Különbén az ujlag foganatba vett építkezések és czélszerű beosztások által jelenlegi ügyes igazgatósága alatt a munkácsi fegyház még nagyobb fejlődésnek és tökélyesbülésnek néz elébe.

A vár, mostani fegyház, falain még több történeti nem érdektelen jelentőségű feliratok találhatók:

Azon részén a várnak, hol valaha a politikai fegyenczek tartattak, s mely most rabok laktanyája, a középső vár udvarában fekvő épület nyugoti részén, következő alaku felirat olvasható:

ILVSTRISSIMA AC CELS.
TRANSILVANIAE PRINCIPISSA
DD SVSANNA LORANTFI

HOC OPUS ERIGI

CVRA

VITA. 16

57.

Ugyanezen épület keleti részén, a közép vár udvarában :

RÁKÓCZI

TÉR

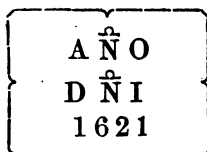
a belső bástya homlokzatán a Rákóczi család czimmerrel; s ezen épület délfelé fekvő oldalán az ugynevezett középső vársánczban :

A. D.

P. T.

1569.

Továbbá a középső várban, a jelenlegi irodafolyosóján levő kőlemezen:

Ugy van még a felső várban következő felirat :

CVRA & FIDE

GENEROSI DNI IOANNIS BALINGDE
GELSE SVMMI CAPITANEI ARCIS AC
PRAESIDII MVNKACZ INCHOATA ET
ABSOLVTA ANNO 1629.

Ezeken kívül vannak még több kőtáblák, melyek azonban az idő viszontagságainak ki lévén téve olvashatlanok.

Munkácsnak levegője tiszta, egészséges, kivált mióta a mocsárok kiszáradtak, s az uradalmi tisztek szorgalma által a legjobb buzatermő földekké átalakítottak.

Termékeny határa (8000 hold) homokkal elegy agyag, jó buzát, gabonát, árpát, zabot, burgonyát stb., különösen pedig tengerit bőven terem.

Azonban a munkácsi gazdáknak *) főgondját veszi igénybe a várost félholdban övedző igen kellemes ízű és tápláló bort s jó esztendőben aszút is termő szőlőknek mivélése. A szőlőt itt nem hegyaljai módon, hanem magas tókére felbocsájtva mivelik, egyébiránt a fedést kivéve itt is meg van a szőlőnek szokásos munkája. A latorcza vizén túl fekszik az u. n. Gallis hegy, Lovácska, Ó- és Uj-Veres-

*) A legkitünőbb szőlőmivelő a mivélés rendszerségére és a munka eredményére nézve Munkácson: Gecsey György, — ki valóságos minta-szőlőmivélést űz.

ke és Csernek hegye; innen van a Szarkahegy, Kámianka, Pál és Nagyhegy. Legnevezetesebb bort terem a Gallis és nagyhegy. — A szürettek itt rendszeren igen vigak, mely alkalommal a vendégszeretet barát és idegennek egyaránt Bachus karokat tár. Szüreten kívül is, különösen vásár- és ünnepnapokon gyakran mennek ki Munkács polgárai a pinczébe, ott kedélyes beszélgetések közt az elmúlt jó időkről jelen bajaikról, s a szebb jövőért s a velük született barátságért Szolyva vizétől pezsgó hegyi nectar telte „quaterkás“ poharakat tritve, feledik heti fáradalmaikat s gondjaikat.

A Munkácsot körülöfolyó Latocza rendes vizálláskor átlábolható s benne nem igen jó ízű Jáz nevű hal nagy mennyiségben találattik, valamint sok rák. Tavasz és ősze fele, nem ritkán esőzésekkor nyárközben is igen megárad s nem csehély károkat okoz; de ekkor szállfák szállítására alkalmas.

A munkácsi lakosság száma az 1850 (febr. 28.) népszámitás szerint 6752-re megy. Ezek nemzeti eredetökre nézve a) magyarok, b) oroszok, c) zsidók, d) németek és e) cigányok. — És németiségek e különfélesége szerint, más és más vallást követnek. A 761-re menő magyarok: a helvét hitvallásuak nagy részét, a németek az ágostai hitűeket tévén, az oroszok pedig a 383 g. r. vallásuak számát töltvén.

Az itt lakó magyarok valószínűleg jobbára nem Árpád csatárainak utódi, habár az itteni nemes családok közt igen ós nevekre találunk, mint: Andrásyak, Böszörményi, Bornemisza, Beósz stb. a kor és kör súlyos viszontagságai és nyomorai különösen a gyakori lengyel betörések s kuruczharczok utódaikat részint felemésztvén, részint kivándorlásra késztetvén.

Munkács jelenkori magyar lakosi többnyire a polgári renden levő itt megtelepedett kézművesekből állanak, s jobbára magyarhitűek és szelleműek.

A munkácsi oroszok (rusznyákok) csekély földmivelésből élnek, mint általában a megyében nagy számmal lakó atyafiak; jó szívű s pálinka mellett szolgálat kész különben inkább munka rest nép; a babona hitre a városi polgárosodás némi befolyása mellett is felette hajlandó, miként a vidéki oroszok nagyobbbrészt. Említést érdemel — úgy mond Balajthy is — a vidéki oroszok u. n. vampirjok. Duschek Ulrik a munkácsi és sz. miklósi uradalmak igazgatójának Schönborn Lothár grófhöz 1737. april 10. irt előterjesztése szerint,

az oroszok vampirnak hívják az oly meghalt embert, ki élteben búbajosnak, ördögi mesterséget űzőnek tartatik, s felőle azt hiszik, hogy annak varázsló ereje még halála után is kártékony hatásu, éjjelenként az élő emberekből a vért kiszívja, s azokat halálra kínozza; az így kiszopott vért pedig benne nyersen és frissen vélik meglelni. Az eféle férfit vagy nőt, ha holta vagy eltemettetése után a halál az emberek közt sok áldozatot ragad ki, 3—4 hó mulva is kiássák sírjából s megegetik, hogy többé ne kínozhassa s öldökölhessen az embereket. Emliti továbbá, hogy ily történetről értesítettvén, azt az akkori orosz-papnak feljelentette legyen, ki e durva tettnek végbeviendő vizsgálat utáni megfenyítését megis ígérte.

A későbbi időkben is volt még reá példa, hogy nemcsak midőn emberek lettek számosan halálfiak; hanem akkor is, midőn a dög-mirigy a marha közt elharapódzott — a vampirnak képzelt embert sírjából felásták s szívet átszurdalván ismét eltemették, így 1817-ben a marhadög elhatalmazván s az emberek is a nyomorú élet-mód miatt elhalván, egy Munkácshoz közel eső orosz faluban egy 70 éves asszonyt sírjából, ebben már több hetekig fekvődvén, — felásták, szívet hegyes karóval átverték, fejét levágva s lábaihoz helyezve ismét eltemették, mely babonás tettekért a megyénél büntetésöket ki is kapták, annál is inkább, mivel papjok tilalma daczára követék el.

Ilyen a nép közt mai nap is élő babonahit, hogy a megölt medvének még meleg vérében áztatva lábukat, a köszvényes bajok ellen biztosítvák; — magam lévén szemtanuja 1859-ik octob. havában Munkáctól 5 órányira eső N. Rákoczon tartott nagyszerű megyei vadászat alkalmával, midőn egy hajtásban hét medve ejtetvén el: — az orosz hajtók egész serege vérlábfürdőt vett, az elterült maczkok vérében.

Még egy részről miveltségök alantfoka, lehet mondani az ősi állapotbani megállapodottságuk; más részről családi életök ziláltsága-, erkölcsi és szellemi korcsosultságuknak fő indoka. A családapa korlátlan ura nejének és gyermekkeinek; az atya maga választ magának vót és menyet, s az eljegyzés még alig 10—12 éves a fi s leány, már megtörténik, s a jövődöbeli feleség már öszveolvad fia családjával s velök együtt lakik, — néha tizen is egy kis szobában vagy inkább viskóban, melynek egyik zugában nem ritkán egy egy nyomorú riska (tehen) bóg, vagy egynehány malacz rőfög, mely a házinép jaj-

jaival a hegylakók bús melódiáját képezi; mi természetesebb tehát, hogy ezen a csak állati érzékiségnek élő népben, melyet a pálinkának szertelen élvezete folytonos ingerültségben és értelmi eltompultságban tart a munkarestség, a társadalom e legnagyobb mételye és minden erkölcsi rosznak forrása otthonos. Ezen bajok gyökeresen csak úgy orvosoltathatnának, ha ók határőrvidékiekként földjök mivelésére szoríttatva, bizonyos időbeni szántásra és vetésre készítenének; mert még az oroszok pálinkája és kevés burgonyája vagy tengerije van, néha drága pénzért sem megy napszámba; valamint ha a néposkolák jobb karba hozatala, — és mivel sok helyen a hegyek közt a házak $\frac{1}{4}$ órányira szétszórva, — schola ambulatóriák felállítása által miveltség terjesztetnék e vadon fiai közt.

Különböznélkülségekre nézve található köztök csinos délceleg legények is, de a nők, a kora házasság és a munka túlesigázása miatt, korán hervadnak.

Viseletük, a nőknél többnyire csak hosszú kék köténnyel a derékra átkötött pengyelből áll, de a hosszú lecsüngő farkocokban tarka szallag nem hiányzik, valamint nyakukon ünnepeken az üveggyöngy; a férfit kurta, néha csak hónaljáig érő ing, gatyá és bocskor, s hosszú hajfűrtű fejét széles karimájú kalap, vagy bárányszórtú kucsma fedi; a hideg és eső ellen egyaránt férfi s nő nem hosszú gubát vagy szűrt visel. (I. kép).

Meglepi az idegent a hegyi oroszok szekere, mely sokkal kisebb az alföldi szekérnél, és vasalatlan kerekoi inkább négyszöget mint kereket képeznek, s mégis az ebbe fogott egypár apró ökreikkel néha a legnagyobb meredekségeken, s keskeny utakon bámulandó biztonság és ügyességgel mennek.

Egyébiránt a miveltségbeni hátramaradottságuk mellett is van egy mi őket varázserővel összetartja s ez: a vallás és g. szert. papjaik iránti oraculum-i kegyelet.

Papjaik nagyjából felvilágosult férfiak, s a magyar vendégszeretethez részestültséget öszi kennek hálás fiai, kik nyelv és érzelemben a nemzeti érdekekbe beleolvadva, ók is áthatva azon áldásos közszellemtől, mely valláskülönbőség nélkül mindnyájunkat közanyánkhoz a hon földjéhez köt.

A németek, kik Munkácson és környékén Palánkán (a vár alatt) Croatendorfon Posaházán, (Pausching) Kerepeczen s Alsó-Schönbornon kevés számmal léteznek, a Rákóczy s később gróf

Notes on Nepyrischek

By H. S. Giddings

U. S. Geol. Surv. Prof. Paper 100

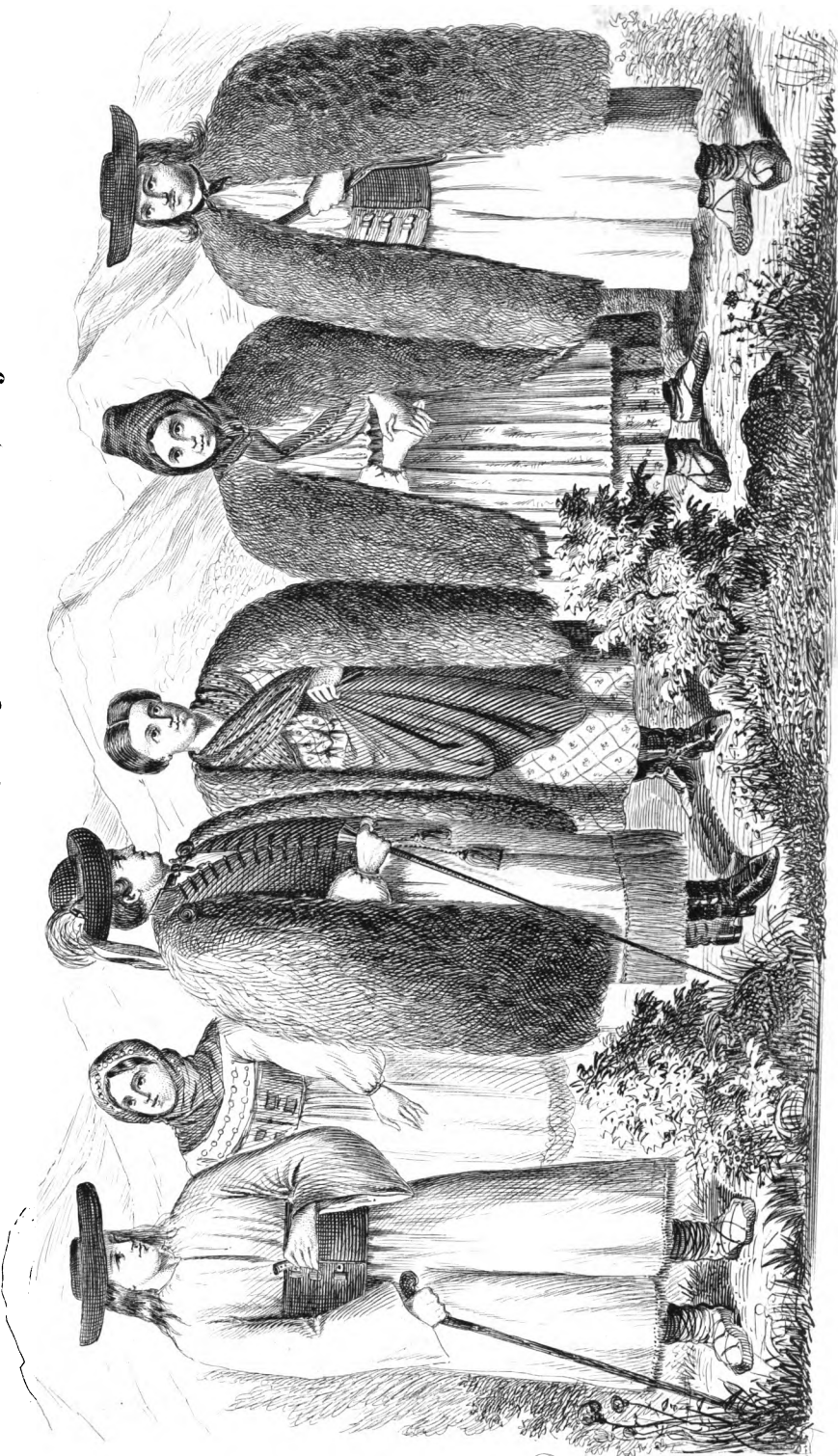

Vidéki népviseletek.

1) Turezi oláhok.

2) Kaszonyi magyarok.

3) Szajkófalvi oroszok.

Schönborn család gyarmatosainak maradványai; különféle mesterséget s kevés földművelést űznek, nagy szorgalmuk a szomszéd oroszoktól elütő csinos rendtartásuk s vendégszeretetök s jó indulatuk által kitűnők; minden svábnak csinosan kerített udvara, zsindeyes háza, néha 4—6 lova, marhája stb. van, még a szomszéd orosz atyafiak inségben nyomorog; ha bevégezte munkáját, fuvarral keres pénzt; s így oly vagyonosságra tesznek szert, hogy nem ritka, miszerint ha leányát férjhez adja ezüst készletet is ad nászajándéknul

Vallásra nézve: buzgó r. catholicusok vagy ágostai hitűek.

A zsidók, kiknek kiapadhatlan forrása Munkácsra nézve a szomszéd Lengyelhon: itt is, — miként Gosenföldjén bámulatosan szaporodnak. — Jelenleg a munkácsi lakosságnak egy harmadát képezik, holott az 1790-ki népszámitás szerint, tehát alig 70 év előtt számuk csak 51-re ment; de 1836-ban már 1230-ra rugott, mindamellett, hogy túlszaporodásukat akadályozó felsőbb rendeletekben és intézkedésekben hiány nem volt; így hogy csak néhány példával éljek, II. József császárnak 1787. jul. 20-ról szóló rendelete parancsolja, hogy minden zsidónak vezeték neve legyen; az 1806 aug. 18-ki kir. parancs: a zsidók szaporodásának megakadályozását egyenesen rendeli; az 1808-dik jun. 26-ki rendelet szerint pedig: a zsidót akármikor bárkinek, házából kiutasítani szabad a tanács előtt indítandó rövid perrel; az 1820-ki parancs, a zsidók házasságát korlátozza és az idegen zsidók befogadását megtiltja, stb. Most kivált vásárok alkalmával egész karavánok jönnek át Galicziából, — jól megpakott apró lovaik hátán, — a verezkei nyílt uton, kiknek egymásután lépdelő hosszú sora gyakran egy Mekkába zarándokló mahomedán csapatra emlékeztet.

Valamint eredetökre, helybeliek vagy Lengyelhonból ide telepedettekre osztályozhatók: aként vallásukra nézve, amazok többnyire a polgárosult zsidók, ezek az ősi valláshoz buzgóbban ragaszkodó, leginkább Kaftános viseletük által megkülönböztethető, — amazok által chadosimoknak (szenteskedőknek) nevezett felekezet-hez tartozván.

Többnyire kereskedés és szállítási tüzletekből élnek, kereskednek gabonával, borral s lovakkal, és a bolti kereskedés — egy keresztény fűszerárus kivételével, ugyszólván kizárólag izraelita kezében van Munkácson; vannak köztök ügyes mesteremberek is,

mint szabók s cipészek. Két külön zsinagogában imádják Jehovájukat.

A cigányok, kiknek tanyája egy egész város részt foglal el, — mint Balajthy mondja, — itt is csak cigányok, zenével kovácslással és nagy mérvben tégláégetéssel s egyéb efélékkel táplálják sanyarú életüket.

Mi végre Munkács társadalmi viszonyait illeti, meg van Munkácsnak is a kis városok előnye és árnyoldala; jelleme azonos s Tisza melléki városok komoly és nyílt fesztelen modorával; a mult szenvedéseinek viszhangja a jelen bajaival párosulva, élénken él a nép keblében; mert hisz mi szíven, nyelvén is a magyarnak; ha találkozik szomszédjával, komájával vagy barátjával összeül: mindjárt megemlékezik hóna sorsáról s házi bajairól s ekkor szívesen borba temeti bűjét s megbékül a maga kenyerén, s ha összejönnek a jó nénikék (mert itt minden éltesebb nő néni) s öcsémasszonyék (menyecskék), elbeszélnek egymásnak mi az ujság? s kiki elpanaszolja a bűjét s bánatját, a kedély ömlengéseinek időt engedvén; mert itt „more patrio“ ki egész délutánra nem hagyja el házát s meg nem izleli szomszédja kalácsát, idegenkedésének adja czzel jelét s azt nem sokkal tartja jobbnak, a deákvásznánál, s már maga a vidéki, szójárás „Péternél, Pálnál megyek“ (e. h. Péterhez, Pálhoz), stb. bizonyos bizalmat a társalgásban s hosszabb együtt lenni kedvelést fejez ki.

Vigadni is szeretnek annak idejében, és e tekintetben ellehet a munkácsiakról mondani, — mit Sárvári *) a magyarról általában mond: ha takarmányát gyűjti vigad, ha hizottat öl vigad, ha születés van a házban vigad; ha lakadalmaskodik vigad, ha borát szűri vigad, szóval, ha vigadni akar becsületes czímet mindég talál. — Ekkor leggonoszabb ellenével — is kibékül, pohara fenekét égnek tartja s a barátságot magasan élteti. — S hábár elmultak az arany-idők s a rózsás-kedélyek eltűncdeztek, a farsang derült ege alatt jótékony czélokra adott bálokban, s az említett alkalmakkor Józsi (cigány) tánczra buzdító nótája visszaidézzvén a mult-idők édes omlékét, a „bús magyar“ mellett ujra sirva vigad a magyar s a sok „ujra“ és „hogyan volt hogyan“ nem hagyván szünni a tánczot fényes kiviradtig járja a csárdást, kórt s palotást.

*) Sárváry történelmi vizsh.

A polgárosodásban; bár lakói nem egyszer valának kénytelenek; a nehéz idők s borús napok ürm-poharát serdültig irtetni; korszerű törekvést tanúsítanak s Munkács több tudományokban és művészetben jeles férfit, és szép honleányt is számít.*)

A vallás különbség, azonban, az iskola-ügyben több nehézséget okozott, a fiatal mindkét nembeli nemzedék nevelése, eddig csak egy kántor, rector és egy izraélita tanítására szorítkozván; s főleg csak a közjót szíven hordó megyei főnök T a b ó d y P á l buzgalmának és tapintat teljes erélyének köszönhető a mult (1859.) év october havában a gymnasiumnak szánt épületben 4 elemi iskolának (3 tanítóval) és egy nőnevelőnek életbq léptetése. — Ez utóbbi célra 3 irgalmas szűz, küldetvén Szathmárról Munkácsra, 1859. nov. 20., mint Ó felsége Erzsébet császárné névünnepén történt a szűzeknek, — a gróf Schönborn ó méltóságától kegyesen átengedett kényelmes uradalmi épületekbei ünnepélyes bevezetetésök a nevelésben buzgó szathmári püspök, Haas Mihály által; ezen a császárné Ó felségének pártfogásába ajánlott intézet, legfelsőbb engedély folytán, mint már is szépen fejlődő szellemi bölcsője Munkács szépeinek „Elisabethinum“ nevet visel.

Létezik Munkácson a szarvas fogadó termében egy 1853-ban T. Román Ferencz h. ügyvéd terve szerint alakult és 1858-ban új szabályokkal megerősített „olvasó társaság“ (Casino) mely számos a szellemi műveltséget előmozdító könyvvel és folyó-irattal (újság-lapok: Pesti-napló, Magyar-sajtó, Vasárnapi-újság, Üstökös, Augsb. Allgemeine-Zeitung, Illustrirte-Zeitung) látván el száznál több részvényeseit már is jeles könyvtárrá alakult.

Gyakran, főleg a nyári hónapokban vidéki színészek tartanak előadásokat a „csillag“-fogadó disz-termében (mely nem sokat enged Pest termeinek), és Munkács lelkes honleányai vetekednek a nemzeti színészet ügyének előmozdításában; sőt jobb időkben műkedvelőkből alakult társulat is lépett fel, közmulattatásra vagy jótékony célból zene és hangversenyeket rendeztek.

De habár részben a vallási felekezethesség — mely szinte a multban gyökeredzik — nem kis akadálya a nevelés-ügy fejlődésének, mint egy nemzet polgárai: mind magyarok. — De közérzetét talán soha sem tüntette ki Munkács szebb perczben,

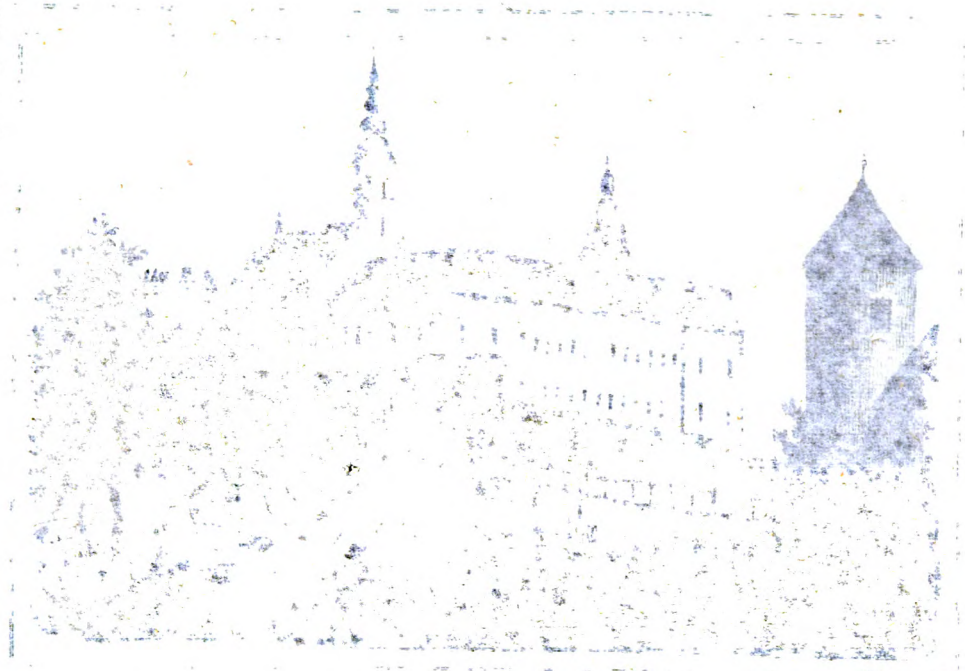
*) Liesner kocsigyártó leánya, hirneves énekesnő

mint épen azon ünnepélyes pillanatban, midőn a nemzet nagy fiát a király és haza hívé, a törvényesség apostolát **Széchenyinket** kísérte a sírba; egy napon, de nem egy órában kondultak meg Munkácson a rom. cath. hitték, g. e. vallásuak és helvét felekezettek gyászharangjai; mert mindnyájan mindenikben egyesültek, és az egész — vallás, nyelv, rend, rang, nem- és kor különbségnélkül — egybegyűlt gyászszeregnek, léleekben és igazságban imája egy volt: a dicsóultnek felettök lebegő szelleme. — E város is honfiában önmagát tisztelé meg, részese lévén azon hálacselekvénynek melylyel megmutatá Európának a magyar, hogy érezni képes a nagy veszteséget, de egyszersmind szellemétől áthatva az előbb pártos magyart testvéri egység s az idegen erkölcsöket cserélt honfit csak nemzeti nyelv és viselet ékit; bűnbánó gyászt öltött a nemzet, nagy látnokaért, gyászt Munkács fiai s honleányai is, kinek még szavát hallgatta, bizton haladt jövő nagysága ösvényén, és a bánat, a haladás azon szilárd erősfogadásával van egybefűzve, melynek **Széchenyi** a jelszava.

* * *

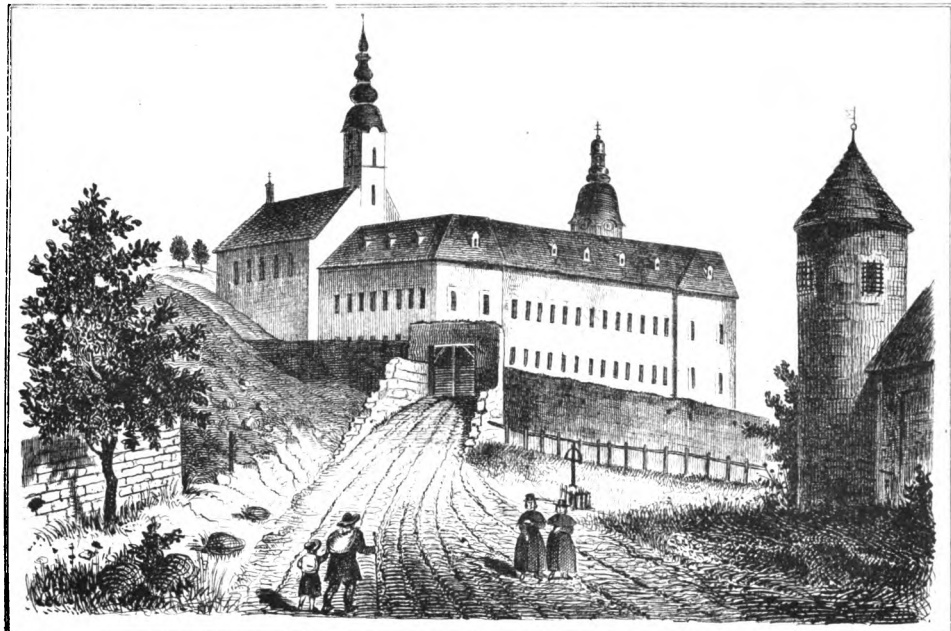
Munkácsnak — a mult és jelen történeti emlékeiben és a természet bájaiban ez egyaránt gazdag helynek, — hirnevét nem kevésbé emelik érdekes vidéke és annak nevezetességei, minők: a **Basilizárda**, a **Vereczke** felől lassan ereszkedő **Kárpát-bérczek** egyik kies völgyének közepette levő sz. **Miklós várkastély**, **Podhering**, **vas-,timsó- s füveggyár** és a **havasok** alatti **ploszkói-, szolyvai és hársfalvi** regényes fürdők s gyógyforrások.

Szóljunk ezekről részletben.

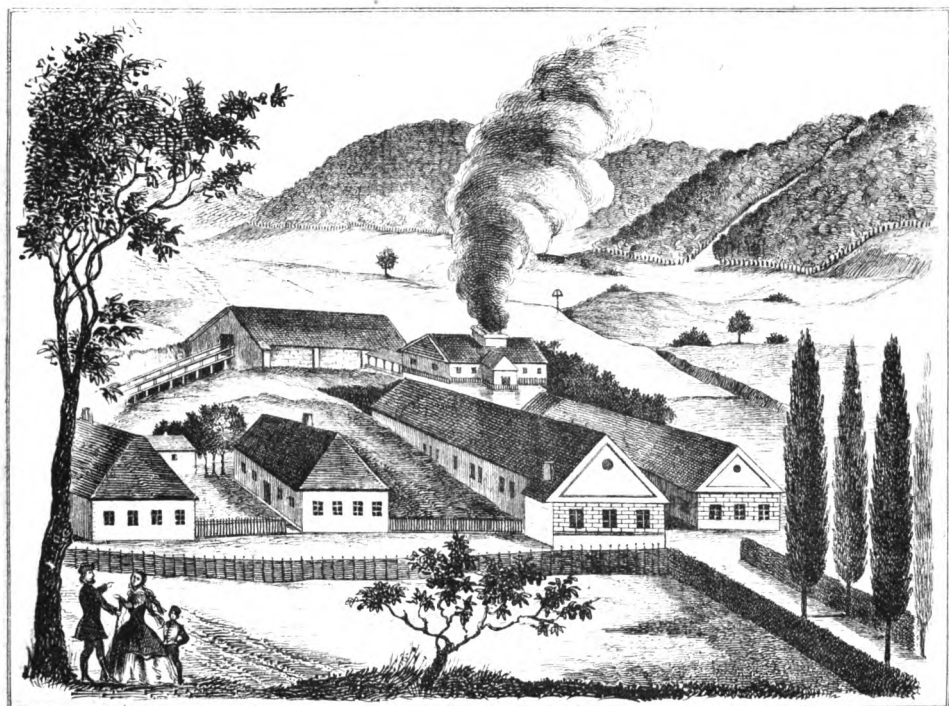

MUNKÁCSI
(Basilika zarda.)

MUNKÁCSI
(Basilikazárda.)

MUNKÁCSI digitized by Google
(Vasóvár)

Harmadik Rész.

Munkács környéke.

THE HISTORY

OF THE

I.

Nyolczadik fejezet.

(I. kép.)

Kilópvén a városból az Ungvárnak vezető utoni Latorcza hidra evvel szemben a folyó melletti Csernek hegyen fekszik a Basilitáknak, — falai, s kertkerítéseinek tornyos alkata által egy régi várkastélyra emlékeztető zárdája.

A zárdai csinos kéttornyu egyháznak — mely főleg a székes templom tavai történet felépítéseig a vidéki számos oroszországnak Mária-bucsúhelye — belseje csinos gazdagon aranyozott szent képekkel s ékes (bár túl érzéki) fresco-festvényekkel díszített; különben egyszerűbb, mint a városi görögöké szokott lenni; a falon szemlélhető az alapítónak Koriatovics herezegnek (l. följebb) pánczéiban s loháton festett képe s Rác Demeteré. Az előbbinek életnagyságú, ölnél magasabb hú képe korszerű díszöltönyben, a zárdai térszerű öttermében (refectoriumában) látható; midőn a muszka sereg e vidéken átvonult (1849.) tisztjeik egész elragadtatással csókolák e képet. Hiresb püspökök és a zárdai újítója Rác Demeter arczképét is e falak őrzik, valamint első püspökének egyházi koronáját, egy pásztori díszbotot s gyűrűt mint régiségi kincseket. — Van, főleg régi vallás- s történeti jobbjára orosz nyelven írt könyvek s kéziratokból álló könyvtára. — Kertjük nagy és a legfinomabb gyümölcsökkel bővelkedő, melylyel s hegyök borával, a zárdai k. b. harmincz szobáit lakó szakállas barátok, — kiknek rendfőnökjök (provincialis) Halcecskovics (ki alatt 5 basilita-zárda áll, köztök Mária-Pócs is), igen vendégszerető férfit, — gyakori látogatóikat szívesen megvendégelik.

II.

(I. kép.)

Munkács központja két messzoterjedő uradalomnak, a munkácsi és szent-miklósinak, mely mindkettő most a gróf Schönborn családot uralja. De Munkács, Beregh megye vár rendszerében is kiváló pont, mely körül a kor vasfoga és emésztő lángja által már elenyészett, vagy csak név és puszta romokban még fenálló egész sora terül el a későbbi váraknak, mintegy Munkács előbástyáinak, *) így: Szent-Miklós, Huszlya, Wurlicza, Uklina, Zinyak, (Paulova falu m.) Magos (Polyana f. m.) Kluszkó, Rozgyila (hasonnevű f. m.) N. Dubrovicza (N. Dubrovicza f. m.) és Ezik; melyek talán Sz. Miklós kivételével Munkáccsal mintegy, hűbéri viszonyban valának ennek dézsma s adóval is szolgálván (praestáltak).

Ezen várak között, mint régi kastély épységben csak Sz. Miklós áll fen Munkáctól egy órányi távolban a vereczkei utvonalon, mint gróf Schönborn tulajdona. Évlőink is különösen csak erről emlékeznek, melyek az elhalt lelkes honleányunk Szalo-Kovács Julia által gyűjtött érdekes adatok, s néhány urbariumnak tartalma nyomán, a következőkre szorítkoznak.

Annai bizonyos, hogy a sz.-miklósi kastély és a podheringi mostani sörház, hajdan posztógyár s a Rákócziak pénzverde-épülete Telegdy Mihály**) által építettett a 16-ik században, ki is már 1575-ben birtokában volt a jószágoknak, de ebbe csak 1597. iktattatott be, miként a kapufeletti Telegdy czimerből kiviláglik. Ez időben tehát Sz. Miklós és Podhering Munkáctól különvált uradalmat képeztek.

*) I. Urbarium d. a 1649. p. 123. Munkács urad. lev.

***)	István	X. fia	Anna	Christina
	neje: Lónyai. (neve olvashatlan)		férje: Nyári István,	férje: Galanthal Eszterházy Miklós.

Két fiának kora kimultával, Annára, Nyáry Istvánnéra szállt a birtok; Annának azonban örökösi nem lévén, e birtokot, Christina nővérének Galanthalai Eszterházy Miklósnának adá keresztelő ajándékba; Christina gyermekestől szinte korán elhalván, ennek férjére Eszterházy Miklóstra szállt, ki ezt azonnal el is foglalta, habár a Lónyai rokon család Telegdy István által szinte jogositványt alkotott. Eszterházy Miklós (l. feljebb) 1612. Munkács urnójével, Dersfy Orsolyával Mágocsy Ferencz özvegyével lépvén házasságra, a sz. miklósi uradalom egybeolvadt, mint látók, a munkácsival, s kiegészítő része lón ama birtoknak, melynek kebléből oly sok veszélyteljes esemény támadt hazánkra.

Ez időtől együtt uralta Munkáccsal Lórántffy Zsuzsannát, Báthory Zsófiát, Zrinyi Ilonát s a Rákócziakat. De hogy ezen utolsó századok alatt kik által lakatott folytonosan, mi célra szolgált, kik voltak gondviselői, s minő események folytak le falai közt e rejtélynek kulcsát az idő rohamárjával elsodorta. A kevés történeti nevezetesség mi fölőlc feljegyezve van, a főntebb említettekén kívül, hogy 1670-ben itt rejtőzött I. Rákóczy Ferencz, a Wessolényi összőcskűvés felfedezése után, még anyja Báthory Zsófia s a Jezsuiták közbonjárására császári kegyelmet nem nyert.

II. Rákóczy Ferencz pedig 1703-ban 3000 gyalog és 500 lovasból álló scrogévol Munkács alatt táborozván, és hadigyakorlatokba szoktatván az összeszedett rendetlen folkelőket, azon hirre, hogy Montecuccoli parancsa alatti császári sereg Ungvár felől közeleg: hada fegyvertelen részét a sz. miklósi vár aljába küldte, miből egyszersmind kitűnik, hogy Sz. Miklósnak ekkor is crösségnek kelle lenni, mire különben is a tornyok alkata és a meglevő lónyilások is mutatni látszanak.

1711. létre jöven a szathmári béke, s Rákóczy meg nem hódolván a koronára szállt mindkét uradalmat VI. (3) Károly császár s király 1726-ban a gróf Schönborn mainzi érseknek adományozta.

Ez időtől a sz. miklósi kastély mindinkább elhanyagoltatott, totótlenné vált falait éveken át rombolá az idő viszontagság cnészto hatalma; még 1839. nagy változások tétettek rajta, hogy ez eddig csak magtárnak használt épület lakhatóvá tétessék. E szükséges változatok eszközlők a kastély jelenlegi kényelmet, de ugyan ezektol megcsonkittatásukat; a századok folytán ódonult falaknak új építésmodorú alakot kelle ölteniök. Új tetőt nyert, s a hegyes szcglotto-

rony-fedeleeknek el kelle tűnni; a szobák nagyságához aránytalan kis ablakok megnagyítottak, mi csak úgy lón eszközölhető, hogy az ablakokat környezett s kiállott vastag kópárkányzatok kivétettek roppant fáradsággal; ugyanez történt a nehéz tölgyajtókkal is, melyeknek ajtófele hason rovátkosan faragott kóból volt! Mindennemű romboló eszközök vetekedve foszták meg egykori büszkeségének elavult ékeiktől. A megkövült öntvényből készült padolat egykoron talán a fényűzés eredménye, most mint céliránytalan megsemmisítetek, a déli oldalon meredeken felnyuló nyílt lépcsőzet helyett az éjszakai oldalon az épület homlokzatán vágatott a mostani.

Ez ujitás alkalmával megkopogtaták a falakat, s midőn egy helyen üresen hangzott, föl is bontották. A végeredmény: egy öl két láb magas, és négy láb széles mély fülképen talált befalazott emberi és pedig női csontváz vala. Ugyan e jelenet adá elő magát az épület ellenkező oldalában, hol egy a falba vésott alig két láb széles és nyolcz láb hosszú titkos folyosóban hasonlóan váz találtaték. E szomorú regényesség okáról s nyomáról, a leghiányosabb adatok sem léteznek; két élet ily borzadályt gerjesztő módon szűnt meg az önkény parancsára, kiszenvedve a kétségbeeséssel párosult halál kinjait és az idő a titok fátyolát borítá reá.

Egyéb nevezetesség, kivéve a négy láb vastagságú termék kőből vágott falakat s gyönyörű bolthajtásokat s a sajtáságos szabálytalan felosztást jelenleg itt nem található.

A kastély környéke is nagy változás alá vették. Itt hol most termékeny mivelt szántóföldek kölcsönöznek szelid kinézést a tájnak, még 24 év előtt ős tölgy-erdők terjeszték ki lombos sátraikat, a Latorcza gyakori túlözönlés által mocsárokat s lápokot képez, melyek soha sem száradtak ki, országot pedig nem lévén Munkáctól Sz. Miklósig az egy órai tért egész nap kellett eviczkélve átszekezni. — Csak 1830-tól készültek az emelt töltések Sz. Miklóstól Munkács és Beregszászig, és Sz. Miklóstól a vadregényes verhovinába még sokkal később, úgyszólván a legujabb időkben.

Hajdan a felső vidéken csak a meredek partoktól övedzett hegyi patak medrében jártak, mely közlekedés is csak addig volt eszközölhető, még a folyamok meg nem áradtak, és így a jelenleg rövid napi eső távont, négy nap alatt lehete csak beutazni.

II. Rákóczi Ferencz is a mint első izben rendetlen hadával

megfutamlott, Munkács alól hegyen völgyön, éjjel nappal, két nap alatt ért Zavadka nevű határhelységbe.

Ezen futás alkalmával a szorongattatás és üldözéstől félelem, s a járatlan fárasztó vad utak kimeríték testi erejét, s még mielőtt a kitűzött célra elérte volna, Pudpolócz nevű helységben orosz viskóban találván menhelyet, egy fa asztalra veté magát pár órai alvásban keresendő nyugalomát, zaklatott életének sorscsapásai ellen; ezen asztal még most is meg van azon orosz család birtokában, mely ereklye gyanánt őrzi azt, s bármi áron sem válna meg attól, nagy kegyelettel ragaszkodván hozzá, úgy őrzi azt, mint magát az áldást, s erősen hiszik, hogy eltávolítása által csapás ellen védtelen maradna.

Ugyan a Rákócziak idejéből megmaradt egy k. b. husz □ ölnyi halastó, melynek oldalai kővel rakvák ki. Jelenleg sással van az benöve, s a kastéllyal átellenben még szemlélhető; mely körülmény bizonyítja a hagyományt, miszerint nagy kiterjedésű kert övedzé hajdan a várkastélyt.

Az udvarral határos orosz templom kétharmadrésze ó-épület és családi sírboltul szolgált; újabb időben pedig elől a torony hozzá építettett. 1818-ban az akkori helybeli orosz-pap Hajdu, a templom padolatán levő sima kőlapot alatta létező sírbolt jeléül tekinté, és található kincsek reményében a kőlap körül a téglákat felszedeté, s csakugyan esonthalmazokra talált, ki nem elégitett kincsszomja azonban, elég vakmerő volt az ismeretlen ősi hamvakat — bármily borzasztón is hangozzék e szó — megrostáltatni, hogy végeredményül néhány arany gyűrűt, s más apró ékszereket nyerjen. — A csontokat pedig, miket talán egykor a szeretet, s hála igyekvék a sír sötét üregében megóvni a föld enyészto hatalmától, mint hitvány romokat szétszóratá.

Ez önkényes kutatásnak hiro terjedvén, az uradalom részéről kiküldött hivatalos egyének folytaták azt, minek sikere lón, hogy az említett kőlap alatti üregben czinkoporsóra, s a koporsóban férfivázra találtak, karddal oldalán, és még el nem porhadtt csizmákkal lábain. A czinkoporsót annyira megemészté már az idő foga, hogy midőn beolvasztaték nem nyomott többet 17 fontnál. A váz Telegdy Pálénak gyanittatik, miután az üreg fölötti kőlap teknőalakuan kivéséttett, belsejében latin felirat van bevésve, mely azt tartalmazza, hogy a sírkövet emlékjelül nagyságos Várday Katharina készítetté, néhai szeretett férje Telegdy Pál dicsóitésére, ki 32 évet élvén a haza

büszkesége, a szükölködök atyja s az igazság ápolója volt, s ki 1520-ik nov. hó 13-kán húnyt el, egy fiú- és két leány gyermeket hagyván hátra.

E feliratból az világlik ki, miként már a kastély építője Telegdy Mihály előtt kellett itt Telegdyeknek lakni, miután Telegdy Pál 1520-ban halt meg, és Mihály csak 1575-ben említettik a birtok urául. — Az említett pap pedig; midőn a szétszórt csontokat házi ebei által látná széjjel hurczoltatni, annyira megragadtatott babonás félelmétől, hogy hátralevő éltét a képzelés szülte kísértetes alakok megjelenései nyugtalaníták. Bárhol volt, éjjel nappal látá két női-szellemek s egy karddal övedzett ósz férfinak közeledtét, kik mint ő állítá, minduntalan panaszkodva kéri tőle vissza síri álmuk megzavart csendjét és hamvaik elrablott nyugalma. A szegény papnál oly annyira működött ezen rögeszme, hogy midőn hibáját jóvá teendő a szétzilált csontokat összeszedte s a templomot környező sírkertben ásott gödörbe temetteté, szünni nem akaró rémes látványainak csakhamar megszakadt életével adózék. A templom előtt még egy sírkő látható jelenleg, megkopva s megcsorbulva minden felirat nélkül, melynek lakója általánosan a századok halottjának tartatik.

De nem csak a mult eseményei tevék nevezetessé Sz. Miklós százados viharokkal daczó falait: mely a jelen napjaiban is egy gyászos eseménynek lón színhelye.

E zord kastély éjszakketre néző toronyszobácskában, — szellemi tevékenysége e csendes hajlókában szünt meg 1857. aug. 17. egy nemes, csak alig 24 éves, női élet kioltva önkzével szívének irányzott gyilkos lőfegyver által. Sz... Julia volt ezen, a természettől legnemesebben érző és magasztosan gondolkodó tiszta lélekkel megáldott, egyszersmind finom mivelésben részesült hölgy; de kit gyöngöden szerető szülei halála oly élet-viszonyok közé helyezett, melyekben — tökéletes ellentétben lévén ritka lelkével, — harmoniára nem találhatott; mert nincs szerencsétlenebb sors az anyátlan árva-leányénál. — De a nemes lelkeknek éppen egyik ismerve: hogy tudnak szenvedni, és abban meg dicsőülni. Sz... Julia hét kínos éven át küzdött sorsával és önboldogtalanságával; s élénk képzelmet a kastély sötét falai közt lefolyt multnak előtte lebegő emléke, csak növelt. És mivel érzelme viszhangjától a szerelemben elűtteté, mert hisz, miként maga mondá, élte csak a csalódásnak lón gazdag forrása —: a természet legszebb harmoniájában s a musák csarnokában

kerese vigaszt, benne siratva meg szive hevét s vesztett, elhúnyt költészetét. — Kora kikeletkor, Szolyva és Ploszko magas hegyek és rengeteg erdők alkotta gyönyörű vadregényes völgyei magányába vonult, itt egy szegény házacskában, egy csörgedező hegyi patak mellett (hol nem egyszer szemlélheté a vigan szökdelő özek és karcsú szarvasokat) — lakván, csak önalkotta szellemvilágának élt, s a természet pázsitján, reménye eltiprott zöldjén lépdelvén, leborult az égnek a természet magasra nyuló bércein és ós tölgyein, mintegy évezredes oszlopain nyugvó oltára előtt, felajánlván szeplőtlen megörzött, de fájdalomteli szívét, melyet tőle vón. — Önteremtett hymnusában dicsóíté az Eget teremtményeiben; de panaszlá hatyúdalában kiját-szott szúbizalmat, megrendített hitét, vesztett reményét, s elrabolt szerelmét. Imája a testnek halált kívánt, hogy élhessen a lélek; mert habár a sors lelkét megtörni nem vala képes, de ereje fogyatékán is jobban félt az érzeki világ győzelmétől, mint az öröm keserű serlegétől! — És ez volt, mi benne ama borzasztó elhatározást érlelé: hogy inkább győzni, bár önmagafelett, mint legyőzetni kívánt... Az egyház nyelvén szólva, Sz. ... Julia önkivégzésében a kislelkűség egy magasztos léleknagysággal vala párosulva.

Benne egy női heros, s egy buzgó honleány mult ki. Szép lelke — mely gyönyörrel foglalkozott a tudományok, művészettel s szépirodalommal, — tevékenységét főleg lyrai költeményeiben tüntette ki, melyek a műbecs mellett lelkületét, sőt végeltökélését hiven tükrözó alanyiaságoknál fogva, nem kevésbbé érdekeseek; például szolgáljanak versezeteinek gyűjteményéből, im e szemelvények:

.....

1.

Alegoria.

Ezüst folyamnak tükörén
 Hintázott csolnakom,
 Korány sugárnak csókira-
 Ébredni készteték valóm.

Az égi kúpra fénydertű,
 Mosolygva hinté fátyolát,
 S az érnek méla árjain
 Szellőcske zugá lágy dalát.

Szerelmes lenge ködlepel
 Enyelegve szállt a fénylő ár
 Felhabzó hinta karjain,
 Mit az feléje zúgva tár.

A part mosolygva báj terén
 Oly dús virányok vonztanak,
 S virágok tarka ezriből
 Füzért kötözni hívtanak.

S az álmok édes anyyala
 Ott volt velem naszádomon,
 Repkény fizér volt fürtein,
 Ezüst zománcz a szárnyakon.

S evedző hullám keblibe
 Bemártva szólt, — „a hol virág terem
 Part virányihoz vezetek
 Aratni dúsán jer velem.“

Repültünk habhasítva el,
 Miként a csillag futva száll,
 Reszketve nyujtván karjaim
 Ezer virág hol diszben áll.

De ah! virágtalan maradt
 A gyors futásban tépő kéz,
 Mit tépe annak színe ah!
 Gyors hervadásban elenyész!

Majd rút volt emez, s amannak
 Bóditó mérges illatán
 A szív oly fájón részesült,
 Hogy azt magamtól eldobám.

Szedett virágim díszétől
 A mit köték a szép füzér,
 Előbb feltépte homlokom,
 Oszt' elsodorta azt az ár.

Kezemben egynek lombja csak,
 Vagy tépedt szirma maradt,
 A másik szűrő rút tövist
 És disztlen tört karót adott.

A tájnak bája az alatt,
 Sötét borúba öltözött,
 A játszva tünő ködlebel
 Borús felhőnek költözött.

A part virányit pusztá tért
 Kietlen kopár vidék,
 Váltotta gyors szeszéllyel föl,
 Virágtalan, melyért epedék.

A messze elhagyott habok
 Folyamok üzve kergeték,
 S naszádomat a part felől
 A zudult árba kiveték.

Alig hogy utra szállhatánk
 Eltűnt a part virágival,
 S füzértlen sodorjon már
 Folyam im gyász hullámival?

A másik parthoz hát vigyél,
Ott szebb virág terem hiszem!
A parthoz ott viszen folyód;
De ott virág már nem terem!

Hullám ölelte sziklán ott,
Örvények mély sodró ülén
Virítnak gazdagon buján
Virágok folyam közepén.

Majd gyűjtsed ott virágodat
Naszádunk, hogy ha elsuhan
Biztatva szólal angyalom
Folyód, mert futva elrohan.

Ah mért hogy távol partokon,
S szikláknak daczos homlokán
Terem számunkra sok virág,
Ah! mért nem a folyón magán!!

.....

2.

Készül az éj — — —

Készül az éj levetni már
Alkony fátyolát,
S ránk borítani titkos bájos
Bűvös sátorát.

Fáknak ormin méla rezgést
Költ az őszi szél,
S haldokolva lábainkhoz
Hull a falevél.

Hulló levél végsóhajod
Lelkemig hatott;

Szivemben egy fájó sajtó
Érzést hagyott.

Hajh mit ér, hogy oly magosan
Diszlél egykoron,
Hitvány rom vagy, s porba sujtott
Vesztő hatalom.

Ma a mely körül enyelgve
Az arany sugár
S játszi szellő, — holnap meglásd
Rád nem ösmer már! —

Ah mit ér, hogy magasra
Visznek vágyaim,
Hogy oly bűvös szépek fénylők
Tündér álmaim. —

Engem is lesújtand majdan
Átkos végzetem,
Még mielőtt átölelne
Végenyészetem.

Túl élem-e — gyászos kérdés!
Ifjuságomat,
Át érem-e élve oh ég
Bús halálomat....?!

3.

Fut az óra....

Fut az óra repül az év,
S a boldogság csak marad,
Mellettem az esdett gyönyör
Kaczer szárnyon elhalad.

Ifjúságom szent hevénél
 Gyjult fáklyám kialudt,
 S hol az élet nem bír becsesel
 Szívem lassan oda jut.

Boszús végzetem kezében
 Méreg lön az égi ír,
 Másnak áldás, nekem átok
 Éltet feddő sötét sír.

Sorsot húztam vakmerően
 S tettem is egy nagy nyérést,
 Nyűgös hideg nyugalomért,
 Élet gyötrő szenvedést.

4.

Kihalt tán az agg — —

Kihalt tán az agg természet,
 S bája végkép elenyészett,
 Hogy oly néma pusztá minden,
 S egy biztató szava nincsen.

Nem világol-e az égen
 Az a nap, mely réges-régen
 Nem ölté-e föl a zöld rét
 Tarkán kaczer virág mezét?

Homály őrző erdők lombján
 Nem keserg-e a csalogány?
 S nem fénylő kavicsra járja
 Tánczát a hegyeknek árja?

Nincs koránya több az éjnek,
 Alkony fátyla a vidéknek?

Sötét éjnek felhő habján
Nem cikázik-e a villám ?!

Minden olyan mint volt egykor,
Eleltelve fű fa bokor,
Nem változott a természet,
Bája élte nem enyészett.

Az én keblem, mely kipusztúlt,
Melynek minden lombja lehult,
Az én keblem, a mely néma
Hol az élet ki van halva.

Leborulok hát előtted
Örök ifju szent természet,
Megsiratni szívem hévét,
Vesztett elhunyt költészetét.

5.

Istenháza küszöbét.

Istenháza küszöbét
Mért léptem én által,
Ihletetlen keblemmel
Néma panaszával ?

Leborulnak százak bár
Buzgó hű imára,
Fáradt lelkem nem talál
A hit kegy szavára.

Bívös zene tölti be
Büszke ívek boltját,
Égbe törő hangokon
Zengve szent zsolozmát ;

S még elmémnek vádja száll
 Tompa kebelemre,
 Egy szokatlan hév borul
 Ámuló lelkemre.

Messze messze távolból
 Emlékedért szálltam,
 Köny lopódzott szemembe,
 S érzem — imádkoztam!

6.

Szüretelnek...

Szüretelnek, zeng a hegység
 Zene s ének szótól,
 Föl a hegytetőre futok
 Én a vidám zajtól.

Itt fen, serdült virág lombin
 Mélán rezg a szellő,
 S búsan elborong felettem
 Egy egy szürke felhő!

Lent alattam szelid térség
 Erdős rónasága,
 Komor intőn felmagasló
 Munkács híres vára.

Száll az alkony le a tájra
 Mint egy szelid álom,
 S mint mosódik el a tájkép
 Csak nézem csak várom.

Összeforrt a láthatárral
 Mint test a lélekkel,

Sugár jegnyék szürke árnya, s a föld
Csókot vált az éggel.

Föl, föl buzog ott a völgyből
Szívrendítő hangon,
A magyar dal bűvös bájos
Búja olyas sajjón.

Fájón rendül meg a lélek
Bennem néma kínban,
Feloszlani vágyik a bús
Hangoknak zajában.

Szét mosódni, mint a tájkép
Lassan szét omolni,
Tomba véres fájdalommal
Lelkemet kistrni!

7.

Mért eszmélsz fel: *)

Mért eszmélsz fel szívem
Dicstelen létedre,
Örök fájdalommal
Léptél e te jegybe?!

Sajgasz, hogy egy élet
Hosszú vágyodása,
Csak a csalodásnak
Lön gazdag forrása.

Hej pedig miolta
Vágyra feldobogtál,
Önvéredből élő
Pelikán csak valál.

*) 1857. Jan. 4; tehát 7 hóval kimulta előtti költemény.

Fogyatékán van már,
Remény s lelkesülés,
S mily közel kitudja
A vég elmerülés!

Ah! még nagyobb nyűg is
Érhet, mint fájdalom,
Megszállhat majd merev
Szobor nyugalom.

Csak dobogd el inkább
Élted kín s fohászbán,
Mint sem oszlop légy
Kirablott egy házban!

III.

Munkácstól $\frac{3}{4}$ mtföldnyire éjszaknak, a vizniczi völgyben, hasonnevű patak partján a szelestói s frigyefalvi határban fekszik, a híres munkácsi vasgyár. — *) Létezésének nyoma 1642-ig vihető vissza, s hogy itt már régen tétettek kísérletek, mutatják a szomszéd völgyekben szerte található vassalakalmazatok. 1682—1704 közti időben, II. Rákóczy Ferencz korában létezett egy kis olvasztó kemence, melyből évenként csak 294 m. és 60 font rúd és sinvas, az akkori kovács műhelyből pedig 390 csakány 129 kapa és 9000 zsindeleyszeg került ki; de úgy látszik, hogy ezen kevés hasznot hajtó hámorok még Rákóczy alatt szüntek meg, talán a hadjáratok által, — melyeknek Munkács is nem egyszer színhelye volt (mint látók) — megakasztva; mert a munkácsi és szent-miklósi uradalmaknak 1721-ben a gróf Schönborn családnak történt adományozásakor, az uradalmi jegyzőkönyvben a nevezett hámorokról említés sincs. — 1739-ig nem kiváló sikerrel haszonbérben volt. — Ez évben Uhlein Dávid a munkácsi és sz. miklósi uradalmak teljhatalmu biztosá alatt, ki ujitásokat hozza be, kezdett ismét új lendületnek örvendeni, de az 1738- és 1743-ki kórvész alatt ismét elhanyagoltatott. Nagyobb virágzásnak azonban csak 1807 óta kezdett örvendeni, midőn az uradalmi főtisztesség által szepesi idehítt bányászok telepítvényeként, Frigyefalva (Fridrichsdorf) alakult; már előbb Alsó-Hraboniczán Janováczról jött bányászok egy kis olvasztót állítván fel. — Ezóta még inkább szaporítatva a hámorok 1817-ben egy új nyújtó hámor, (Streckham-

*) L. Magyarország és Erdély képekben : K r a l o v á n s z k y.

mer) egy vascszköz-készítő (Zeug H.) hámor 4 kohóra állítottatott fel. Legnagyobb érdemekre tette magát méltóvá e téren a boldogult Freiscisen János Dániel ur — kinck s emlékének a grófi család mint éltető geniusnak örökhálára van lekötvé, — ki mint uradalmi főnök s egyszorsmind a vasbányák és hámorok főigazgatója az uradalmat a legcélszerűbb épületekkel s intézetekkel látta el, s nagy gondot fordított a bánya-mivelésre s ennek tökéletesbitésére. 1824-ben új tisztító hámor (Frischofen), 1828-ban egy más nyújtó, 1833-ban pedig a régi 22 láb magas olvasztó helyébe egy sokkal nagyobb és tökéletesb kemence állítottatott fel új vízvezetvényekkel. 1839-ben új erőművek s műhelyek és tisztai lakások építetttek.

Nemcsak első évokban; de későbbi időkben is kénytelen volt a gyár nem a legkedvezőbb jövedelmi körülményekkel küzdeni, s most is érzi az általános pénzkrisis akadályozó hatását.

Alapos átalakítása óta, azonban mind e mellett a gyár nemcsak az uradalom által szükségelt vasércz-mennyiséget természet, hanem új vasérczek kutatására, és a keresésre is tetemes költséget áldoz, mely részre 87 bányászt egy sáfár felügyelete alatt folyvást foglalkodtat.

Az eddig kizsákmányolt vasérczek csakély telepekként a zöldporphir képlet elmállott részeiben fordulnak elő. — Jelenleg a laukai és ilkavi bányákban a deskofalvi, irlyavai és bilkői határookban agyag-vaskó, Alsó-Hraboniczán félopál, chloropál, a szinyák nevű hegyen egy új képletű agyag-vaskó, melyben számos levélnyomatok találhatók, — a szuszkói határban pedig agyagos vasspat (sphaeroxidert) ásatik. — Az érintett helyeken előforduló vaskó csupán 18 századrész vasat tartalmaz.

A nyersvas egy 1829—1832-dik években a szcelestói templomnak átellenben a vizniczi patak jobb partján épült 32 láb magas vaskohóban *) két egymással szemközt fekvő szekrény alaku fuvó segítségével olvasztatik, s 109° hosszú alag-csatornán vezetett vízét egy 16' magas fölülcsapó kerék hajtja. — Az olvasztó kohónál egy mester, 4 olvasztó s 5 munkás van alkalmazva. (l. kép)

*) Az olvasztási idő vagyis fűszak addig tart, míg az olvasztó kohó haszonvehetlenné nem válik; ez pedig akkor történik, midőn a kohót belül szükséges faggyuval vagy csillámpalával (Talk oder Gleimmschiefer) sat. kirakni vagyis bélelni; idő vagyis fűszak tart 3 hótól egy évig.

A vasgyár összes műhelyeiből évenként kikerül: 4,600 mázsa öntött áru, — 5,000 m. rúdvas, 750 m. műáru, s 1,200,000 különféle szeg.

Az öntött árucikkek, tisztaságuk s kitűnő szépségüknel fogva két rendbeli pesti műipar-kiállítás alkalmával, aranyéremmel jutalmaztattak.

Általában a vasöntés és vasműbéli szorgalom magas fokra jutását bizonyítja csinra és simaságra a csehországihoz hasonló, könnyűsége pedig, azokat is felülhaladó itt öntött vaskályhák, üstök stb., a berlini öntvényekkel vetekedő mellszobrok, óra- gyertya s tintatartók, siremlékek s talaplemezek stb., nem különben szilárd gazdasági cikkek: cséplőgépek, kapák s ekék gyakori megrendelése jó voltokról tanuskodik.

A vasgyár szomszédságában Podhcinggel átellenben van a messze fehérlő timsó-hegy s gyár.

IV.

Európában Tolfán vala első a 15-dik században, ki a pápai birodalomban timsó-kőre találván, az első timsó-gyárnak lón alapítója. Később sőt Chaptal franczia találmánya után, bizonyos palakövekből sőt csaknem minden agyagból, — hozzáteve kénsavat és hulladék káli-sókat — készíték.

Honunkban k. b. 50 év előtt, Beregh megyében a véletlen vezetett e hasznos iparcikk nyomába, melylyel Beregh megyében a N. Bégánytól B. V. Ardónak, Beregszásznak, Muzsalyinak, Benének és Kovászónak vonuló hegyek telvék. — Ugyanis bizonyos Christ nevű bányász egy bográcsban vizet forralván, az alárakott kődarabból timsót látott folyékony alakban kifejleni; melyet megizlelvén timsó tartalmáról meggyőződött; s tudakozódván, egy orosz paraszt által értesült, hogy a muzsalyi s szomszéd hegyláncolatban mindenütt található hasonló közeg. Christ e követ Beösz, akkori uradalmi igazgatónak (praefectus) megmutatván, cz Dercsényi Jánossal mint szak-

értővel megvizsgáltatta. Dercsényi kir. tanácsos (ki utóbb aranybánya miveléssel is foglalkozott, új kísérleteket tevéen a Beregszász lakóira e tekintetben nevezetes muzsalyi hegyekben, melyet a gróf Schönbornok átvevén, azt 1787-ig miveltek; de utóbb nem fizetvén ki magát 5155 forint költség után csak 80 lat tiszta aranyat hozván be, vele felhagytak) hasoneredményre jöven az 1793—1800-ban tett bróbakísérletek által, már 1796 jun. 22. a n.-bányai és e hó 26-án a szomolnokai igazgatóságtól bányaugedélyt nyert. A következő 1797-ik évben Dercsényi felmentvén Bécsbe, gróf Schönborn Ervint velei szövetkezésre felszólítá. Mit a gróf eleinte — a timsó megvizsgálására kiküldött bécsi bányatiszteknek és szaktudósoknak kísérletei sikerteleneknek mutatkozván, — ugyan megtagadott; később azonban Dercsényi új bizottmány előtt folytatott vizsgálatok által a beregi timsónak a rómaivali azonosságának elismerését kivíván, s ő Felsőjétől I. Ferencz királytól kizárólagos bányakiváltságot kérvén ki: gróf Schönborn is hajlandó lón vele egyességre lépni. Az 1799-ben kötött bányaszövetség szerint, az építkezési és termelési költségeket a gróf volt fedezendő és Dercsényi a nyeresemény $\frac{1}{3}$ -ában volt részes, s később Christ és Beösz is fellépvén igényeikkel mint feltalálók, a Dercsényi ellen indított per folytán annak $\frac{1}{6}$ -od rész, Beösznek pedig $\frac{1}{6}$ -ad rész ítéltetett oda. — S meggyőződven a haszonról, 1800-ban állítottatott fel az u. n. podheringi timsógyár, a vasgyár közelében; 1809-ben egy másik Kovászón (most Pogányneje) és 1825-ben egy harmadik Pusztá-Kerepeczen. S eltelvén a kivételes évek a gróf Károlyi család is építettett timsógyárt N. Muzsalyban, és b. Perényi Zsigmond Dédában, mely most a kincstaré.

Az osztrák birodalomban az 1850-dik statistikai adatok szerinti timsó-termelés 40,000 mázsát tett, s ebből magyarhonra 16,000 esett, s különösen a kerepeczi, a podheringi gyárakból 8—9000 mázsa került ki. E két gyár tiszta s kiváló jóságú terményiért a pesti két rendbeli műipari kiállítás alkalmával arany-éremmel ajándékozott meg.

Azonban a vegyészeti és ipar előhaladása napról napra csökkentvén a terméktimsónek keletét s így árát, most e gyárak jobbara megszüntek működni.

V.

A Munkácsot környező szőlők éjszaki végcsucsa, a szarkahegy alatt fekszik Podhering kis orosz falu, mely az 1848-ki forradalomban itt vívott csatán kívül, több régi épületei által növeli Munkács környékének nevezetességeit, ilyen: a volt posztógyári-épület, (most sörház) melyből kikerült posztó, munkácsi-posztó név alatt, mint Balajthy mondja, nem csak a hazában; de külföldön is keresett árucikk volt, mely azonban a nagy készletli költségek miatt már megszűnt; továbbá a volt Rákóczi-pénzverde-épület, melynek vastag falai közt verettek az u. n. Rákóczi-tallérok és a „pro libertate“ feliratu a hazát annyira elárasztott hiányos rézpénzek. — Ezek s a hozzájuk tartozó melléképületek, jelenleg magtáru s uradalmi tiszték lakjaiként használtatnak.

VI.

Felemlitendő továbbá a munkácsi nevet viselt, Alsó-Hraboniczán volt papirmalom és 1833-ban felállított üveghuta; az első, az ipar és közlekedés fejlődésével hanyatlásnak indult, míg végre egészen megszűnt; az utóbbi azonban, a csak mult időkben kereskedelmi cikké vált szolyvai savanyú-viz használatának emelkedésével nyert lendületet.

Szóljunk végre pár szót Munkács vidékének gyógyforrásairól általában s különösen a napjainkban hírnévre kapott kitünő gyógyerejűnek elismert szolyvai, — hársfalvi és ploszkói források s fürdőről.

VII.

Magyarország e tej és méztől áztatott Pannoniaföldje, gazdag a természet minden kincseiben, van búzája, van lora s minden áldása. És mégis sokáig miben sem volt a magyar szegényebb, mint önjavában. S miért? mert szerette utánozni, miben a külföld kitűnő; de a magáét gyakran feledte. Ez okot látjuk, nem kevésbé a hazai számos jeles fürdők elhanyagolásával a külföldieknek főleg épen magyar hazafiak általi népesedésében is.

Most már hála az Égnek; midőn az öntudatra ébredt nemzetben az önbecstülés is növekedvén, minden magyar jobban szít tűzhegyéhez, mint talán valaha: — csakis betegek tartatnak távol a szülőföldtől és ezek is csak azért; mert — úgy szólnak ők — nem hiányzanak bár, mindennel megáldott hazánkban gyógyforrások; de intézeteink elhanyagoltatvák, hiányzik azokban az ápoló-kényelem.

Bereghmege is harmincznál több kellemes ízű ásványvizet számlál, minők: a szolyvai, ploszkói, hársfalvi, paulovai, szinyáki, iványi, háromképi, drágobártfalvi, mászárfalvi, paszikai, oroszvégi, podheringi, polenai, szoloscseinai, sztrojnai, roszosai, szabatini, szászókai, szerencsfalvi, szundákfalvi, n.-tarnai, timsori, fel-visniczei, zavidfalvi, zsdenyovai, árdánházi, n.-bisztrai, bukóczi, sztánkoviczai, holubinaí, ilosvai, klacsanói, klastromfalvi, uj-klenóczi, laturkai, k.-martinkai, medenczei, k.-mogyorósi, n.-mogyorósi. Ezek közt kitűnők, a vidékiek által már több évtizedek előtt gyógyvizekként használt; de lakás és élelmi-kényelem-hiány miatt kevésbé látogatott: szolyvai, hársfalvi, és ploszkói, Munkácstól 3—4 órányira Vereczke felé eső források.

Molnár János ur pesti sz. Rochus-kórházi gyógyszerész és a pesti k. magyar természettudományi társulat val. tagjának 1860. jun. 9-kén tartott ülésében fölolvastott saját tapasztalataiból meritett véleménye szerint (a helyszinén vizsgálván meg a vizet), e három ásvány viz egy csoportozatot képez és valamint többnyire Bereghmege összes forrásai szénsavas szikéleg tartalmuknál fogva, — mely eddig hideg savanyú vizben sehol sem volt található, — kivállók.

A szolyvai savanyú forrás, — mely a hasonnevű (866 lakóból álló) orosz mezővárostól félóránegyedre eső Latorcza parti kies fekvésű és gyönyörű kilátással bíró Alexandrovicza hegyoldalán fekszik s

csak egynehány év előtt alakítottatott át rendes gyógyfürdőhelyllyé, — gr. Schönborn tulajdona. Most Dr. Karlovsky Lajos által bérben tartatik, kinek a szenvedő emberiség érdekében ernyedetlen szorgalmának és tevékenységének köszönhetők a fürdő emelésére tett építkezések és intézetek. — A forrás 1½ ölnyire bugyog szürke agyagpalából, egy mesterileg a sziklára alkalmazott fatörzs által, mely fölé helyezett kád alakú tartályban fogatik fel a víz, ebből csapoltatván le 12 réz-szeleptyú segélyével. A forrás tisztán tartásáról, csinos gömbölyü fedél által van gondoskodva. Hőmérséklete : 7 R° ; öntermelése 24 óra alatt : 30 akó víz és 8 akó gőznem, s különös sajátsága, hogy dugasz nélkül sem veszíti erejét.

A szolyvai savanyú-víz Molnár János ur vegybontása szerint, egy itczére 40 latot számítva : 819,876 szemer szilárd alkatrészeket tartalmaz, melyek a következő összeköttetésekből állanak :

Ketted szénsavas szikéleg (natron)	72.8889
Ketted szénsavas havéleg (Littion)	6.1584
Ketted szénsavas piréleg (Strontian)	0.1114
Ketted szénsavas meszéleg	3.7444
Ketted szénsavas keseréleg (magnesia)	0.5245
Szikhalvag (Chlornatrium)	2.3376
Borsavas szikéleg (natron)	1.9689
Aljas vilsavas timéleg	0.0566
Kovasav	0.1968

Ezen szilárd alkatrészekon kívül a forrásnál 94 köbhüvelyk szabad szénsav gőznem alkrésszel is bír.

Ezen kitünő ajándoka a természetnek alkatrészei szerencsés keverékénél fogva, ajánlható diaeteticai használatra, mint kitünő jó ivó-víz, mely a testet eleveníti s erősíti, s savanyu-borral, eczettel s citrommal keverve igen pezsgó italként frisitóül szolgál, melynek semmi izgató hatása nincsen; mert kénsav sők s vas, — melyek mindennapi használatra egészséges egyéneknek ártalmasak, — benne nincsenek.

Használati módja inkább az ivásban mint a fürdésben áll, valamint a hársfalvié; ez utóbbi célra kazánokban melegítették, a természeténél fogva különben hideg víz; valamint zuhanykép is használtatik.

Mint hatályos gyógyszer, ezen vizet orvosaink évek óta sikerrel megkísértették, s a budapesti orvosegylet 1860-ik évi april hó

28-ki ülésében, első orvos dr. Rózsay József ur tartott előadása után, főleg a benne nagy mennyiségben foglalt ketted szénsavas szikéleg, szikhalvag, bórsavas, szikéleg s szabad szénsav alkreszeknél fogva, továbbá izgató részek u. m. kénsavasok s vas hiánya miatt, e viznek hatása kitűnt különösen: takhártya kórokhan a lélegzési s emésztési életművek betegségekben, ugy rekedtségekben idült légszó s tüdőhurutban, a gyomor- és bélhurutnál, továbbá váltólázak után támadt máj- és lépkeményedéseknél s innen eredt vízkórnál s aranyeres s nemi-bajoknál. Gyomorgörcs, emésztetlenség s gyomorégés ellen, a néptől évek óta „specificum“ gyanánt használtatott.

Karlovskytól saját költségen itt állított épületei: 1 fából készült fürdőház 8 egyes lak- és fürdő-szobával, továbbá 3 kis lakház a felügyeleti személyzet számára egy kis zuhanyhelyiség és 1 üveg-raktárként használt.

Miből kitetszik, hogy a kényelem követelményének még sok az óhajtanódja, de az uradalom segédkezése mellett e fürdőhely szép jövőnek néz elébe; levegője igen tiszta s az Alexandrovicza-hegy homlokzatán, a legszebb sétat hely van készülendőben, s a rengeteg erdők fedte Verhovinába s a csak egynehány óranyi távolra fekvő havasokra néző látkör testet és lelket egyaránt emel s tidit.

A hársfalvi (oroszul: Nelipina) hasonnevű falu szélén létező forrás, már régóta kedves látogatott gyógy-helye, különösen Beregh-, Szathmár- és Szabolcsmegyéknek, daczára annak, hogy jelen napjainkig lak- és fürdő-szobái oly elhanyagolt állapotbau voltak, hogy oldalain a deszkahézagok közt a felkelő nap sugarai, fedelén pedig az eső cseppjei hatoltak át, s az itt enyhülést kereső betegek, konyha és társzekérrel kénytelenítettének ide jönni; nehogy szükségét szenvedjenek. Ezen fürdő is, Karlovskytól nyerte ujonszületését, ki ezt szinte bérbe vevén, 22 szobát csinos előtornáczczal készített el s tett lakhatóvá s kényelemről is lehetőleg gondoskodott, s most az uradalom által építendő nagy emeletes fürdőház van készülöben, mely már a jövő fürdő-idényben számos vendéget fogadhatand bc. Hársfalva nevét szép s állandó árnyékot tartó terebélyes hársfasortól, mely a fürdölakokhoz vezet, s sétatányától vette.

A hársfalvi viz hőmérséklete szinte $7 R^0$; öntermelése 24 óra alatt 100 köb láb; sok szénsavas sziksót, vasat és kevés borkót tartalmaz.

Használtatik inkább italként, mint fürdésre; szín- és szagnél-

küli; ize kellemes, miként a füredi kissé kesernyes, növényi savval szinte pezseg; azonban üvegekbe letöltve erejéből vesz s ezen oknál fogva nem szállítható. Mint gyógyforrás igen hatályos ez emésztés elősegítésére, gyomorgörcsök, bélgyulladás női-bajok orvoslására s különösen a hypochondria ellen, valamint igen ajánlatos hideglelés és vízkórságból felüdülőknek. Létezik itt savó-gyógyintézet is és kecske-, valamint juhtej mindig frissen kapható.

Vidéke szinte vadregényes, valamint a csak egy óranegyednyire eső Szolyvái; — egy kies völgyben a legszebb lombsátras hársfák közepette feküdvén, melyek árnyában a legnagyobb forráságban is teljesíthetik az üdülő betegek sétéikat.

Ezen fürdő egyszersmind kirándulási helye Munkács lakóinak, főleg vásár- és ünnepnapokon, a forrás frissében, a gazdag természet zöldjében s néha a szabadban rendezett tánczvigalmakban keresve üdülést és szívélyes kedvtöltést.

Végre a Szolyvától, Polenán túl $1\frac{1}{2}$ mértföldnyire fekvő ploszkói forrás, hasonló a hársfalvihoz, csakhogy emennek ülepe barna, még amazé sárga, mindketten azonban az alkali savakhoz tartoznak és vastartalmuak; a ploszkói az átmenetet képezi a konyha-só- és vastartalmu alkali-forrásokhoz. Fekvése ósrengetegtől környezett, szekeren is bajjal közelíthető hely; állapota még egész vadon.

Toldalék.

.....

Okmánytár.

*Másolata Erzsébet királyné Munkácsnak pecsétet adományozó levelének. *)*

D. a. 1376.

Nos Elisabetha Dei gratia Regina Hungariae et Poloniae memoriae commendamus, quod quia regalis celsitudo in populorum multitudine solet gratulari, ideo consideratione humanae ductae volumus villam nostram Munkács vocatam sub castro Munkács, Comitatu Beregh sitam numerositate populorum condecorare hospitibus — — — de eadem humana gratia praerogativa duximus et pietate reginali facienda, ut ipsi sigillum, imaginem beati Martini Confessoris patroniquae nostrae parochialis Ecclesiae in eadem villa exstat constructae continens, sculpi et ordinari faciant, quo in dandis Lit-

*) Ez okmány, mely három ujjnyi széles és egy arasznyi hosszú pergamenten van cyrill- s góthi vegyes betűkkel írva, elavultságánál fogva nehezen olvasható s innen szövegében az értelemzavaró hézag. A pecsétről (l. czimlap) az idő emésztő foga régen lerágta az évszámot, ugyannyira, hogy már a 16 ik századbóli okmányaikon sem látható a meglevőnél tisztább lenyomat. Létezik ezen rézbe metszett pecsétnyomon kívül a város birtokában egy másik 1844-ről e felirattal: „s z a b a d M u n k á c s v á r o s á n a k p e c s é t j e 1 8 4 4 .“, melyen sz. Márton lóháton köpenyéből kardjával szelve a meztelen koldusnak van bevésve. Ugyanis 1844-ik év tavaszán a megye a latin feliratu pecséteket magyarítani akarván, minden pecsétet bekivánt; mire Munkács városa azt felelte ápril 30-ról szóló feliratában, hogy: az ő privilegiumánál fogva maga fogja pecsétjét magyarítani. S így lőn az új alak, melynek metszete azonban még homályosabb a réginel.

teris juridicis, et in emptionibus praemptionibus ac venditionibus vincarum et aliarum haereditatum utantur, more aliarum nostrarum villarum liberarum ex annuentia nostrae Majestatis. — Datum in civitate Szász in die festi ascensionis Domini anno eiusdem millesimo centesimo septuagesimo sexto.

Elisabetha, m. p.

Rbr. d. 1440.

Statutoriae purae Ladislai Palóczy, in castro Munkács per notam Georgy Rasciae Despotae in fiseum devolutae.

Nos Nicolaus Praepositus et conventus Ecclesiae sanctae Crucis de Lelesz. Memoriae commendamus, Quod nos Litteras Serenissimi Principis Domini nostri, Domini Uladislai Dei Gratia Regis Hungariae, Poloniae, Dalmatiae, Croatiae etc. Litvaniaioque Supremi Principis et Haeredis Rasciae nobis directas honore et reverentia, quibus decuit, recepimus in haec verba :

Uladislaus Dei Gratia Rex Hungariae, Poloniae Dalm. Croat. etc. Litvaniaeque Supremus Princeps et Haeres Rasciae Fidelibus nostris Conventui Ecclesiae de Lelesz Salutem et Gratiam. Cum nos pro fidelibus Se.vitiis fidelis nostri, magnifici Ladislai de Palócz, magistri Curiae nostrae per Eum, nobis laudabiliter exhibit castrum Illustris Georgy Despotae Rasciae Munkács vocatum in comitatu de Beregh existens, quo et aliis iuniversis castris Possessionibus et Bonis in Regno hoc habitis. Ipse Despotus, eoquod praedationum et vastationum Regni per saevissimos Turcas in quorum medio et duo Filii ejus existens factarum conseuis et consentiens fuisse suspicatur pro eo etiam, quod tempore ingressus nostri in huius Regni Regimen Idem Despotus nulla rationabili causa motus de hoc, ad aliorum Terras se conferens, contumaciae et Rebellionis potius quam fidelitatis et obedientiae nobis praebuit argumentum priorari debere, nisi ejus fidei experientiam plenioram habebimus, creditur simul cum cunctis uti possessionibus, villis, Tributis, ac aliis utilitatibus et pertinentiis, quomocumque vocitatis ad idem spectantibus pfato Ladislao de Palócz usque vitae suae tempora per eum tamen tempore huius modi privationis Despoti si eadem ex nunc, vel ulterius, quibuscunque etiam aliis Causis facta fuerit occupans duximus confe-

rendum velimus que Ipsum, non obstante ipsa adhuc non habita privatione Despoti, in Dominum ejusdem, et ipsarum legitime per nostrum et vestrum Homines facere, ex nunc introduci. Ideo fidelitati Vestrae firmiter praecepientes mandamus, quatenus vestrum mittatis Hominem pro Testimonio fidedignum, quo praesente Vincze de Barnabás, vel Joannes de Gúth seu Crisogonus De Csarnavoda seu Johannes de Kelche sive Nicolaus vel Dominicus de Várda aliis abseutibus Homo noster ad Faciem dictorum casri ac Possessionum et aliarum Pertinentiarum ejusdem vicinis et cometancis Ipsarum universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedendo, introducat pfatum Ladislaum ex nunc in Dominium eorundem, statuaturque Eas dem Eiden praemissae Donationis Titulo per Eum post tempus Privationis praedictae si facta fuerit possidens, si non fuerit contradictum per Homines extracos, contradictores vero, si qui praeter Despoti Homines fuerint, Illos contra dictum Ladislaum, nostram evocet in Praesentiam ad Terminum competentem rationem contradictionis Eorum reddatur. Et post haec huiusmodi Introductionis et Statutionis Seriem eum contradictorum et Evocatorum si qui fuerint, ac Possessionum ac villarum ad dictum castrum Spectantium nominibus nobis fideliter rescribatis.

Datum Budae Die Dominico proximo post festum Beati Jacobi Apostoli, Anno Domini millesimo Quadringentesimo quadragesimo.

Nos igitur Mandatis dicti Domini nostri, Domini Ulladisjai Regis obedire cupientes, ut tenemon uno cum pfato Joanne de Gúth homine ejusdem Domini nostri Regis, unum ex nobis videlicet Fratrem Ladislaum Presbiterum Priorem Ecclesiae nostrae antedictae ad praemissa peragenda nostro pro Testimonio transmissimus fidediguum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis voce consona retulerunt: Quod Ipsi in Festo nativitatis Beatae Mariae Virginis proximo praeterito, ac aliis diebus subsequentibus ad id Sufficientibus: Ad Facies pdictorum castri Munkács vocati ac possessionum villarum et Tributorum ac aliarum utilitatum et Pertinentiarum, quocunque vocitatorum ad idem castrum Spectantium vicinis et cometancis ipsarum umversis inibi legitime convocatis et praesentibus accessissent. In cujus et quarum faciebus legitimis et consuetis diebus permanendo praefatumque Magnificum Ladislaum de Palócz, ex nunc in

Dominium praescriptum castrum ac Possessionum et aliarum pertinentiarum ejusdem introducendo, idemque et eisdem Eidem praemissae Regiae Donationis Titulo per eum post praedictum tempus privatione si facta fuerit statuissent possidem; nullo penitus contradictore, inibi apparente. — Datum Quinto decimo Die Diei Introductionis et statutionis praenotatarum. Anno Domini supradicto.

Rbr. D. a. 1484.

Mi Mátyás király Isten engedelmeiből Magyarországnak és Csehországnak királya eest. Az mi hiv emberünk Blaskó Györgynek a munkácsi kastélynak és az mint mondatik az tábori helynek tudniillik, az városnak kapitányok, sőt minden következő és e megnevezett helynek kapitányuk és gondviselőik s tisztviselőik, kegyelmet az Urtól és boldog előmenetelt kívánunk.

Látván és vevén az Munkács városnak supplicatioját hely kik szabadsága felől, annak okáért ezen megmondott helynek mezővárosuk, mindennemű népeit, úgy mint mi gondviselésünk alatt lévőket minden annak előtte régtől fogva szabadságokban és szokásokban valamelyekben ez ideig éltenek meghattuk; és marasztottuk, hadgyuk azért és erős parancsolattal is parancsoljuk, hogy mást egyebet senki szabadságokkal ellenkezőt ne merészellen cselekedni, mostantól fogván, ennek utána ezen felyől megemlített munkácsi városbelieket, úgy mint nekünk jószágbeli örökségünkkel valami nemesi nyert szabadságunkkal ellenkeznek, hanem azokban megtartsák, valamelyiket mi előttünk levő magyarországi királyoktól nyertek és az méltóságos János királytól ugyanezen Magyarországnak akkori gubernátorától vötenek avagy nyertek, senki azért ezt megismerje cselekedni, hogy vagy egy vagy más módon ezt az főleg előbb megemlített nyert szabadságot megháborgassa avagy roncsa, hanem oda fölyebb megemlített parancsolat szerint minden ó-szabadságokban és régi szokásokban meghadgyák az mely szabadság donatioval eddig éltek, minden háborgatás nélkül ebben mind végiglen mindenek megmarasszák és hadgyák. — Ezek után Isten mindnyájukkal.

Költ Esztergam várában 1484. Esztendőben.

Idem qui supra.

Rbr. d. a. 1552.

Ferdinandus I. Imperator arcem Munkács per Maria Reginam viduam Ludovici II. Regis Annae Arthandi Michaelis Büdy relictæ ac filiis ejus ad 15 annos in arendam data recipit anno 1552.

Nos Ferdinandus & recognoscimus per præsentēs Litteras nostras : Quod licet Serenissima Princeps et Domina Maria Hungariae Bohemiae & Regina soror nostra charissima superioribus annis Arcem suam Munkács in Regno nostro Hungariae in Comitatu Beregh positam Grosae Dnae Annae Artándy Egregii condam Michaeli Büdy Relictæ, ac Egregiis Michaeli Ladislao Wolfgango, Gregorio et Georgio similiter Büdy filiis ejusdem pro certa summa paecuniae quotannis persolvendæ ad annos quindecim in arendam locavit, nosque post certam Transactionem cum eadem Serenissima Sorore nostra, super omnibus Bonis, Arcibus ac proventibus per eandem in pfato Regno nostrae Hungariae in eum usque diem possessis proximis annis factam Locationem hujus modi subiisdem pactis et conditionibus præfatis Relictæ et filiis dicti condam Michaelis Büdy gratiose confirmaverimus eosque in Dominio ejusdem arcis Munkács inxta tenorem predictæ Locationis in hunc usque diem conservaverimus. Cum tamen certis gravissimis nostris, et Requi nostri præfati negotiis argentibus Arcem ipsam Munkács aute expletienem Irni pdictor quindecim Annor ab iisdem Domina Relicta et Filiis condem Michaelis Büdy repetere nos oportuerit; idemque promte ac obedienter monitis nostris obtemperantes, Arcem ipsam cum omnibus pertinentiis ejusdem nobis et Hominibus nostris ad id deputatis reddere se obtulerint paratos, nos habita ratione hujus modi fidelitatis promteque eor obedientiam assecravimus tenore psentium, et certificavimus in verbo eosdem Relictam et filios pfati dicti condam Michaelis Büdy, quod nos Arcem Boldogkeó in Comitatu Abaujvariensi in pfato Regno nostro Hungariae sitam quam Rvdus condam Frater Georgius Episcopus Variadiensis etc. etc. certa pecuniarum summa ab aliis emisse et possedisse dicitur cum omnibus ejusdem Arcis pertinentiis et utilitalibus quibus libet quam primum fieri potuerit de manibus eorum, qui eam tenent, eliberabimus ad Jure perpetuo pfatis Dominae Relicte et filiis

ejusdem ipsorumque Haeredibus et Posteritatibus universis dabimus et de facto conferemus in manusque eorundem assignabimus, assignatique faciemus perpetuo possidem. Quo quidem facto eadem Domina Relicta et filii condam Michaelis Büdy Litteras nostras quas supercentum Colonis eidem condam Patri eorundem et per consequens ipsis qq. nos pro prima occasione vacans, per Nos Jure perpetuo conferens proximis annis a Nobis impetraverant et apud se habent Nobis restituere teneant. Casu vero, quo graves forte et maxime urgentes causae aliquae obstarent quo iuxta nostram supradictam gratiosam oblatiosam Arcem pdictam Boldogkeó cum pertinentiis eisdem Relictae et filiis condam Michaelis Büdy conferre, tradique et assignari facere non possemus in eo casu assecuravimus et certificavimus eisdem similiter in verbo nostro Regio, quod pfatum numerum centum Colonorum sessionatorum juxta priorem nostram gratiosam annuentiam pro prima occasione gravis nomine aut uti in Regno nostro Hungariae ad Nos coronamque nostram devolvens ipsis et eorum Haeredibus Posteritatibusque universis similiter gratiose de facto conferemus, atque insuper intra breve temporis spatium offitium aliquod eis trademus et assignabimus ex quo ipsi nobis servire et sese honeste ac commode iidem poterunt sustentare. Imo assecuramus et certificamus harum nostrarum vigore et Testimonio Litterarum mediante. Datum Pragae secunda mensis Januarii anno Domini 1552.

Rbr.

*Extractus Litter. ex archivo Cammer. administrationis
Scepusiensis Dominium Munkács concernent. de annis
1440 et 1529 A. Nro. 26.*

Elenchus Litterarum ex archivo Cammeralis Administrationis Regiae Scepusiensis Dominium Munkács concernentium.

Fasciculus Primus.

Numero 1-o Testimoniales Conventus Lelesziensis super interposita per Ladislaum de Palócz solenni contradictionis, et prohibitionis in qua Ulladislavus Rex a Donatione et Collatione, Petrus autem Simon et Joannes dedita Palócz, ab Impetratione apprehensione et usuactione Castri Munkács et Perdinentiarum anno 1440 inhibentur.

Secundo: Litterae Joannis Regis Donacionales super Dominio

Munkács, Stephano Bathory de Somlyó in comcambium oppidorum Szathmár et Némethi Pertinentiarumque ab eodem receptarum. Anno 1529 Jure perennali collat.

Tertio ect.

Rbr. d. a.—1625.

Ferdinandus II-us assecurat Gabr. Bethlen super arce Munkács, quod hanc in consortem cath. Brandenburgicam transferre, eademque attactu castra donec ad alia vota transiverit retinere queat.

Nos Ferdinandus secundus etc. etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod licet nos vigore Pacificationis cum Serenissimo Principe Gabrielle S. R. Imperii et Transylvaniae Principe, quarumdam Regni Hungariae Partium Domino ac Siculorum Comite, nec non Oppoliac et Ratiboriae Duce inita, Arcem Munkách in Comitatu de Beregh existentem cum omnibus pertinentiis, ita eidem Principi in et pro summa trecentorum millium Flor. Hungar. inserispermus, ut vita quidem ipsius durante per nos, vel successores nostros legitimos videlicet Hungariae Reges redimi haud posset, post mortem vero dicti Principis, ab Haeredibus et legatariis eiusdem deposita praescripta trecent. millium fl. summa nos et successores nostri redimere ac recuperare possimus, ad contestandum tamen sincerum affectum nostrum quo eundem Principem prosequimur, ad diligentem Instantiam et nostri requisitionem per memoratum Principem factam benigne annuimus, ut suum omne Jus, quod vigore Pacificationis primum Niklspurgi postea Viennae initae dictus Princeps in praedictam Arcem Munkács habere dignoscitur, in personam serenissimae Principis Cath. Marchionissae Brandenburgicae, Prussiae, Juliae Liviae, Montium, Sedinorum, Pomeranorum, Cassubiorum, Vandalorum, nec non in Silesia Crusnem; Carnoviaeque Ducissae, Burgravae Novimberg; Rugiae Principis Comitissae March. et Ravenspergii Ravenstein Dominae etc. etc. transferat, et ita quidem, quod si ipsum Principem Transylvaniae prius mori contingeret, quo ad usque praedicta Princeps Catharina ad alia nuptialia vota non transierit, per nos ac successores nostros praelibata arx Munkács.

ipsa Principissa nolente, ab eadem redimi non possit. In quorum omnium robur ac firmitatem has Litteras nostras assecutorias dandas duximus et concedendas.

Datum in Regia Civitate nostra Soproniensi. Die 18-a mensis 9-bris Anno Domini 1625. Regni nostri Rom. Septimo, Hung. octavo-Boh. vero anno nono.

Ferdinandus, m. p.

Rbrd. a. 1770.

Missiles Comitis condam Antonii Grassalkovich in archivo camerali Litteras arcem Munkács tangentes resistere referentes A. Nro 27. c.

Copia P. P.

Instantia Excellentiae Vestrae pro extradandis quibusdam actis suae Matti exhibita, communicata omnino fuerat mecum mense adhuc Maji eo solum fine, ut eatenus opinionem Domini causarum Regalium Directoris capiam, et demisse repraesentem; Effectuavi jam utrumque, antequam aestimatissimas de 29-a Juny Excellentiae Vestrae Litteras recepissem et aperio candide, Dominum Directorem Ejus opinionis esse, quod acta extradari petita forent equidem de Dominio Munkács, verum una involvant familias Bakoczianam, Balthoryanam, Megochianam, et Eszterházyanam, cum quibus familiis jam respective deficientibus, quia Excellentia vestra nexum non haberet, Lex autem Litteralia Documenta illis, quos concernunt, extradanda inueret, Ideo nec Litterae illae Excellentiae Vestrae sine Praejudicio Fisci Regni extradari valeant. Dependet iam Res a Decisione Sacrae Mattis, quod dum fiducialiter significo, constanti una veneratione maneo:

Excellentiae Vestrae

Gedelleó 6-a Julii 1770.

Servus obsequentissimus

Comes A. Grassalkovich m. p.

*Inscriptio Arcis Munkács Magnifico Gaspari Magochy pro
quadraginta duobus millibus floren. hungarical. sub con-
ditionibus infrascriptis facta.*

Nos Maximilianus etc. etc. Recognoscimus per praesentes Litteras nostras, significantes, quibus expedit universis : quod cum Fidelis noster, magnificus Gaspar Magochy, Comes comitatus Tornensis et Consiliarius noster, nobis humiliter suppli cavit ut nos, ob fidelia et antiqua eiusdem servitia per eum nobis et Regno nostro Hungariae praestita Arcem Munkács pro certa summa pecuniae sibi per aliquot annorum spatium inscribere et impignorare dignar emur, Nos perspecta fide, integritate et constantia sua, quam idem in nos et Regnum nostrum Hungariae iam inde a suscepti Regiminis nostri initio multis argumentis fideliter declaravit, certoque nobis persuadentes ipsam praefatam Arcem nostram Munkács nobis et successoribus nostris, pari fide et integritate absque aliqua labe conservaturum. Cum eodem Gaspare Magochi super dicta Arce Munkács tales Tractatus Conditiones inivimus et conclusimus: Imprimis quod ipsam eandem arcem Munkács simul cum cunctis suis pertinentiis Proventibus et utilitatibus ad eandem de Jure et ab antiquo spectantibus quovis nominis vocabulo vocitatis usque ad decem integrorum annorum spatium, a dato praesentium computando in et pro summa quadraginta duorum millium flor. hung per eum propterea nobis modo infrascripto deponendorum possidere fructusque et emolumenta eiusdem pro se percipere valeat. Ita videlicet : quod idem statim post assignationem praedictae arcis pertinentiarumque eiusdem ad manus suas fiendam, ex praedicta summa triginta millia, a tempore autem assignationis, uno et post mense, immediate secuturo reliqua duodecim millia flor. hungarical nobis et ad cameram nostram numerare et deponere debeat. Quo quidem decem annorum numero expleto praedicta Arx Munkács cum cunctis suis pertinentiis rursus ad nos et successores nostros legitimos Reges Hungariae sine ulla pecuniaria solutione et redemptione devolvatur et condescendat ita quidem : quod ex praescripta capitali summa ultra praetactum decennium, singulis annis quatuor mille et ducenti floren. hung. decedere et defalcari intelligantur, expleto que praedicti temporis spatio sublataque et defalcata ipsa summa, Arx praedicta rursus ad nostras successorumque nostr. praedictorum manus praedicto modo deveniat. Ubi vero dictum Gasparem Magochy ante expletionem ipsius decennu

(quod Deus avertat) decedere contingeret, in eo casu liceat nobis, nostrisque successoribus Regibus Hungariae praescriptam Arcem, pro restanti duntaxat tunc temporis et per decursum annorum, nondum defalcata summa a nepotibus ipsius Magochy, Andrea et Gasparo vel iis qui eorum nomine tunc temporis Arcem tenerent et possiderent, ad nos redimere et recipere. Quod tamen nos iisdem quatuor ante mensibus denunciare et significare tenebimur; finito autem decennio ipso Magochy adhuc superstite, nulla denunciatio necessaria sit: sed ipse Magochius res suas ita instituere debet, ut mox finito decennio arce nostrae majestati haeredibus et successoribus nostris Regibus Hung. restituat. aut Capitanei et Officiales sui rostituant.

Quod si etiam durante ipsius decennii tempore, ante obitum tamen ipsius Gasparis Magochy quempiam nobis pro praedicta arce Munkách majorem summam offerre contingeret, eam nihilominus, ab ipso non auferemus, neque cuiquam alteri conferemus. Post obitum vero ipsius Magochy Dispositio de Arce et pertinentiis, eiusdemque redditio et receptio, observato praedicto quatuor mensium Denunciationis Termino, et refusa restant. pecuniae summa, penitus nobis sit libera. Item casu quo Pulveres Tormentarii per nos simul cum Arce ipsa sibi assignandi, tactu fulminis (quod absit) absumerentur, ad eorum refusionem dictus Gaspar Magochii non sit adstrictus vel obligatus. Praeterea si (quod itidem Deus avertat) interea temporis pertinentias ipsius arcis Munkács per hostes, vel in toto, vel in parte depopulari contingeret, extunc eiusmodi depopulationem ipsi Gaspari Magochy aut suis haeredibus non imputabimus, saltem ut Arx ipsa cum pertinentiis tam per eum, quam suos haeredes nobis et successoribus nostris; suo tempore incolumis restituatur. Item prouti ipse quoque Gaspar Magochy se se facturum obtulit, triginta sex Equites, totidemque pedites Hungaros pro Praesidio, sive vero semper loco duorum Equitum tres pedites in dicta arce nostra continue intertenere debeat. Ingruente tamen aliqua maiori vi hostili, réque ad exercitus et obsidionis periculum deducta, subsidio militum nostrorum quantum quovis tempore opus videbitur, propriis nostris sumptibus praedictae arci nostrae subveniemus. Quo in casu licebit nobis pro arbitrio et voluntate nostra, eum numerum militum, qui nobis videbitur, cuius cunque etiam nationis, ad defensionem illius loci Pertinentiarumque illius mittere, eodemque collocare. Praefatus quique Gaspar Magochy praedictique ipsius nepotes Andreas et Gaspar eorumque castellani, et

Provisores tam praesentes et futuri consvetum Juramentum deponere tenebuntur. Quod scilicet arcem praedictam cum suis pertinentiis neque hostibus Turcis, neque vero Rebellibus vel aliis Adversariis nostris ullo unquam tempore tradent, aut a fidelitate et obedientia nostra abalienabunt; sed nobis Liberis que et successoribus nostris legitimis Hungariae Regibus, fideliter, sinceriter, et constanter custodient et asservabunt, in nostrasque et successorum nostrorum seu Hominum per Nos ad id deputatorum manus, suo tempore salvam et integram, semota omni difficultate, causatione, mora et tergiversatione una cum restitutione plenaria, suppellectilibus Arcis, Bombardis, Pixidibus, armis omnis Generis, Pulvere Bombardico, munitio-nibus, caeterisque rebus eidem sub Inventario tempore Introductionis consignatis resignabunt, ex eaque nobis et successoribus nostris Regibus Hungariae constanti et inviolabili fide ad extremum servient. Amicis, et subditis nostris, nostrumque successorum, nec per se, neque per alios aperte vel clam, directe vel oblique, aut alio quovis exquisito colore seu praetextu adversi quidpiam molientur, sicut superinde ipse Gaspar Magochy dictique sui Offles peculiare Litteras suas Reversales nobis dare teneantur. Caeterum aedificia Arcis, quae iam antea iuxta certam formam dimensa et in mille florenis hung. aestimata sunt, suis sumptibus usque ad mille florenos praefatus Gaspar Magochy sine mora perfici et resolvi facere curet. In posterum autem si quid aedificare opus fuerit, non nisi cum praescitu et voluntate nostra feiri debet, quod quidem nos tempore resignationis secundum proborum virorum aestimationem eidem Gaspari Magochy suis que haeredibus refundemus; exceptis tamen quotidianis reparationibus et conservationibus, qua fere opera colonorum et exiquo perfici solent, quas scilicet ipse Magochius et haeredes ipsius propriis sumptibus facere teneantur. Postremo ut subditos et colonos pertinentiarum dietae arcis Munkács annotatus Gaspar Magochy pro aequitate et Justitia regat, ipsosque in veris ipsorum et antiquis privilegiis, Juribus, Libertatibus et consuetudinibus, a Serenissimis condam Regibus Hungariae concessis et donatis ac clementi Divi Rom. Imperatoris Ferdinandi Parentis nostri felicissimae memoriae et nostra approbatione confirmatis immutabiliter conservet, et contra eadem, servatamque hactenus per nos consuetudinem ullo modo quaesitoque colore quidpiam tentet neque tentari patiatur, submota omni crudelitate. — Assumentes nihilominus saepefatam Gasparem Magochy et suos

Haeredes in pacifica possessione dictae arcis nostrae Bonorumque et pertinentiarum nec non Terrarum sylvarum et Foenilium Juriumque possessionaiorum eiusdem in his duntaxat causis, si qua vel iam hactenus ratione eorundem per quospiam contra nos mota fuissent, vel ante tempus praemissae assignationis ipsi fiendae, et non postea moverentur, contra quoslibet iuridicos Impetitores Causidieos et actores tueri et defendere propriis nostris Laboribus et expensis. Harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur in pendentium communitarum vigore et testimonio Litterarum. Datum Viennae vigesima octava Die mensis Julii A-o. Domini millesimo Quingentesimo septuagesimo Tertio.

Regestrum de Rectificatione Domorum iuxta Constitutiones Anni Christi : 1599 ac primum ad Arcem Munkács spectabilis ac magnif. Domini Sigismundi Rákóczi pertinentium.

Oppidum Munkács	Dom. 156.
Oppid Berezgás	Dom. 185.
Uy Varas	Dom. 12.
Oppidum Uarj	Dom. 137.
Oppidum Bereg	Dom. 73.
Bereg Ujfalu	Dom. 33.
Sarkad	Dom. 19.
Drágabártfalva	Dom. 46.
Maczarka	Dom. 1.
Oroz-vég	Dom. 21.
Munkács Ujfalu	Dom. 11.
Kendereske	Dom. 7.
Gorond	Dom. 20.
Isneteh	Dom. 50.
Luczka	Dom. 30.
Strabicho	Dom. 83.
Pisztianháza	Dom. 36.
Lanfalu	Dom. 22.
Fogaras	Dom. 27.

Zavidfalva	Dom.	35.
Hattmegh	Dom.	1.
Péterfalva	Dom.	2.
Kelemenfalva	Dom.	14.
Eökes	Dom.	1.
Zuaskoialva	Dom.	1.
Pzerenisfalva	Dom.	2.
Deskófalva	Dom.	2.

Summa facit Nro. 1144.

Feketepatak	Dom.	5.
Árdánháza	Dom.	24.
Medencze	Dom.	11.
Niresfalva	Dom.	13.
Kasafalva	Dom.	2.
Kisz Sarkad	Dom.	1.
Papgörgyfalva	Dom.	1.
Izogafalva	Dom.	1.
Kuth	Dom.	6.
Babafalva	Dom.	3.
Babosfalva	Dom.	1.
Deleganfalva	Dom.	1.
Kis-Lucska	Dom.	1.
Vanikofalva	Dom.	1.
Uskofalva	Dom.	1.
Monaster	Dom.	1.
Kocsova	Dom.	5.
Sztanfalva	Dom.	21.
Dobronicha	Dom.	3.
Szolanovich	Dom.	4.
Bukovinka	Dom.	1.
Usnik	Dom.	3.
Breszto	Dom.	2.
Paszika	Dom.	3.
Nagybisztra	Dom.	3.
Roszos	Dom.	3.
Plania	Dom.	7.
Kusio	Dom.	3.
Melniczna	Dom.	6.

Busnichna	Dom.	3.
Szolchin	Dom.	3.
Kis-Bisztra	Dom.	5.
Olenovah	Dom.	10.
Isuor	Dom.	3.
Bregonech	Dom.	2.

Summa facit Dom. Nro. 169.

Timsor	Dom.	2.
Huklina	Dom.	10.
Rosztoka	Dom.	1.
Fisorfalna	Dom.	1.
Hazugalva	Dom.	1.
Nagy-Iyan	Dom.	16.
Kis-Ivan	Dom.	20.
Rákos	Dom.	21.
Churalfalva	Dom.	3.
Kolinkofalva	Dom.	1.
Cherneko	Dom.	13.
Nagy-Babolistia	Dom.	1.
Fehér-Ágoston falu	Dom.	1.
Kis Lanfalva	Dom.	2.
Chertesfalva	Dom.	1.
Ramocsafalva	Dom.	5.
Nagy-Bolosfalva	Dom.	14.
Ulsinka	Dom.	1.
Szerencsefalva	Dom.	4.
Kis-Mogyoros	Dom.	8.
Ilkofalva	Dom.	1.
Kosztrubachfalva	Dom.	1.
Kislohó	Dom.	4.
Nagylohó	Dom.	8.
Kis-Dobronicza	Dom.	1.
Fedelesfalva	Dom.	2.
Torosztjánfalva	Dom.	3.
Puszniak	Dom.	4.

Summa facit Dom. Nro. 210.

Herefalva	Dom.	1.
Miklósfalva	Dom.	1.

Lauka	Dom.	9.
Felső-Viznicze	Dom.	13.
Közép-Viznicze	Dom.	6.
Alsó-Viznicze	Dom.	6.
Kis-Belebeli	Dom.	1.
Kluczkó	Dom.	3.
Szidorfalva	Dom.	1.
Geszenfalva	Dom.	1.
Rhunafalva	Dom.	2.
Szarkarka	Dom.	1.
Szárícha	Dom.	1.
Kuska-Bablasza	Dom.	8.
Hrabonícha	Dom.	6.
Kis-Hrabonícha	Dom.	1.
Dunkófalva	Dom.	7.
Damusfalva	Dom.	1.
Seremifalva	Dom.	1.
Hiuzfalva	Dom.	1.
Szimbrilla	Dom.	3.
Hliakovich	Dom.	1.
Cz'ihinícih	Dom.	6.
Ulkrucíh	Dom.	2.
Kornapatak	Dom.	1.
Gath	Dom.	20.
Nagy-Gúth	Dom.	6.
Jánosi	Dom.	13.
Lukta nova	Taxa l.	1.

Summa facit Dom. Nro. 127.

*In Processu Gregorii Fornsosi Jublium Colonorum.
Egr. Nobilium magnatum Domus.*

	Domus.	
Ardó	Dom.	12.
Balasér	Dom.	12.
Kis Gúth	Dom.	7.
Kerepesh	Dom.	9.

Derczen	Dom. 34.
Fornos	Dom. 11.
Póсахáza	Dom. 9.
Dávidháza	Dom. 18.
Magnif. Domini Sigismundi Rachochoi	Dom. 2.
Klachauo	Dom. 9.
Ignech Mag. Dni Francisci Dobó	Dom. 26.
Balasach	Dom. 8.
Benedechi	Dom. 12.
Kalnik	Dom. 24.
Kormina	Dom. 1.
Gajdos	Dom. 5.
Puczkanócz	Dom. 37.
Medvefalva	Dom. 10.
Suko	Dom. 6.
Czapócz	Dom. 8.
Potherini	Dom. 7.

Datum in Possesione Ardo feria secunda prima ante festum Beatae Priscae Virgiuis Die Septa Loco general congreg. nunc anno Domini 1600.

Unīversitas Cottus de Beregh Lecta et extradata per me Petrum Litteratum Juratum notarium Ottus Bereg Z. m. p.

(L. S.)

(L. S.) Praescutem copiam cum suo vero et genuino originali collatam eidemque in omnibus conformem esse testor.

Pestini 4-a febr. 1. 783.

Joannes Oszterhuber.

In J. Tabulae Reae Judriae Jur. notar.

Rbr 1612.

*Staturiae purae Nicolai Eszterházy et Ursulae Dersffy
in castro Munkács.*

Nos conventus Ecclesiae sanctae Crucis de Lelesz memoriae commendamus tenore Psentium (Significantes quibus expedit universis: quod nos Litteras spectabilis et magnifici Domini Comitum Sigismundy Forgach de Gyemes Judicis Curiae et Consilarii sacratissimi

mi Principis et Domini Dmni Mathiae Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris semper augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiaeque, Croatiae, Slavoniae ect Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae ect. nec nom partium praescripti Regni Hungariae Superiorum Generalis et Comitatum Neogradiensis et de Szabolcs Comitibus Domini et Patroni nobis graciosissimi Introductorias et Statutorias, pro parte Generosi Domini Nicolai Eszterházy de Galantha ac magnificae Dominae Dnae Ursulae Dersffy de Szerdahely Relictae magnifici quondam Domini Francisci Magochy, alias Cottum Torna et de Beregh Comitibus, ac pfatae sacrae Csreae. et Regiae Mattis Consilii clause confectas et emanatas, nobis amabiliter datas honore quo decuit recepimus in haec verba. Amicis suis Reverendis Conventui Ecclesiae sanctae Crucis de Lelesz Comes Sigismundus Forgach de Gyemes Judexcuriae et Consiliarius sacratissimi Principis et Domini Matthiae Dei Gratia Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae ect. Regis Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae ect. nec non partium praescripti Regni Hungariae Superiorum Generalis ac Comitatum Neogradiensis et de Szabolcs Comes ect. salutem et amicitiam paratam, cum honore. Dicitur nobis in personis generosi Domini Nicolai Eszterhazy de Galantha ac magnificae Dominae Ursulae Dersffy de Szerdahely relictae magnifici quondam Domini Francisci Magochy Cottum Torna et Beregh Comitibus ac pfatae sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consilii. Qualiter idem exponentes secundum continentiam certarum Litterarum Transactionalium Vestrarum, in hoc anno psenti sabbahito proximo post festum Beati Jacobi Apostoli sub sigillo istius conventus Vestri ad fassionem Egregiorum Martini Moricz de Sövényhaza, nec non Francisci, Joannis et Philippi filii Egregii quondam Francisci Kattay de Czege Kata personaliter suis propriis ac Universorum Haeredum et successorum ipsorum nominibus ut pote Martinus Moricz Generosarum puellarum Clarae et Barbarae filiarum suarum ac Dominarum Catharinae Moricz Ládislai Horváth Kiserich de Lomnice et Margarithae similiter Moricz Francisci de Palagy Egregiorum consortium sororum siilicet suarum carnalium et uterinarum praeterea Annae Moricz consortis Egregii Stephani Pohalni filiae vero Egregii Petri ac Elisabethae consortis Egregii Michaelis Baksy de Vajda filiae antem Egregii Petri Hary ex generosa quondam Domina Juditha Moricz

priore eonsorte eiusdem filia antem, praenominati quondam Laurentii Moricz propagatae Dicti vero, Franciscus, Joannes et Philippus Katay Egregii Stephani filii ac Generosarum puellarum Euphrosinae et Mariae, Magdalенаe filiarum magnifici quondam Domini Michaélis filii praenominati olim Francisci Kattkay fratris nimirum et sororum ipsorum patruorum authentice emanatarum totius nempe juris illius successorii in arce Munkács Bonisque universis ad eandem pertinentibus omnino in Dicto Cottu de Beregh existent et habiti Litteris in iisdem specificati in ipsos exponentes realiter et immediate translati per Regium et Vestrum homines legitime vellent introire. Pro eo amicitias vestras harum serie hortamur et autoritate nostra Judiciaria, qua fungimur requirimus diligenter, quatenus acceptis presentibus vestrum mittatis hominem vestrorum pro Testimonio fidedignum, quo praesente Egregii et nobiles Joannes et Stephanus Illosvai vel Christophorus Gulachi aut Andreas et Sebastianus de Kis Bégány, sive Thomas Oroszy, seu Franciscus Hartianni, seu Michael Gulachi, sive Stephanus et Franciscus Kerepeczy, nec non Ladislaus Farnosy, aliis absentibus, homo Regius per nos ad id specialiter transmissus, ad facies praescriptae arcis Munkács, consequenterque bonorum universorum ad eandem pertinentium; vicinis et cometaneis eorundem universis, inibi legitime convocatis et presentibus accedendo: introducat praefatos Nicolaum Eszterhazy de Galantha et Dominam Ursulam Dersffy oct. ac haeredes et posteritates utriusque sexus eorundem universos sed et legatarios in Dominium praefati totius Juris successorii, in praefata arce Munkács bonisque universis ad eandem pertinentibus in praedictis Litteris transactionalibus praerecensitos fatentes specificati et in eosdem exponentes realiter et immediate translati; si non fuerit contradictum Contradictores vero si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatos, Nicolaum Eszterházy et Dnam Ursulam Dersffy in Curiam Regiam nostram, scilicet in praesentiam rationem contradictionis eorum reddituros efficacem Et post haec super huiusmodi Introductionis et Statutionis seriem simul cum contradictorum et Evocatorum si qui fuerint vicinorumque et cometancorum qui praemissae statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato ut fuerit expediens. Datum Cassoviae Die decimo quinto mensis Octobris anno Domini Millesimo sexcentesimo duodecimo.

(L. S.)

Lectum. Amicis suis Reverendis Conventui Ecclesiae sanctae

Crucis de Lelesz et pro parte Generosi Domini Nicolay Eszterházy de Galantha ac Magnificae Dominae Ursulae Dersffy de Szerdahely relictæ Magnifici quondam Domini Francisci Magochy Comitatum Torna et Beregh comitis ac pfati sacrae coronae Regiaequae Mattis Consilioniæ introductoriae et statutoriae. Unde nos praeinsertis amicabilibus hortationibus diligentibusque requisitionibus annotati Domini Iudicio Curiae Regiae Mattis autoritate sua Iudiciaria, qua fungitur nobis factis obsequi et satisfacere volentes pro ut aequum est et decet, una cum praefato Egregio et nobili Sebastiano Begány de Kis-Bégány homine Regio, inter alios homines Regios in dictis Domini Iudiciis Curiae Regiae Mattis Litteris Introductoriiis et statutoriis nominatim conscriptos expresso et per Eundem ad id specialiter transmissio nostrum hominem reverendissimum videlicet Dominum Ladislaum Habardy Praepositum et praelatum nostrum Benignissimum ad praemissa suo modo rite et legitime peragenda et exequenda nobisque exinde fideliter referenda nostro pro Testimonio fidedignum duxeramus esse transmittendum, qui postea ab inde ad nos insimul reversi nobis sub debito Ipsorum Juramento in Generali Decreto Superinde expresso conformiter per omnia retulerunt hunc in modum. Quod ipsi virtute juxtaque tenorem et continentiam praenotatarum Litterarum dicti Domini Iudiciis Curiae Mattis Introductoriarum et statutoriarum primo quidem feria quarta proxima ante festum Beati Demetrii Martyris attunc recens et immediate affuturum, iam vero transactum praeterita, ad faciem praescriptae arcis Munkács, habite praenotatu comitatu de Beregh existentis in tenore praenotatarum dicti Domini Iudiciis Curiae Regiae Mattis Litterarum Introductionarum et statutoriarum contentae et denotatae vicinis et cometancis ejusdem universis signanter autem et pottissimum Egregiis et nobilibus Balthazare Guty et Joanne Oroszy de Gulách ambobus vicecomitibus praedicti Comitatus de Beregh Georgio Kerepezy et Andreae Begány de Jomra Kis-Begány, ambobus Indlium Gabrieleque Bartsay Jurat. Notario ejusdem Comitatus de Beregh Nicolao Szalay Provisori et Joanni Pósaháza Castellano dictae arcis Munkács, Ladislao Lónyay de Nagy Lónya, Francisco Kerepezy, altero Francisco Horváth de Klacsano et tertio Francisco Guthy de Kis-Guth, Joannae Tarnóczy de Guth, Emerico Földváry, Paulo Kakas de Dercsen, Alexandro Munkácsy, Stephano Borbély, Nicolao Egresy, Stephano Kigyósy

Luka, Szabó, et Francisco Borbély de Beregh ipsorum propriis. Pro-
 vidis item et ignobilibus Gaspari Lórinéz, Stephano Kerepeczy, An-
 drea Nagy, Georgio similiter Kerepeczy et Gaspare Oroszy, Fran-
 cisco Pogany omnibus que tribus in Kerepecz : Andrea in super Barta
 Domine Christinae Csapy relictæ viduæ Magnifici quondam Domini
 Pauli Melyi de Priber, Andrea Kopasz Domini Georgii Perény et al-
 tero Andrea Bakos Domini Michaelis Czobor de Czobor-Szent-
 Mihály, omnibusque tribus in Derezen Porro Valentino Pokol,
 Michaeli Gerseny et Autonio Nagy, Nicolai Guthy ambobus-
 que in Kis-Guth : Stephano Székely et Nicolao Nagy Oál ambobus
 Dominae relictæ Abrahami Pósházy in Posaháza; Joanni, demum
 Clementis Sárközy, Lucae Szabó, Stephano Literaty, Keörcössy et
 Valentino Messter, Francisco Horváth de Klacsano, omnibusque tri-
 bus in Dávidháza; Magnificorum Generosorumque ac Egregiorum et
 nobilium subditis possessionibus vocatis omnino in pscripto Comitatu de
 Beregh existentibus et habitis commorantibus Eorunde in Dominorum
 et Dominarum suorum terrestrium nominibus et in personis aliis que
 etiam quam plurimis inibi constitutis legitime que congregatis et pre-
 sentibus accessissent. præfatusque homo Regius Testimonio nostro
 prænotato sibi adhaerente et exintente die et loco in prænotatis coram
 vicinis et cometaneis nobilibus scilicet et ignobilibus superius recen-
 sitis et conscriptis intruduxisset præfatos Nicolaum Eszterházy de dic-
 ta Galantha et Dominam Ursulam Dersffy, Ipsorum Haeredes et post-
 telitates utriusque sexus universos, sed et Legeratios in Dominium
 prædicti totius Juris sucesorii in prædicta arce Munkács in iam fato
 Cottu de Beregh existentibus habitis, ac ex eadem arce ut loco principali
 ei capite Bonorum simul unoque et eodem centextu similiter in Do-
 minium quoque totius itidem Juris successorii in universis bonis
 seu Juribus portionibusque Possessionariis quibus libet oppidis ut
 pote villis prædiis et portesionibus possionariis ubivis existentibus
 et adiacentibus ad ipsam arcem pertinentibus habitis in præ-
 dictis Litteris nostris, fassionalibus et transactionalibus per præ-
 recensitos fatentes realiter et immediate translati generaliter intro-
 duxisset stautissetque; idem totum Jus successorium Eisdem Expo-
 nentibus utriusque sexus universis; Sed et legetariis ipsis modo pre-
 misso incumbens possidendum. Deinde die ad tunc immediate sub-
 sequenti feria vide licet quinta proxima prædictum festum Beati
 Demetrii martyris tunc ut præfertur recens et immediate affuturum

iam vero evolutum praeterita ex superabundanti et de bene esse ad uberiorem quasi ed clariorem Introductionis et statutionis praemissae publicationem ad faciem quoque oppidi Munkács appellati ad praedictam arcem Munkács pertinentis in praescripto Cottu de Beregh existentis modo simili vicinis et cometaneis ejusdem nonnullis tam nobilibus quam ignobilibus, qui in dicta arce Munkács adfuerant mihi etiam legitime convocatis et praesentibus accessissent; praefatus autem homo Regius Testimonio nostro praenotato secum praesente die et loco in praenotatis coram vicinis et cometaneis immediate praescriptis introduxissent, ex super abundanti pfatus Nicolaum Eszterházy de dicta Galantha et dominam Ursulam Dersffy Ipsorumque Haeredes et Posteritates utriusque sexus universos et legetariós in Dominium praenotaate tollius Juris successorii in antelato op pido Munkács habití in praedictis Litteris nostris Fassionalibus et Transactionalibus per praerecensitos fatentos specificati et in eisdem Exponentes realiter et in mediate translati statuissentque idem totum Jus successorium Eisdem Exponentibus Ipsorumque Heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, sed et Legatariis ipsis modo praemisso incumbens possidendum. Item eodem die ad faciem Similiter Oppidi Beregh nominati ad praedictam arcem Munkács pertinentis in antelato Cottu de Beregh existentis vicinis et cometaneis. Ejusdem etiam quibusdam iisque tantum nobilibus, qui in dicto oppido Munkács adfuerant ac una cum eisdem aequae nobilibus Georgio Kakas et Blasio Somlody ambobus in oppido Beregszász Residentiam facientibus ipsorum similiter propriis mihi legitime accersitis psentibus accessissent, ac praefatus Sebastianum Bégány homo ut praenotatum est Regius Testimonio nostro praenotato sibi utique adhaerente et assistente Die et loco in praetactis coram ipsis vicinis et cometaneis introduxissent ex superabundanti pfatos Nicolaum Eszterházy de dicta Galantha et Dominam Ursulam Dersffy Ipsorumque Haeredes et posteritates utriusque sexus un versos, sed et legatarios in Dominium praefati totius Juris successorii in praedicto oppido Beregh habití in praedictis Litteris nostris fassionalibus et transactionalibus per praerecensitos fatentes specificati et in eisdem Exponentes realiter et immediate translati, statuissetque idem totum Jus successorium eisdem Exponentibus ipsorumque Haeredibus utriusque sexus universis. Sed et Legatariis ipsis modo praemisso incumbente possidendum. Porro sequenti die ad Faciem oppidi Vari vocati itidem ad praedictam Arcem

Munkács pertinentis in saepefato Cottu de Beregh existent, Ejusdem similiter vicinis et cometaneis nominatim autem et specialiter Egregiis et nobilibus Paulo Hallabory de eadem Halábor, Ladislao Oroszy et Emerico Tóth ambobus de Borsva, Georgio Sz. Mariasy de Erdótelek Ladislao Péres, Andrea Litterato de Felesd et Valentino, Nagy de Zent Márton in ipsorum propriis, Providis item et Ignobilibus Michaele Vitalius relictæ viduæ Egregy quondam Demetry Kende de Kölçse, Stephano, Béres Judice, itidem relictæ viduæ Egregii quondam Joannis Rakomady, Paulo Balázs, Stephani Halabory, Joanne Far Francisci Gecsei, et Paulo Veres, Joannis Nagy, omnibusque quinque in Halábor, Joanne insuper Vargha Judice Balthazaris Zekel, Georgio Matthe Mihaelis Lorantfi, Joanne Király et altero Joanne Csapo ambobus Domini Michaelis Károlyi, Gaspere Salanky, Stephani Szabode Somlyo et Thoma Orosz Michaelis Gulacsy omnibusque sex in Nagy Muzsaj in praefato de Beregh, Michaele de hinc Barna, Csoma Kende de Kölçse, Luca Nagy Valantini similiter Kende de dicta Kölçse, et Paulo Barna iam fatae relictæ viduæ dicti quondam Demetrii Kende de dicta Kölçse omnibusque tribus in Korod in Satmariensi, magnific. Generosorumque ac Eggreiorum et nobilium subditis, possessionibus, comitatibusque in praescriptis existent, et habitis commorantibus, in eorundem Dominorum et Dominarum ipsorum Terrestrium Personis atque nomimibus inibi legitime convocatis et praesentibus accessissent praefatus autem homo Regius Testimonio nostro praenotato sibi adhaerente et assistente die et loco in praenotatis coram vicinis et cometaneis nobilibus scilicet et ignobilibus supra ordine distingtéque positis et specificatis ixtroduxissent et superabundanti praefatos Nicolaum Eszterházy de dicta Galantha et dominam Ursulam Dersffy ipsorumque Haeredes et posteritates utriusque sexus universis sed et legatariis in Dominium praetaeti totius Juris successorii indicto oppido Vary habiti in praedictis Litteris nostris fassionalibus et transactionalibus per praerecensitos fatentes specificati et in eosdem Exponentes realiter et immediate translati, statuissetque idem totum Jus successorium eisdem exponentibus ipsorumque Haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis; sed et legetariis, Iphis modo praemisso incumbent, posidendum. Postremo autem sabatho proximo post poraeditum festum Beati Demetrii martyris novis, sime transactum praeterito ad faciém oppidi Beregszász vocati ad

dictam itidem arcem Munkács pertinentis in antelato similiter Cottu de Berégh existens vicinis itidem in cometancis Ejusdem quoque universis notanter autem et praecipue Egregiis et nobilibus Nicolao et Thoma Bégány Ipsorum propriis Proviis et ignobilibus Paulo Kalmár et Gregorio Salánky Judic. ambobus iam fatae Dominae Cristinae Csapy relictæ Pauloque Szabó practitulati Domini Michaelis Czobor de Czobor Szent Mihály omnibusque tribus in Ardo, Georgio de hinc Zarka, Gaspere Bende, Joanne Mártonyi, Gregorio Mester, et Paulo Simon omnibus quinque antelatae Dominae Cristinae Csapy relictæ, nec non Paulo Bende Stephani Tárkány et Demetrio Némethy, pfati Domini Georgii Perény omnibusque septem in Kigyós, deinde Stephano Kása, Francisci Bégány, Gáspere Kocsis Lucae David, et Andrea Csomonyi omnibusque tribus Petri Mezó, Petroque Juhász, Stephani Ilosvay, et omnibus quinque in Nagy Bégány pretorea Joanne Thury, Martin Madocsányi, Stephano Pap iam fati Domini Michaelis Károly, et Luca Komlósy antefati Domini Czobor de dicta Czobor Szent Mihály omnibusque tribus in iam fata Nagy Musaj. De nique Joanne Kovács Gaspari Telegdy, Georgio Cseh, Domini Gabrielis Perény, et Sphano Dankó, Mathei Bornemisza de Devceser omnibusque tribus in Balazsér, magnificorum ac Egregiorum et nobilium subditis Possessionibus vocatis omnino in pscripto Comitatu de Beregh existens et habitis residentibus eorum Dominorum et dominarum suarum terrestrium nominibus et in personis aliisque etiam quam plurimis inibi constitutis legitimeque accersitis et praesentibus accessissent. Praefatusque homo Regius Testimonio nostro praenotato secum praesente die et loco in praenotatis coramque vicinis et cometaneis nobilibus scilicet et ignobilibus superius recensitis et conscriptis introduxisset ex super abundanti pfatos Nicolaum Eszterházyde dicta Galantha et Dominam Ursulam Dersffy Ipsorumque sexus universos sed et legetarios in Deminium praefati totius Juris successorii in praenotato oppido Beregszász habiti in praedictis Litteris nostris fassionalibus et transactionalibus per praerecensitos fatentes specificati et in cosdem Exponentes realiter et immediate translati, statuissetque idem totum Jus successorium eisdem Exponentibus Ipsorumque Haeredibus et Posteritatibus utriusque sexus universis sed et legetatariis modo praemisso incumben possidendum. Nullo penitus tunc inibi sed nec alibi temporis scilicet et locis introductionum et statutionum praemissarum coram pfatis reg. et nostris

hominibus neque etiam ex posthinc in conventu nostro coram nobis infra scilicet emanationem et extraditionem praesentium Litterarum nostrarum contradictore apparente, aut alio quoquunque legitimo impedimento obstaculove interveniente, Legitimis et consuetis tribus diebus juxta Regni consuetudinem praefatis Regio et nostro hominibus in facie praedictae arcis Munkács continuam moram atque Residentiam facientibus et protrahentibus. In cujus rei fidem Testimonium praesentes hasce Litteras nostras patentes sigilli nostri authentici Impressione consignatas et corroboratas memoratis Nuolai Eszterházy, et Dominae Ursulae Dersfij Jurium Eorundem Haeredumque et posteritatum suorum utriusque sexus univers. sed et legetariorum futura pro cautela comuni suadente Justitia merito dandas duximus et concedendas. Datum feria secunda proxima post festum beati Martini Episcopi anno Domini millesimo sexcentesimo duodecimo supradicto.

Rrb. 1631.

Mi Catharina Istennek Kegyelmisségéből az Felséges Brandenburgumi Electoralis Házból született, fedelemasszony; az üdvezült nagy emlékezetű Néhai Felséges Gabriel római szent birodalom és Erdélyország Fejedelmének itt meghagyott özvegye; Borussia Julia Civia hegyeniek Herezeg-Asszonya.

Adjuk emlékezetre, mindeneknek a kiknek illik ez levelünknek rendiben: Hogy mi tulajdon szabad akaratunkból az Tekintetes és Nagyságos Rákóczi György Uramhoz, Isten Kegyelmisségéből Erdélyországnak Fejedelméhez, Magyarország részeinek Urához és székelyek Ispánjához, ittvaló Jóakaratusunk bull fogadgyuk, Eő Kegyelmenének igaz körösztyényi hitünkre: Hogy munkácsi várát Jóságostul, Eő Kegyelmen kívül senkinek ne adgyuk és arról senkivel nem is tractalunk, concludalunk, sem titkon sem nyilván; sótt ha kivel mitt ez ideig arról tractalunk vagy concludaltunk volna is; aszt ez levelünkkel roszaljuk anihilaljuk és semmisé tesszük. Hanem valamikor mi azt akarjuk adni; akármi uton módon: Egyedül csak Rákóczi György Uramnak tartozunk adni és Eő kegyelmével tractalni és concludalni: contentálván; mindazáltal Eő Kegyelme minket az mi Igasságinkigh az sum-

mával. Mindezeknek nagyobb Erösségére álandóbb voltára attuk kezünk irásával és titkos pecsétünkkel megerősített hitt levelünket.

Datum in Arce nostra Fogaras Die
Decima tertia mensis aprilis Anno Domini
Millesimo sexcentesimo Tricesimo primo.

Catharina m. p.
(L. S.)

*Copia manuscripti a Divo Imperatore Carolo VI-o sub
Die 31. Julij Anno 1728 ad Emmum Electorem Mo-
guntinum Lotharium Franciscum Comitem a Schönborn
Graecio emanati.*

Continuae Probae quibus Dilectio vestra mihi, Archiducali Domui meae, et toti Germanicae Reipublicae in omnibus ocurrentiis praestita fidelia studia amorem et connexionem exhibuit et confirmavit, apud me in tanto sunt pretio et aestimatione, et digna reflectione, quod iam a longiore temporis Intervallo cogitaverim, Dilectioni Vestrae in ipso opere aequaliter ea remunerandi, et quia actu in Regno meo Haereditario Hungariae in Dominio meo Camerali Munkácsiensi, occasio ad hoc se offert, ex eo Camerae meae dedi ordines, ut Domini illius Conscriptio fiat, et illud Dominium Dilectioni Vestrae pro privata sua Persona, et simul toti suo Sexui Masculino (Super quo Donationis Expositio fusius loquetur) haereditarie, et quocitius resignetur. Precor ex sincero animo, ut Dilectio Vestra tam in Persona, et post Fata, Successores pictnm Dominium longissimo tempore in omni Contento frui valeant, et Spero, fore, ut in aliis adhuc pluribus Occasionibus discretum, et bene addictum Animum meum, et Gratias etiam Caesareas, tam Dilectioni Vestrae, quam suis Successoribus contestari valeam, quemadmodum absque hoc etiam Dilectioni Vestrae constante Amicitia et Caesareis Gratiis Favoribus constanter bene addictus maneo.

Carolus.

Rbt. 1674.

*Franciscus Rákóczy castrum Munkács ac Borsi matri
suae Sophiae Báthory impignorat.*

Nos Stephanus Vaskovics Praepositus et Conventus Ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz memoriae comendamus Tenore Praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod cum nos ad instantem et legitimam Petitionem nobis pro Parte Illustrissimi Principis Francisci Rákóczy Dei gratia Electi Principis Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domini et Sicularum Comitum Perpetui de Sáros ejusdemque Cottus Supremi ac Perpetui Comitum, propterea factam: Quod Ipse certis praepeditis negotiis huc in dictum conventum nostrum, nostram scilicet pro autenticanda infra scripta Fessione sua necessaria peragenda personaliter venire haud quaquam potuisset in Praesentiam: Duos e medio nostri, venerabiles videlicet Stephanum Szentkirályi et Mathiam Kolonics Presbyteros, Fratres et Socios plibatae hujus Ecclesiae Nostrae conventuales, ad audiendam nobisque exinde fideliter referendam infrascriptum hancce suam Fessionem, nostris pro Testimoniis fidedignos, duxeramus esse transmittendos. Qui postea abinde ad nos insimul regressi, Nobis sub debito Ipsorum Juramento in Grali Regni Decreto superinde expresso, concorditer per omnia retulerunt hunc in Modum: Quod Ipsi feria Quarta proxima ante Festum sacratissimi corporis Christi adtunc recens et immediate affuturum iam vero transactum praeter. Die nempe vegesima pSetima men. Maji, ad faciem Castellum Borsi consequenterque Domus habitationis, seu solitae ejusdem Principis Residentiae ibidem habitatae in Cottu. Zempliniensi existen. et adiacen. personaliter venissent et accessissent, ubi eundem Principem modisimili personaliter invenissent et conspexissent: ibidemque Idem Princeps Franciscus Rákóczy coram iisdem Testimoniis nostris itidem personaliter constitutus, exhibuisset eisdem, et praesentasset, certas quasdam Litteras suas Fessionales seu Inscriptionales super arcibus Ecsed et Munkács, ac Castello Borsi Bonisque et Pertinentiis Eorundem Ursis, Die in praenotato, in Castello Borsi latino Sermone patenter confectas, et emanatas manusque propriae subscriptione, ac sigillo secreto et annulari suis roboratas, casque tandem coram iisdem Testimoniis nostris sponte et libere vivaecumque vosis suae mynisterio fassus fuisset et autenticasset, quarum quidem Litterarum Fessiona-

lium, seu Inscriptionalium nulla sui in parte variatarum augmentarum aut diminutarum Tenor talis est:

Ego Franciscus Rákóczy Electus Transylvaniae Princeps ac Partium Regni Hungariae Dominus et siculorum Comes Perpetuus de Sáros, ejusdemque Comitatus supremus et perpetuus Comes, oneribus et quibus libet gravaminibus Haerodum et Posteritatum meorum utriusque sexus universorum Dei beneficio nascendorum, ac aliorum quorum libet, quos videlicet infrascriptum quovismodo tangeret et concerneret, seu in futurum tangere et concernere posset negotium per omnia in mea sumptis, et levatis, matura denique et exacta animi mei Deliberatione praehabita, sponte et libere vivaque voce meae oraculo sum confessus, pariterque refero in hunc modum: Quomodo sub decursu proxime evoluti Anni 1670 nocivis quorundam seditiosorum Hominum suggestionibus et incitationibus seductus, contra fidelitatem suae Majestati Sacratissimae debitam in moyendis quibusdam Hostilitatibus cum iisdem consenseram. Quo facto formidabilem Eiusdem Majestatis Sacratissimae Indignationem incurrendo, validisque etiam cataphractorum militum Germanorum sub Generalatu Sporkiano castra metantium armis in vitae fortunarum Bonorumque meorum expilationem destinatis, instantibus, mox Celsissima Principissa Domina Sophi Báthory Celsissimi condam Domini Georgii Rákóczy Principis Transylvaniae Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitum, Genitoris utpote mei desideratissimi, relicta Vidua, Mater mea Dilectissima, pro me veluti in tanto rerum Periculo vitaeque Discrimine constituto, Majestati suae Sacratissimae demisse intercedere caepit, Laboribus, fatigiisque haud parcendo, grandioribus Expensis in impertienda suae Maiestatis Gratia indefessa sua Sollicitudine usque adeo, desudasset: Quod Deo opitulante, qui Regum, ac Monarcharum Corda regeret, ad Clementiamque Flecteret, per, ac propter praeclara in suam Majestatem Sacratissimam factarum Complacentiarum proxime in Sedandis iisdem Motibus, cum omni fidelitatis fervore devotionisque Constantia Contestatarum Merita, suae Majestatis Sacratissimae Gratiam Capitis Bonisque meis consecuta fuisset, obtinuissetque modo et Conditione in Transactione Superinde inita insertis, interque illas ac expressata: Quatenus ergo pro Expensis per suam Majestatem Regiminibus Germanicis ad hasce Partes Regni Superiores expeditis, erogatis, Quadringenta Millia Flor. Rhenen. in toto, quorum Quinquaginta Mille

Floreni Rhenenses in Portione mea Arcensi Trinchiniensi, et Bonis ad Eandem pertinentibus deputati sunt, Centum quinquaginta Mille autem in Annonis et Victualibus solvere ad Cameram Suae Majestatis, Ducenta porro Millia Florenorum itidem Rhenensium in parata Pecunia pro moderno, et affuturo Anno Eidem Suae Majestati depone-
 nere teneat, et sim adstrictus: Cui quidem praegrandi Summae exolvendae me omnino imparem esse dignoscens, ad Plibatam Celsissimam Dominam Matrem meam confugere coactus, Celsitudo Sua, in redemptionem Capituli et Bonorum meorum modo praevio periclitantium, Centum mille Flor. Rhenenses modis et Conditionibus infranotatis mihi conferre dignata est: Volens itaque Celsissimam Principissam Dominam Matrem Meam pro praerecensitis, in me contestati Materni Affectus Muniis, filiali Gratitudinis Obsequio perpetuo Amplecti, Ejusdemque indicia, etiam in praesentiarum debito Affectui mancipare, ad haec, quae sequuntur, Puncta ultro spontaneaue voluntate accessi: P r i m o : Arcem Ecsed Bonaque Ursa Civitates Villas, portiones Possessionarias populosas pariter et desertas, praediaque ad eandem Arcem Ecsed Spectantia, ac ubivis Locorum et Comitatum existentia, cum cunctis ejusdem Arcis praetactorumque Bonorum Eidem adjacentium Utilitatibus, et pertinentiis: Terris scilicet Arabilibus, cultis, et incultis, Agris, Pratis. Faenilibus, Sylvis, Nemoribus, Aqvis, Piscinis, Molendinis eorundemque Locis, ac Aquarum Decursibus, Montibus, Vallibus, Vineis, Vincarumque Promontoriis, Universis item Decimis, Nonis, Quintis, Vini, Frugum Autumnalium et Vernalium, Apum, Agnorum, aliarumque cujuslibet generis, ac Speciei rerum, decimari Solitarum, et generaliter quibuslibet Attactae Arcis praefatorumque Bonorum Eidem deservientium, Utilitatum, obventionum, ac Redituum Integritatibus quovis Nominis Vocabulo Vocitatis, sub Ejusdem Arcis Ecsed, Praefatorumque Bonorum veris Metis, et Antiquis Limitibus, quibus scilicet Arx eadem, Bonaque ad eandem pertinentia, per me ac praedecessores Meos Piae recordationis tenta fuissent, et possessa, antelibatae Celsissimae Principissae Dominae Sophiae Bathory Matri meae Dillectissimae ad integros vitae Suae Dies, quos Deus immensus in longum protendere velit, omni ea Jurisdictione plenaria, Liberoque et absoluto Dominio, quibus Ego, Praedecessoresque mei possedissimus, utenda, possidenda, pariter et habenda dedi, contuli, et per Manus assignavi, ea sub Cautela: Quatenus Celsissima Principissa ex inscrutabili Dispoone Divina viam

ursae Carnis ingrediente, praefata Arx Ecsed, Bonaque Ursa eidem adjacentia, simul cum cunctis eorundem Bonorum, ac Arcis Pertinentiis ad me, Heredesque et Posteritates meos utriusque Sexus Ursos, Jure mihi meisque praescriptis incumbenti, eo facto redeant, redactaque per me, et meos apprehendi possint ac valeant, renitentia, tergiversationeque quorumvis sine omni. Secundo. Castrum Munkács, Castellum item Borsi, Universaque pariter Bona, videlicet Civitates seu Óppida, Villas, Portiones Possionarias Sessiones item populosas pariter et desertas, Praediaque ad idem Castrum et Castellum Spectantia, ac in quovis Comitatu existentia et habita, simul cum cunctis eorundem Castri Munkács, et Castelli Borsi, Bonorumque omnium eisdem adjacentium Utilitatibus et Pertinentiis: Terris scilicet Arabilibus cultis et Incultis, Agris, Pratis, Faenilibus, Sylvis, Nemoribus, Aquis, Piscinis, Molendinis, eorundemque Locis ac Aquarum Decursibus, Montibus, Vallibus, Vineis Vinearumque Promontoriis Ursis item Decimis Nonis, et Quintis, Vini, Frugum Apum, Agnorum aliarumque cujusvis Gris et Speciei rerum decimari solitarum, et generaliter quibuslibet attactorum Castri, et Castelli, Bonorumque eidem adjacen. Utilitatum, obventionum, et redituum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, subve eorundem Castri et Castelli Munkács, et Borsi Bonorumque praementionatorum ursorum veris Metis et Antiquis Limitibus, quibus scilicet eadem omnia per me, et Praedecessores meos tenta fuissent, ac possessa, praememoratae Celsissimae Principissae Dominae Sophiae Bathory Matris meae dilectissimae in et pro antenominatorum Centum Mille Flor. Rhenens. Summa, in puris Talleris Argentéis mihi in una Deposita, parte vero in altera pro Anno 1672: proxime affuturo deponenda, vita Suae Celsitudinis durante, Jure irredemptibili utenda, possidenda, pariter et habenda dedi, inscripsi, et per manus assignavi, hac sub expressa Conditione: Quodsi Celsitudo Sua certis, ac rationalibus de Causis Animum Scilicet ejusdem ad id inducentibus, me adhuc superstite, vel etiam, haeredibus, ac Posteritatibus meis utriusque Sexus universis in vivis existentibus, Castrum Munkács et Castellum Borsi cum Bonis Munkácsianis et Borsianis, eorumque pertinentiis universis, alienis Legaret, in tali Casu Celsissima Domina Mater mea, ex Affectione illa, qua erga me filium Suum duoceretur, praespecificatae Summae Centum Millium Flor. integrae medietati ultro cedendo Quinquaginta Mille Flor. Rhenens mihi,

haeredibusque et Posteritatibus meis utriusque Sexus Ursis gratiose relaxavit, verum in alia ejusdem Summae totalis medietate, hoc est Quinquaginta Millium Flor. Rhenens. Summa, eadem Castrum, et Castellum Bonaque cum pertinentiis iis, quibus voluerit Celsitudo Sua Liberam, et absolutam legandi, ac super iisdem facultatem disponendi sibi reservasset, prout et reservare possit, valeatque. Ea annexa Cautela; Ut legatarii Ipsi dum et quando per me et meos praescriptos, medio Hominum nostrorum pro eo deputandorum aut Capitularis seu Conventualis personae desuper levanda eadem Quinquaginta Mille Flor. Rhenen Summa in Moneta per Hungariam tum Currenti, et acceptabili, remittendisque Bonis modo pvo Iphis Legatis Amicabiliter Saltem requisiti, admonitique fuerint: Protinus Idem Domini Legatarji absque omni Tergiversatione, Procrastinationeque: et renitentia, legatam Summam levare praespecificataque Bona Legata ursa mihi et meis praescriptis restituere, remittereque teneantur et sint adstricti, sub Poena Amissionis totalis Summae Iphis legatae, Castrique et Castellum Bonorumque pmentionatorum pertinentiarum item ursarum propria duntaxat Authoritate mea, et meorum eo facto apprehendendorum, aut si ita maluerimus, medio cujuscunque Judicis Ordinarji Regni, vel etiam Supremi, aut V. Comitum singuli illius Cottus in quo eadem Bona adjacerent, vigore saltem psentium, abscissisque ursis Juridicis Remediis, et Juristitorum Temporibus nil obstantibus, in unico duntaxat Termino peremptorie super inde pfigendo absque omni pecuniaria Solutione exequendorum, mihique et meis praescriptis assignandorum. Quodsi autem Ego ex eadem Providentia Divina priusquam Celsissima Domina Mater mea, sine Haeredum, ac Posteritatum utriusque Sexus Solatio vitam morte mutarem, e vivisque decederem, in tali Casu Celsissima Principissa Domina Sophia Báthory, saepe fatum Castrum Munkács et Castellum Borsi, cum iam attactis Bonis et Pertinentiis ursis in totali Centum Millium Flor. Rhenens. Summa in puris Talleris Argenteis, iis, quibus voluerit, omnimodam liberamque et absolutam legandi et disponendi possit habere potestatis facultatem. Harum mearum Litterarum Fassionalium simul et Inscriptioalium mediante. Actum in Castello pfato Borsi Die 27. Maji. Anno Domini 1671.

(L. S.)

Franciscus Rákóczy.

Super qua quidem hujusmodi ptitulati Principis Francisci Rákóczy Fessione, et authenticaone ptactarum Litterarum Inscriptionalium modo pvio coram dictis Testimoniis nostris celebrata psentes hasce Litteras nostras Testimoniales Fessional. pariter et Inscriptionales ad pscriptam fidelem uniformem dictorum Testimoniorum nostrorum Relationem sine Diminutione Variatione, et Augmento aliquali plibatae Dominae principissae Sophiae Báthory, Jur. Suor. uberiozem ad Cautelam sub Sygillo nostro Conventuali, et Authentico dandas esse duximus et conceden. Datum Feria Sexta proxima post ptactum Festum Corporis Christi Sacratissimi. Anno ejusdem Mille-simo Sexcentesimo Septuagesimo primo.

.....

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ : MUNKÁCS MULTJA.

BEVEZETÉS.

A magyar nemzet kivándorlása Ázsiából s utja Munkácsig. Lap.
1

ELSŐ FEJEZET.

Anonymus; néprege; első urai; Salamon s a győri egyesség; Kutesk;
II. (Jerusalemi) Endre s a concordatum; 1—10

MÁSODIK FEJEZET.

Az Árpádok kihalta s az Anjouház Robert Károly s az Omodek; I. Lajos;
Bogdan s Dragos; Koriatovics s az oroszok; Erzsébet királyné;
Zsigmond; Brankovics György; Hunyady János; Szilágyi Erzsé-
bet; Corvin János. 10—21

HARMADIK FEJEZET.

A nemzet állapotja II. Ulászló és II. Lajos alatt; Mohácsi vész; Mun-
kács sorsa 1490 óta; Candalei Anna; Büdy Mihály, I. Ferdinand
és Zápolya János közti pártviszály; Izabella; Petrovics Péter s a
reformatio; Kalmanchi s a calvinismus; János Zsigmond herceg.
Balassa Menyhért, II. Miksa; Munkács Mágocsi Gáspárnak elzáló-
gosittatik; Galanthai Eszterházy Miklós s Dersffy Orsolyat. 21—35

NEGYEDIK FEJEZET.

Bocskay lázadása; a bécsi béke; Bethlen Gábor s a Nickelsburgi béke
1622. Brandenburgi Katalin s Csáky István közti viszony; I. Rák-
óczy György s az 1633-ki löcsei-béke; Lorántffy Zsuzsanna;
II. Rákóczy György; Báthori Zsófia, Zrínyi Ilona s árvái; Tököli
Imre; Kohári István fogsága Munkácson. A félhold letűnte; Bel-
zavar; Tököli elfogatik; Zrínyi Ilona Munkács várát hősileg védi;
az eperjesi vértörvényszék; az 1637-ki országgyűlés; Munkács
Caraffának 1688-ban árulás folytán hódol. Klobusiczky Ferencz;
Karloviczi béke; Zrínyi Ilona s árvái Bécsben; Kolonics érsek ár-
mányai; Királyi kegyelem.

Magyarhon állapotja s a spanyol öröködési háboru. II. Rákóczy Ferenc s viszontagságai; Báró Károlyi Sándor. Rákóczi-lázadás 1703. jellemzés; Pálffy s Károlyi s a szathmári béke 1711. Rákóczi sorsa. 35—78

ÖTÖDIK FEJEZET.

III. Károly a király és nemzet közti kibékülés korszaka; magyar-hűség. Rákóczy jószágai; Gr. Schönbornok. II. József. Hebenstreit s társai. Kazinczy a munkácsi fogságban; Reindl kapitány. Az 1834 i. égis. 78—84

HATODIK FEJEZET.

V. Ferdinand s a forradalmi időszak. — Az 1848. m. f. miniszteriumnak rendelete; politikai foglyok; Kralovánszky s Laube őrnagy. Podheringi csata. Munkács várának feladása 1849. aug. hó 26-án.—Ő Felisége I. Ferenc József 1855. jul. 1. Laxenburgban kelt rendelete által Munkács fegyházá alakittatik 84—90

MÁSODIK RÉSZ. — MUNKÁCS JELENE.

HETEDIK FEJEZET.

Munkács leírása; az 1859. aug. 27-ki orosz-templom szentelés; a munkácsi-fegyház; munkácsi lakosok; jellemzés. " 90—108

HARMADIK RÉSZ. — MUNKÁCS KÖRNYÉKE.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Basilita-zárda leírása. Sz. Miklós; Telegdy Mihály; Eszterházy Miklós; történeti nevezetességei, Sz. . . . -Julia. — Alegoria. Készül az éj; Fut az óra; Kihalt tán az agg.— Isten háza küszöbét; Szűretelnek; mért eszmélsz föl; munkácsi vas-, timső- és üveggyár; szolyvai, hársfalvi s poszkói fürdő. — Toldalék. Okmánytár. — 108 168

Tetemesb sajtóhibák.

Lap sor helyett:

7	25	helyval,
7	27	őseinknek ;
14	15	1250
15	21	consucto.
16	1	Sator-allyja
16	6	Korialovichnak
16	29	Bolovistye
20	23	emelvén
25	18	s most
26	2	állitá
27	32	birja
29	9	1824
30	2	náluk
32	9	„Magyar“ választott királyi
32	37	Dictione
33	1	A biztosok
44	25	ellenséget Rákóczy
45	28	méltányiság
46	4	Rákócznak
66	23	jóakarata
78	29	készitette
79	11	jogot
89	29	(l. bőv. alább III. r.)
97	30	5-kén
118	32	vezetek
123	28	keblemmel

olvasandó.

hely vala
őseinknek
1350
consueto
allyja
Koriatovich
Bobovislye
emelni
. S most
állitván
birni.
1524
nálunk
„magyar választott királyi“
Ditione
: a biztosok
ellensége. Rákóczy
méltányosság
Rákócziak
jóakarata
készitette ugyan
jogart
(l. bőv. alább II. r.)
5 órakor
vezettek
keblemnek

A t. cz. gyűjtők és előfizetők névsora.

Adda Cornélia urhölgy ivén :
(Pesten.)

Adda Cornélia.
Lipthay Leontine.
Kállay Julia.
Fekete Ottomár.
Goldstein József.
Balgha Ferencz.
Pröbssztl Antonia,
Czárán Rózsa.
Kováts Pálné.
Szalka Ilona.
Balogy Izabella.
Grotkovszky Elek.

Adda Matilde urhölgy ivén :
(Pesten.)

Kiss József.
Muttnyánszky István.
Csepcsányi Gyula.
Miháلكovics Aranka.
Miháلكovits
Mukuly György.
Kaiser Mária.
Kegl Lászlóné.
Hegedűs Vincze.
Horváth Imre.

Benkő Mari urhölgy ivén :
(Pesten.)

Benkő Mari.
Czigler Sándor.
Práznovszky Gyula.
Bossányi Berta.
Berger József.

Csordás Sándor.
Mikes Dániel.
Ujhelyi Károly.
Petheő Lajos.
Stáhly György.

Bekény Ottokár ur ivén, N.-
Kövesden :

Gedeon Kelemen.
Jancsó Gyula.
Bekény Ottokár.
Tasnády Balás.
Michnay Károly.
Katesák János.
Olcsváry György.
Grossmann Emánuel.

Bóbest Emánuel ur ivén,
Beregszászon :

Bobest Emánuel.
Engelmayer Antal.
Kerschner Ignác.
Neumann Leopold.

Both Gyula ur ivén, (Kis-Szel-
menczen) :

Both Gyula.
Kühner István.
Hohenauer Ignác (Pesten).
Érkövy Adolf (Pesten).
Hanulik István (Pesten).

Bukovszky Anna urhölgy
ivén (Mádon) :
Bukovszky Ferdinánd.

Burchard István.
Semsey Keglevich grófnő.
Schmitz Sándor.
Báró Vay Miklós.

Bornemisza Antal ur ivén :
(Szatmárt) :
Bornemisza Antal.
Böszörményi Elek.

Csörgeő Gizella urhölgye
ivén (Pesten) :
Gr. Buttler Sándor.
Mattyasovszky Gábor.
Gerenday Ambrusné.
Nagy Béla.
Füzesséry Ilka.
Okolicsányi Menyhért.
Grünwald Róbert.
Steiger Gyula.
Török Imre.

Cserszky Antal ur ivén (N.-
Szöllösön) :
Cserszky Antal.
Csics János.
Klestinszky Imre.
Ekkel György.
Buzát Károly.

Csacskó Babarczy Teréz
urhölgy ivén (Pesten) :
Csacskó Imre.
Balás Ede.
Angyal György.
Forray-Brunszvik grófnő.
Wenkheim Krisztina grófnő.
Novák Camill.
Nagy Márton.
Gebhárdt Ignác.

Dolinay Péter ur ivén
(Gyulán) :
Dolinay Péter
Esze Gábor.
Mogyoróssy János.

Dessewffy Ede.
Lám János.

Dőr Antal ur ivén (Sugatagon).
Terriki Pál.
Láng István.
Karapecz János.
Sitta József.
Kuniphall S.
Pohl Károly.
Fehér Károly.
Varjon Lajos.
Kramer Ferencz.
Gergelyffy Imre.

Fekete Ferencz ur ivén :
Halmiban :
Fekete Ferencz.
Rona Ferencz.
Nozák Sándor.
Kutka Gusztáv.
Deák Ambrus.
Farkas Károly.
Kiss Péter.
Dobna Antal.
Bersenyi Antal.
Barts Pál.
Andrássy Kálmán.
Osvált Ferencz.

Jandrasits Antal ur ivén
(Beregszászon) :
Jandrasits Antal.
Mező-Bertalan,
Bakó István
Erdősy János.
Komáromy Mihály.
Lakatos József.
Hetey István.
Veres Sándor.

Báró Kemény Barbara ur-
hölgy ivén (Tordán) :
B. Kemény Barbara.
M. Dindár Izabella.
Velits Györgyné.

Fortuner Pál ur ivén (Váczon):

Horváth Dénes.
Draskocy I.
Bálintfy Pál.
Varga Emil.
Hornyánszky József.
Kallós Zsigmond.
Labuda Tamás.
Szerafin Antal.
Balogh Elek.
Selényi Antal.
Müller Mihály.

Koller Ferencz ur ivén:

(Pesten):

Koller Ferencz.
Koller Lajos.

Kiss Józsefné urhölgy ivén

Munkácson: 8 példány.

Hrabovszky János (Kőszegen).

Csóka Ferencz (Bácsin).

Barta Antal (Makó).

Báró Vécsey Mariurhölgy (Sárköz)

Lang Vitus úr ivén: (Munkácson.)

Munkács városa.

Lang Vitus.

Oláh Samu.

Horváth Alajos.

Vokurko József.

Klimko Sándor.

Lyachovics János ur ivén:

Alsó-Vereczkén:

Lyachovics János.

Dudinszky Imre.

Guthy Tódor.

Berlányi István.

Malczószky János.

Petrasovics Sándor.

Popovics János.

Komka Gyula.

Komka Béla.

Damjanovics Sándor.

Morócz Erzsi urhölgy ivén

(Pesten):

Entz Ferencz.

Morócz István.

Herczeg Friderika.

Barsi József.

Waltherr Gejza.

Kailinger Mihály.

Sillye Gábor.

Török János.

Berecz Nep. János.

Mattyus Izidor ur ivén (Pesten):

Mattyus Izidor.

Matolay Elek.

Id. Báró Rudics József.

Uj. Báró Rudics József.

Bártfay József.

Szkalla Antal.

Ybl Miklós.

Nauratyill Anna urhölgy ivén

(Pesten):

Beniczky Agoston.

Graeffl József.

Dr. Tóth Nep. János.

Gróf Andrásky Seraphine.

Pordán Imre.

Hubay József.

Fromm Pál.

Nizsalovszky János ur ivén.

Szent-Miklóson:

Nizsalovszky János.

Torma János.

Szoták György.

Jaczkovics Endre.

Viscsák András.

Nedeczky Andor ur ivén,

Pesten:

Kovács-Nedeczky Mária.

Hersich Ignác.

Forinyák Minka.

Török Sándor ur (E. Lövön):

Pászteli Jánosné (Munkácson.)
Molnár József (Sárdon.)
Hersenyi (Fogaras.)
Jaudrasics 6 példány (Szathmárán.)
Vezerle Zsiga (Pesten.)
Beniczky-Sehné Mária (Zsámbok.)

Pápay Károly ur ivén: (Németujvár.)

Pápay Károly.
Karlberger József.
Várady István (Nér-Bátor.)
Halász Péter urhölgy (Gyónon.)
Kurz Julia urhölgy (Duna-Földvár.)

Popovics Athanáz ur ivén:
(Munkácson.)

Desko János.
Boksay Mihály.
Petyko Gyösgy.
Tróll János.
Nizsalovszky János.
Balogh László.
Braidsvér Alajos.
Babinetz János.
Jaczkovics Endre.
Olsavszky László.
Megela Antal.
Kulíman János.
Dobrai Miklós.

Szabó Rózsa urhölgy ivén:
(Pesten.)

Nitta-Tirka Erzsébet.
Lukács Móricz.
Szabó Mariska.
Gamperl Pákozdy M.
Kállay Béni.
Manó István.
Szöllösi Gyula.

Szombatfalvy Kata urhölgy
ivén: (Szombatfalván.)

Mátyus Polika.
Mihály Antika.
Szombatfalvy Kata.

Török Gabriella urhölgy
ivén (Pesten):

Matkovics-Rhédey Anna.
Danielik János.
Illucz Oláh János.
Patay József.
Báró Perényi Zsigmond.
Seregi Jóna.
Markos Mihály.
Kubinyi Celesta.
Jancsovits Vilma.
Török-Ráthonyi Amália.
Török Gabriella.

Szúnyoghy Etelka urhölgy
ivén (Munkácson.)

Weber Ignác.
Gottstag József.
Simon István.
Tussa Károly.
Novák Sándor.
Kraizell Oszkár.
Novák Ferencz.
Nedeczey Ferencz.
Scheffel Adolf.
Tucsányi Györgyné.
Bornemisza Lajos.
Brakacz Augusta.
Pohl Emma.
Buzáth Julcsa.
Gerber Miklós.
Joksmann Béla.
Gecsey György.
Lehoczky Tivadar.
Rudolph Pál.
Keszler Eleonora.
Pecz Gyula.
Pietz Antal.
Ferk Antal.
Lamtzer Károly.
Cherny Miklós.
Klémpay József.
Ressel Ferencz.
Pendli József.
Angyal.
Andrássy Imre.

Sztecsovics János.
Gombos Pál,
Gergelyi István,
Szunyogh Lajos.
Langh Ferencz.
Kiss József.
Gáthy Albert,
Turcsányi János.
Baranyay József.
Balogh Erzsé.
Pap István.
T. P.
Rácz Péter.
Köbling Ferd.
Jamniczky Gy.
Román Ferencz.
Scholcz Ferencz.
Kerekes Gusztav.
Thienel Wendelin.
Fekete Katalin.
Katona Ferencz.
Szunyogh Etelka.
Literati János.

Szathmáry Elvira urhölgy
ivén, (Pesten):
Zimay.
Szathmáry Elvira.

Tabódy Péter úr ivén: (Fel-
németev.)
Morvay János.
Ladányi Antal.
Az egri növendék papság.
Lepony Károly.
Kiss József.
Korének József.
Eperjesy János.
Tabódy Péter.

Reviczky Ágoston úr ivén;
(Kaszonyban.)
Reviczky Ágostonné.
Lóuyay Albert.
Bary János.
Horvát Károly.

Janka Péter.
Somogyi Sandor.
Maizlik Antal.
Lónyay Menyhért.
Lónyay József.
Lónyay János.
Soltész János.
Károly Sámuel.
Péter János.
Keresztessy Lajos.
Ecsedi Károly.
Nadler Károly.
Keresztény János.

Walla Ede úr ivén (Ungh-
várt.)

Bárdos Mihály.
Spéry Lipót.
Kustán József.
Lehóczky József.
Kapdebo János.
Pokorny Antal.
Ruttner Antal.
Roszinszky János.
Lőrinczy Ferencz.
Bene Péter.
Kapdebo Imr.
Ambrozy Antal.
Tóth Adolf.
Dr. Weinberger Salamon.
Damjanovics János.
Markos György.
Lipcey Péter.
Hackel András.
Kéler Vilmos.
Bacsinszky Iren.
Ungvári papnöveldekönyvtár.
Valkovszky Miklós.
Mondok János.

Nizalovszky Endre ur ivén:
Kaszonyban.
Horthy Pál.
Galka György.
Kengyel Sánta.
Márton A.

Demjény Lajos.
Vass György.

Freyseysen Gyula úr ivén:
Munkácson.
Freyseysen Gyula.
Morvay Gábor.

Vaszkó Vazul ur ivén, Ilosván:
Vaszkó Vazul.
Fankovics Sándor.
Talapkovics Bazil.

Komka Tamás.

Öry Jenő ur ivén, Ungvárt:
Gróf Butler Aladár.
Csicsery Gusztáv.
Öry Jenő.

Farkas Kálmán ur ivén:
(Pesten.)
Ensel Sándor.
Kiss Aranka.

J e g y z e t. A t. cz. honfiaknak s főleg lelkes honleányinknak irodalmi első vállalatom hő pártfogásáérti hálás köszönetem mellett, sajnálatomat kell jelentenem hogy, a munka megjelenését tovább nem késlelhetvén, a később beérkezett előfizetők névsorát kénytelen valék kihagyni.

PEST 1860. NYOMATOTT HERZ JÁNOSNÁL.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z162088809

